

Z PRAKTYKI RADCY PRAWNEGO — 1

UMOWY FRANKOWE

Problematyka umów kredytowych
powiązanych z kursem waluty obcej

WYDAWNICTWO POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK

UMOWY „FRANKOWE”

Z praktyki radcy prawnego 1

UMOWY „FRANKOWE”

Problematyka umów kredytowych powiązanych z kursem waluty obcej

pod redakcją

Jakuba Kępińskiego

WYDAWNICTWO POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK
Poznań 2023

POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK
<http://www.ptpn.poznan.pl> dystrybucja@ptpn.poznan.pl

GLÓWNY REDAKTOR WYDAWNICTW PTPN
Jakub Kępiński

RECENZENT
prof. dr hab. Monika Urbaniak

REDAKCJA JĘZYKOWA
Małgorzata Szkudlarska

Publikację sfinansowano dzięki środkom
Okręgowej Izby Radców Prawnych w Poznaniu

Copyright © Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Okręgowej Izby Radców Prawnych w Poznaniu,
Poznań 2023

PROJEKT OKŁADKI i SKŁAD
Trevó – Martins

ISBN 978-83-7654-435-9
DOI 10.56091/Ufran23

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Wykaz skrótów	9
WERONIKA PRZYBYLSKA	
Pozew w sprawach „frankowych” – wymogi formalne oraz konstrukcja żądań pozwu	13
IZABELA CZARNOTA-KĘPIŃSKA	
Skutki przeprowadzonej przez sąd kontroli abuzywności wzorca umownego (art. 385 ¹ k.c.) na tle kredytów „frankowych” – rodzaje i wybór wadliwości czynności prawnej	27
MONIKA TALARSKA-SZYMCZAK	
Nieważność umów kredytów „frankowych” w świetle zasad współżycia społecznego	51
MARIUSZ PIOTROWSKI	
Zarzut zatrzymania świadczenia zgłaszany przez kredytodawców w procesach „frankowych” na tle problemu wzajemności umowy kredytu	65
JACEK JAGODZIŃSKI	
Wynagrodzenie za korzystanie z udostępnionego kapitału (stan prawny: styczeń 2022 roku)	79
ANNA LOOS	
Przedawnienie roszczeń banku z tytułu umowy kredytu powiązanego z kursem waluty obcej	89
SONIA KWIATKOWSKA	
Problematyka indywidualnych cech konsumenta w sporach „frankowych” ..	107
ARTUR KACPER GÓRSKI	
Wybrane problemy związane z brakiem konsumenckiego charakteru umowy o kredyt powiązany z kursem waluty obcej	121
OLGA KOSMAŁA	
Orzeczenia sądów w sprawach „frankowych”	139

WSTĘP

Niniejszym przekazujemy Państwu pierwszą publikację z serii Z praktyki radcy prawnego, przygotowaną przez Komisję Integracji Środowiskowej i Publikacji Okręgowej Izby Radców Prawnych w Poznaniu. Celem tej serii jest zachęcenie radców prawnych naszej Izby (ale także wszystkich zainteresowanych) do dzielenia się aktualnymi problemami, z którymi spotykają się na co dzień w swojej pracy.

Pierwszy zeszyt dotyczy powszechnego obecnie i trudnego zagadnienia umów kredytowych powiązanych z kursem waluty obcej. Wyjaśnić należy, że często tego rodzaju kredyty potocznie nazywa się kredytami frankowymi (choć umowy mogły być zawarte także w innej walucie), a spory – „sporami frankowymi”. Celem autorów publikacji było przedstawienie problemów i trudności, z którymi spotkali się w ramach prowadzonych przez siebie praktyk. Dzięki temu powstała publikacja, która ma charakter praktyczny i powinna służyć osobom, które chciałyby dowiedzieć się więcej o tego rodzaju zagadnieniach albo rozpocząć obsługę klientów w tym zakresie.

Do prac nad niniejszą publikacją zostali zaproszeni wszyscy radcy prawni i aplikanci radcowscy Okręgowej Izby Radców Prawnych w Poznaniu. I choć początkowo swój udział w publikacji zgłosiło bardzo wiele osób, ostatecznie jednak prace przygotowało dziewięciu autorów.

W pierwszym rozdziale radczyni prawna Weronika Przybylska przybliżyła zagadnienia pozwów w sprawach „frankowych”, koncentrując się na wymogach formalnych i konstrukcji żądań pozwu. W rozdziale drugim radczyni prawna Izabela Czarnota-Kępińska skupia się na skutkach kontroli abuzywności wzorca umownego przeprowadzanej przez sąd. Następnie radczyni prawna Monika Talarzka-Szymczak rozważa nieważność umów kredytów frankowych w świetle zasad współżycia społecznego. Z kolei radca prawny Mariusz Piotrowski wyjaśnia

zarzut zatrzymania świadczeń, które są zgłaszane przez kredytodawców, w odniesieniu do wzajemności umowy kredytu. Radca prawny Jacek Jagodziński omawia kwestię wynagrodzenia za korzystanie z udostępnionego kapitału. Nad przedawnieniem roszczeń banku pochyla się radczyni prawna Anna Loos. Następnie radczyni prawna Sonia Kwiatkowska odnosi się do kwestii indywidualnych cech konsumenta w sporach „frankowych”. Zaproszonym autorem spoza grona radców prawnych i aplikantów radcowskich jest asystent sędziego Sądu Okręgowego w Poznaniu Artur Kacper Górski, który przybliży wybrane problemy braku konsumenckiego charakteru umów kredytowych. W ostatnim rozdziale radczyni prawna Olga Kosmala przedstawia i krótko analizuje wybrane orzeczenia sądów.

Podkreślić należy, że za poglądy wyrażane w poszczególnych rozdziałach odpowiadają ich Autorzy. Jesteśmy przy tym otwarci na wszelkie uwagi, które mogą przyczynić się do tego, by niniejsza seria stała się ważnym miejscem wyrażania opinii przez radców prawnych i aplikantów radcowskich, a także przedstawicieli innych zawodów prawniczych. Tym samym zachęcamy także do zgłaszania tematyki kolejnych zeszytów. Wszelką korespondencję proszę kierować na adres mailowy Komisji Integracji Środowiskowej i Publikacji Okręgowej Izby Radców Prawnych w Poznaniu – **kom.integracja@poznan.oirp.pl**.

Liczymy, że niniejsza seria spotka się z życzliwym przyjęciem Czytelników, a kolejne zeszyty będą dotyczyły aktualnych zagadnień, z którymi stykają się w praktyce radczynie i radcowie prawni.

W imieniu Komisji
Jakub Kępiński

WYKAZ SKRÓTÓW

CZASOPISMA

An. UMCS	Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
AUL	Acta Universitatis Lodziensis, Folia Iuridica
AUNC	Acta Universitatis Nicolai Copernici
AUWr	Acta Universitatis Wratislaviensis
BB	Biuletyn Bankowy
BMS	Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości
BSN	Biuletyn Sądu Najwyższego
BSW	Biuletyn Sądowy Warszawski
DPP	Demokratyczny Przegląd Prawniczy
Dz.Praw.	Dziennik Praw Państwa Polskiego
Dz.U.	Dziennik Ustaw
Dz.Urz.	Dziennik Urzędowy
EPS	Europejski Przegląd Sądowy
Gl.	Glosa
Gl. Sąd.	Głos Sądownictwa
GP	Gazeta Prawna
GS	Gazeta Sądowa
GSiP	Gazeta Sądowa i Penitencjarna
GdSP	Gdańskie Studia Prawnicze
Inf. Pr.	Informator Prawniczy
KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
KPPubl.	Kwartalnik Prawa Publicznego
KSP	Krakowskie Studia Prawnicze
Kw.Pr.	Kwartalnik Prawniczy
M.P.	Monitor Polski
MoP	Monitor Prawniczy
NP	Nowe Prawo
OG	Orzecznictwo Gospodarcze
OSN	Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego (1917–1939, 1945–1952), Orzeczenia Sądu Najwyższego, Izby Cywilnej i Izby Karnej (1953–1961), Orzecznictwo Izby Cywilnej Sądu Najwyższego (1962), Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izba Cywilna oraz Izba Pracy

	i Ubezpieczeń Społecznych (1963–1981), Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izba Cywilna i Administracyjna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1982), Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych (od 2003)
OSNAPiUS	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Zbiór Urzędowy. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNPG	Orzecznictwo Sądu Najwyższego wydawane przez Prokuraturę Generalną
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich – Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych (1957–1989), Orzecznictwo Sądów Polskich (od 1990)
OSPiKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych (lata: 1957–1989)
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
Pal.	Palestra
PE	Problemy Egzekucji
PES	Problemy Egzekucji Sądowej
PG	Przegląd Gospodarczy
PiP	Państwo i Prawo
PiŚ	awo i Środowisko
PiZS	Praca i Zabezpieczenie Społeczne
PiŻ	Prawo i Życie
PN	Przegląd Notarialny
PPC	Polski Proces Cywilny
PPEiS	Przegląd Prawniczy Ekonomiczny i Społeczny
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
PPiA	Przegląd Prawa i Administracji
PPP	Problemy Prawa Przewozowego
PR	Prawo Rolne
Pr. Gosp.	Prawo Gospodarcze
Pr. Sp.	Prawo Spółek
Probl. Praw.	Problemy Praworządności
Probl. Wym. Spraw.	Problemy Wymiaru Sprawiedliwości
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
PS	Przegląd Sądowy
PUG	Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
PZS	Przegląd Zagadnień Socjalnych
R.Pr.	Radca Prawny
Rej.	Rejent
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Rzeczposp. .	Rzeczpospolita
RZN	Rzeszowskie Zeszyty Naukowe
RzPat	Rzecznik Patentowy
SC	Studia Cywilistyczne
SI	Studia Iuridica
SIS	Studia Iuridica Silesiana
SP	Studia Prawnicze
SPP	Studia Prawa Publicznego
SP-E	Studia Prawno-Ekonomiczne
ST	Samorząd Terytorialny
TPP	Transformacje Prawa Prywatnego

Wok.	Wokanda
WPP	Wojskowy Przegląd Prawniczy
Wspól.	Wspólnota
Zb. Orz.	Zbiór Orzeczeń
ZNAE	Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej
ZNIBPS	Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZNUGd	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego
ZNUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Prawnicze
ZNUŁ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego
ZNUMK	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
ZNUŚ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Śląskiego
ZPAMS	Zeszyty Problemowo-Analityczne Ministerstwa Sprawiedliwości
ZNUWr .	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego

ORGANY ORZEKAJĄCE

NSA	Naczelnny Sąd Administracyjny
NSA (7)	Naczelnny Sąd Administracyjny w składzie 7 sędziów
Prezes UOKiK	Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SN (PSIC)	Sąd Najwyższy w pełnym składzie Izby Cywilnej (w latach 1988–1989: Izby Cywilnej i Administracyjnej)
SN (7)	Sąd Najwyższy w składzie 7 sędziów
SO	Sąd Okręgowy
SR	Sąd Rejonowy
SW	Sąd Wojewódzki
TK	Trybunał Konstytucyjny

INNE SKRÓTY

art.	artykuł
ASW	Akademia Spraw Wewnętrznych
CZSP	Centralny Związek Spółdzielczości Pracy
cyt.	cytowany (-a, -e)
dec.	decyzja
dot.	dotyczy
jw.	jak wyżej
m.in.	między innymi
Min.	Minister
MOP	Międzynarodowa Organizacja Pracy
MS	Minister Sprawiedliwości
nast.	następny (-a, -e)
Nb.	numer brzegowy
niepubl.	niepublikowany
nin.	niniejszy

WYKAZ SKRÓTÓW

np.	na przykład
Nr	numer
obw.	obwieszczenie
orz.	orzeczenie
PKD	Powszechna Klasyfikacja Działalności
pkt	punkt
por.	porównaj
post.	postanowienie
poz.	pozycja
pr. zbior.	praca zbiorowa
r.	rok
(red.)	redakcja
(red. nauk.)	redaktor naukowy
RM	Rada Ministrów
rozp.	rozporządzenie
s.	strona (-y)
S.A.	spółka akcyjna
SOKiK	Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
sp. z o.o.	spółka z ograniczoną odpowiedzialnością
uchw.	uchwała
URE	Urząd Regulacji Energetyki
USC	Urząd Stanu Cywilnego
ust.	ustęp
uw.	uwaga
uzas.	uzasadnienie
w zw.	w związku
wyr.	wyrok
t.	tom
tekst jedn.	tekst jednolity
tj.	to jest
tzw.	tak zwany (-a, -e)
z.	zeszyt
ZN	Zeszyty Naukowe
zarz.	zarządzenie
zd.	zdanie
ze zm.	ze zmianami
zob.	zobacz
ZUS	Zakład Ubezpieczeń Społecznych
§	paragraf

Pozew w sprawach „frankowych” – wymogi formalne oraz konstrukcja żądań pozwu

1. WSTĘP

Pozew to najważniejsze pismo procesowe, dlatego jego odpowiednie przygotowanie jest niezwykle istotne. Błędne sformułowanie żądań pozwu czy też niespełnienie wymogów formalnych może powodować wiele komplikacji procesowych, łącznie z wydłużeniem rozpoznania sprawy, a nawet jej przegraniem. Trudność spraw „frankowych” wynika w głównej mierze z mnogości podstaw prawnych oraz możliwych do skonstruowania roszczeń.

Konstruując żądanie pozwu, pełnomocnicy kredytobiorców, w celu maksymalnego zabezpieczenia interesów klienta, często robią to wielostopniowo, tworząc kilka roszczeń ewentualnych na wypadek niewuzględnienia roszczenia postawionego w punkcie wcześniejszym. Tymczasem w sprawach „frankowych” wyróżnić możemy kilka rodzajów żądań możliwych do sformułowania w pozwie:

- o ustalenie nieważności umowy kredytu i jednocześnie o zapłatę wszystkich wpłat dokonanych przez kredytobiorcę na rzecz banku (najczęściej występujące roszczenie);
- o ustalenie nieważności umowy kredytu (dochodzone samodzielnie);
- o zapłatę wszystkich wpłat dokonanych przez kredytobiorcę na rzecz banku (zapłata w związku z przesłankowym ustaleniem nieważności umowy kredytu);
- o ustalenie bezskuteczności zawartych w umowie klauzul abuzywnych i jednocześnie o zapłatę nadpłat powstałych w wyniku stosowania tych klauzul.

Wybór odpowiedniego żądania pozwu wymaga pogłębionej analizy stanu faktycznego, treści umowy, sytuacji i woli kredytobiorcy.

W tym rozdziale zwróćę uwagę na najbardziej problematyczne wymogi formalne pisma procesowego oraz omówię żądania pozwu pojawiające się w sprawach „frankowych”, jak również trudności, jakie wiążą się z tymi żądaniem.

2. WYMOGI FORMALNE POZWU

2.1. UWAGI OGÓLNE

Pozew w sprawie „frankowej” pod względem formalnym nie różni się od pozwów wnoszonych w innych sprawach w postępowaniu cywilnym. Musi więc spełniać wymagania stawiane w art. 126 § 1 i 2 k.p.c. czy art. 126¹ k.p.c.¹, jak również w art. 187 k.p.c. W tym rozdziale nie będę się skupiać na omówieniu poszczególnych elementów, które muszą się znaleźć w pozwie, poprzestając na składowych pozwu „frankowego”, które mogą wywoływać wątpliwości.

Pierwszy element to oznaczenie sądu, do którego pismo jest kierowane. Należy pamiętać, że w sprawach „frankowych” mamy kilka możliwości wyboru lokalizacji sądu. Można bowiem skierować pozew do sądu właściwości ogólnej, a zatem przed sąd właściwy dla zakładu głównego lub oddziału banku, jeżeli roszczenie pozostaje w związku z działalnością tego zakładu lub oddziału. Można też skorzystać z możliwości, jakie daje art. 37² § 1 k.p.c., i skierować pozew do sądu właściwego ze względu na miejsce zamieszkania kredytobiorcy.

Wymogiem formalnym pozwu, związanym ze sformułowanym roszczeniem o zapłatę, jest również, zgodnie z art. 187 § 1 pkt 1¹ k.p.c., wskazanie daty wymagalności roszczenia. W sprawach „frankowych”, w przypadku skierowania przed wniesieniem pozwu wezwania do zapłaty, roszczenie staje się wymagalne w terminie wskazanym w wezwaniu. Jeżeli jednak przed skierowaniem sprawy na drogę postępowania sądowego wezwanie takie nie zostało skierowane do kredytodawcy, datą wymagalności roszczenia będzie dzień otrzymania przez pozwanego odpisu pozwu.

2.2. WARTOŚĆ PRZEDMIOTU SPORU

Elementem formalnym pozwu, który immanentnie wiąże się ze sformułowanym roszczeniem, a który niejednokrotnie może powodować wątpliwości, jest właściwe określenie wartości przedmiotu sporu. W przypadku gdy pozew zawiera wyłącznie roszczenie pieniężne, sprawa nie jest problematyczna, gdyż wartość tego roszczenia

¹ Ustawa z 17.4.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r., poz. 1805 ze zm.).

jest jednocześnie wartością przedmiotu sporu. Sprawa bardziej się komplikuje, gdy pozew zawiera roszczenie o stwierdzenie nieważności umowy kredytowej, a więc roszczenie niemajątkowe. W takim przypadku wartością przedmiotu sporu jest kwota udzielonego kredytu. W przypadku kredytów indeksowanych do waluty obcej jest to kwota, która wprost wynika z umowy. Co jednak w przypadku kredytów denominowanych, gdy kwota udzielonego kredytu podana jest we frankach szwajcarskich? W ślad za stanowiskiem Sądu Najwyższego należy uznać, że właściwym działaniem w takiej sytuacji jest przeliczenie kwoty podanej we frankach szwajcarskich na kwotę w złotych polskich, stosując do tych przeliczeń tabelę średnich kursów walut Narodowego Banku Polskiego z dnia wniesienia pozwu². Wartość przedmiotu sporu powinna być bowiem zawsze wyrażona w polskich złotych.

W przypadku roszczenia o ustalenie bezskuteczności klauzul abuzywnych za wartość przedmiotu sporu również należy przyjąć wartość całej umowy, a więc kwotę podaną w umowie kredytu. Mimo że zarzuty odnoszą się jedynie do niektórych postanowień umownych, to wpływają na wykonanie całej umowy, stąd zasadnym jest wskazanie wartości całej umowy³.

W omawianym kontekście istotne znaczenie ma również art. 21 k.p.c., który w przypadku kumulacji kilku roszczeń w jednym pozwie nakazuje zliczyć ich wartość. W wypadku pozwów „frankowych” będzie to częsta sytuacja, bowiem w przeważającej części w pozwach formułowane są roszczenia zarówno o zasądzenie, jak i o stwierdzenie nieważności umowy.

W praktyce, w przypadku sformułowania w pkt 1 petitum pozwu roszczenia o zapłatę, zaś w pkt 2 roszczenia o stwierdzenie nieważności, oznaczenie wartości przedmiotu sporu powinno wyglądać następująco:

Łączna wartość przedmiotu sporu: zł (słownie:
..... złotych polskich).
Wartość przedmiotu sporu dla żądania z pkt 1 petitum pozwu:
..... zł (słownie: złotych polskich).
Wartość przedmiotu sporu dla żądania z pkt 2 petitum pozwu:
..... zł (słownie: złotych polskich).

W pozwach „frankowych” często formułowane są roszczenia ewentualne. Powstaje więc pytanie, jaki to ma wpływ na wartość przedmiotu sporu?

² Post. SN z 8.8.2008 r., V CZ 49/08, Legalis 122748.

³ P. Artymionek, A. Ciłko, Postępowanie w sprawach kredytów frankowych. Poradnik dla frankowiczów, Warszawa 2021, s. 46.

W przypadku występowania z roszczeniami ewentualnymi o wartości przedmiotu sporu decyduje wartość wyższego (najwyższego) ze zgłoszonych roszczeń⁴. Jeżeli zatem kredytobiorca dochodzi w pozwie kilku roszczeń, to zgodnie z zasadą wyrażoną powyżej powinien zliczyć ich wartość. Natomiast zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego przepis art. 21 k.p.c., nakazujący przy kumulacji roszczeń przyjmować za podstawę obliczenia wpisu ogólną wartość połączonych roszczeń, nie odnosi się do żądań ewentualnych i alternatywnych⁵. Wartość przedmiotu sporu w takich sprawach ustala się od jednego z żądań – najwyższego. Zatem wartość przedmiotu sporu powinna zostać ustalona dla jednego z roszczeń – głównego lub jednego z roszczeń ewentualnych, w zależności od tego, która wartość przedmiotu sporu jest najwyższa.

3. FORMUŁOWANIE ROSZCZEŃ W SPRAWACH „FRANKOWYCH”

3.1. UWAGI OGÓLNE

Żądanie pozwu wyznacza ramy toczącego się postępowania. Powód powinien więc określić swoje żądanie najpóźniej na etapie postępowania przed sądem pierwszej instancji w sposób z góry przemyślany i precyzyjny. Sądy bowiem, co do zasady, nie mogą z własnej inicjatywy orzekać w sposób odmienny od żądania zawartego w treści pozwu.

Skomplikowanie w zakresie formułowania roszczeń w sprawach „frankowych” wynika przede wszystkim z mnogości żądań, jakie pojawiają się w tego typu sprawach. Poczynając od roszczeń o zapłatę, przez roszczenie o ustalenie abuzywności niektórych tylko zapisów umowy, aż po roszczenie o stwierdzenie nieważności całej zawartej umowy kredytowej. Jednocześnie należy mieć na uwadze to, że inaczej będzie wyglądało żądanie pozwu w przypadku, gdy kredytobiorca spłacił już kredyt w całości, inaczej, gdy kredyt jest cały czas obsługiwany i spłacany. Nie ma uniwersalnego sformułowania, które dotyczyłoby wszystkich tego typu spraw. Konieczna jest w każdym przypadku analiza umowy, uwzględnienie sytuacji kredytobiorcy oraz jego oczekiwań.

Co do zasady kredytobiorcy „walczą” w sądzie o: (1) ustalenie (stwierdzenie) nieważności umowy kredytowej oraz jednocześnie o zapłatę; (2) tzw.

⁴ Kodeks postępowania cywilnego, t. I A. Komentarz. Art. 1–424¹², pod red. A. Góry-Błaszczukowskiej, Warszawa 2020.

⁵ Post. SN z 20.4.1966 r., I CZ 29/66, Legalis 12645.

odfrankowanie – ustalenie bezskuteczności klauzul abuzywnych oraz jednocześnie o zapłatę nadpłat. Często oba roszczenia pojawiają się w pozwie jednocześnie, przy czym roszczenie numer 2 jako roszczenie ewentualne.

W kolejnych częściach omówione zostaną rodzaje roszczeń sformułowanych w sprawach „frankowych”, zaczynając od tych wywołujących najdalej idące skutki.

3.2. STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI UMOWY

3.2.1. Roszczenie o stwierdzenie nieważności

Rozpoczynając rozważania dotyczące roszczenia o stwierdzenie nieważności, należy poczynić uwagę wstępną dotyczącą rozróżnienia pojęć. Często bowiem można spotkać się ze stwierdzeniem, że „powód żąda unieważnienia umowy”. Stwierdzenie nieważności umowy nie jest jednak tożsame z jej unieważnieniem. Posługiwanie się terminem „unieważnienie” w kontekście spraw „frankowych” należy uznać za błędne. Wynika to z tego, że unieważnienie umowy jest szczególną kompetencją sądu, która przysługuje jedynie w enumeratywnie wymienionych w ustawie przypadkach. Dodatkową cechą takiego orzeczenia jest to, że wyrok ma charakter konstytutywny, co oznacza, że umowa musiała być ważna, by sąd mógł dokonać jej unieważnienia⁶. W sprawach „frankowych” mamy do czynienia ze stwierdzeniem, że umowa jest nieważna w całości od początku, tj. ustalenie nieistnienia stosunku wynikającego z takiej umowy. Stwierdzenie nieważności umowy zakłada sytuację, w której umowa w ogóle nie istniała. Sąd wydanym wyrokiem potwierdza jedynie, że umowa była nieważna już od momentu jej zawarcia.

Samo roszczenie o stwierdzenie nieważności umowy opiera się na art. 189 k.p.c. Jest to zatem roszczenie o ustalenie nieistnienia stosunku prawnego w postaci umowy kredytu z uwagi na nieważność wynikającą z art. 58 k.c. Z tych względów kredytobiorca, wnosząc powyższe roszczenie, zobowiązany jest wykazać posiadanie interesu prawnego w ustaleniu nieistnienia danego stosunku prawnego już w złożonym pozwie. Brak wykazania tego elementu będzie skutkowało oddaleniem powództwa przez sąd. W dalszej części pojęcia: „ustalenie nieważności” i „stwierdzenia nieważności” będą używane zamiennie, w znaczeniu: ustalenie nieistnienia stosunku prawnego wynikającego z umowy.

W tym kontekście należy również zwrócić uwagę na zależność pomiędzy roszczeniem o ustalenie nieistnienia stosunku prawnego a roszczeniem o świadczenie. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego interes prawny nie istnieje, jeżeli

⁶ Wyr. SO w Warszawie z 28.1.2021 r., IV C 2429/20, Legalis 2594193.

osoba zainteresowana może uzyskać ochronę przysługujących jej praw w procesie o świadczenie (o zapłatę)⁷. Jest to istotne z punktu widzenia tych spraw „frankowych”, w których kredytobiorcy spłacili kredyt w całości, a umowa została zakończona. Żądanie stwierdzenia nieważności w takiej sytuacji będzie, co oczywiste, bezzasadne z uwagi na możliwość dochodzenia roszczenia pieniężnego. W sytuacji gdy kredytobiorcy nadal spłacają kredyt, a umowa cały czas obowiązuje, możliwe jest wystąpienie z obydwojma roszczeniami jednocześnie. Zastosowanie art. 189 k.p.c. pomimo istnienia roszczenia dalej idącego jest możliwe, jeżeli wyrok wydany w sprawie o to dalej idące roszczenie nie usunie niepewności w zakresie wszelkich skutków prawnych, jakie wynikają lub mogą wynikać w przyszłości ze stosunku prawnego, którego istnienie zostało zakwestionowane⁸. W takiej sytuacji kompleksowe rozumienie interesu prawnego kredytobiorcy, który wnosi o ustalenie nieważności umowy, nie wyłącza roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia w tym samym procesie. Postępowanie cywilne oparte jest bowiem na założeniu, że realizacja praw na drodze sądowej powinna być celowa i możliwie prosta, udzielana bez mnożenia postępowań. Roszczenie o zasądzenie dotyczy zamkniętego okresu (z przeszłości), zaś roszczenie o ustalenie nieistnienia stosunku prawnego to działanie na przyszłość, odnoszące się do całego stosunku prawnego.

Kredytobiorcy jako podstawę swojego roszczenia o stwierdzenie nieważności wskazują: (1) niezgodność zawartej umowy z przepisami prawa (nieważność bezwzględna); (2) nieważność będącą skutkiem usunięcia postanowień niedozwolonych z treści umowy kredytu (nieważność następcza). Niezależnie od postawy konstrukcja żądania pozwu będzie taka sama.

Przykłady roszczenia o stwierdzenie nieważności umowy kredytowej:

wnoszę o ustalenie, że umowa kredytu nr z dnia zawarta pomiędzy jest nieważna w całości;
 wnoszę o stwierdzenie nieważności umowy kredytu nr z dnia zawartej pomiędzy;
 wnoszę o ustalenie nieistnienia umowy kredytu nr z dnia zawartej pomiędzy ;
 wnoszę o ustalenie, że pomiędzy stronami nie istnieje stosunek prawny wynikający z Umowy kredytu nr z dnia r. zawartej pomiędzy powodami a bankiem z siedzibą w z uwagi na nieważność tej umowy;

⁷ Orz. SN z 13.4.1965 r., II CR 266/64, opubl. OSPiKA 1966, Nr 6-8/1966 poz. 166.

⁸ Post. SN z 28.5.2020, I CSK 491/19, Legalis 2399374.

3.2.2. Roszczenie o zapłatę w związku ze stwierdzeniem nieważności umowy kredytu

Konieczność uwzględniania obu tych roszczeń jest wynikiem ciągłego charakteru stosunku prawnego łączącego kredytobiorcę z bankiem. Podstawą prawną dla roszczenia o zapłatę jest art. 405 i n. k.c., a zatem instytucja bezpodstawnego wzbogacenia. Przesłanką zastosowania tej instytucji jest dokonanie transferu majątkowego od kredytobiorcy do banku bez podstawy prawnej. W sytuacji ustalenia nieważności umowy kredytu odpada nam podstawa świadczenia z mocą wsteczną. Wszystkie realizowane przez kredytobiorcę wpłaty na poczet kredytu dokonywane były bez podstawy prawnej. W typowej sytuacji skutkiem żądania przez kredytobiorcę stwierdzenia nieważności umowy winno być żądanie zwrotu wszystkich wpłaconych przez kredytobiorcę kwot.

Kredytobiorca „frankowy” może również sformułować wyłącznie roszczenia o zapłatę w związku z nieważnością umowy kredytu. Nie ma przeszkód, aby tego roszczenia dochodzić samodzielnie. W takiej sytuacji sąd orzekający w sprawie, nawet jeżeli rozpoznaje powództwo, w którym kredytobiorca zażądał wyłącznie zasądzenia określonej kwoty, musi rozważyć, czy zawarcie tej umowy kredytowej było ważną czynnością prawną. Dokonana przez sąd ocena tej kwestii powinna znaleźć odzwierciedlenie w pisemnym uzasadnieniu wyroku i jeżeli sąd dojdzie do przekonania, że umowa była nieważna w całości od daty jej zawarcia, to wówczas okoliczność ta będzie stanowiła przesłankę zasądzenia kwoty żądanej pozwem. Jest to tzw. przesłankowe stwierdzenie nieważności umowy.

Kredytobiorca dysponujący prawomocnym wyrokiem, w którym przesłankowo została stwierdzona nieważność umowy kredytowej (a więc jedynie w uzasadnieniu wyroku), może domagać się od banku jego uwzględnienia i realizacji. Niemniej trzeba zwrócić uwagę na negatywny aspekt takiego rozstrzygnięcia. Należy się liczyć z tym, że w przypadku, gdy bank odmówi uwzględnienia nieważności umowy kredytowej (z uwagi na brak wskazania tego w sentencji wyroku) i nadal będzie pobierał raty kredytu, konieczne stanie się wystąpienie z kolejnym pozwem o ustalenie nieważności umowy kredytowej, w którym dodatkowo można będzie zażądać zasądzenia dalszych kwot, które zostały zapłacone na rzecz banku, jeżeli nie były one objęte poprzednim pozwem. Z tych względów najkorzystniej dla kredytobiorcy jest połączyć oba roszczenia w jednym pozwie, aby zarówno roszczenie o ustalenie nieważności, jak i roszczenie o świadczenie znalazły odzwierciedlenie w sentencji wyroku.

Konstrukcja omawianego roszczenia jest typowym roszczeniem o zapłatę. Konieczne jest więc wskazanie wysokości dochodzonej kwoty, sposobu jej zasądzenia, okresu oraz daty wymagalności roszczenia.

W przypadku żądania zapłaty na skutek ustalenia nieważności całej umowy kredytowej obliczenie wysokości roszczenia nie jest skomplikowane i nie powinno powodować nadmiernych trudności. Należy zsumować wartość wszystkich kwot uiszczonych na rzecz banku w ramach umowy kredytu, w tym raty kredytu, prowizje, kwoty uiszczone tytułem ubezpieczenia niskiego wkładu własnego czy ubezpieczenia pomostowego. Kredytobiorca zobowiązany jest osobno zsumować kwoty zapłacone w złotych polskich, a oddzielnie kwoty zapłacone bezpośrednio we frankach szwajcarskich, jeżeli w taki sposób raty były opłacane.

W sytuacji, gdy spłaty rat odbywały się wyłącznie w złotych polskich, w żądaniu pozwu należy wskazać kwotę w złotych polskich. Jeżeli natomiast spłaty rat odbywały się do pewnego momentu w złotych polskich, a następnie we frankach szwajcarskich, określając żądanie pozwu, należy wskazać kwotę w złotych polskich (będącą równowartością wpłat dokonanych w PLN) oraz kwotę we frankach szwajcarskich (będącą równowartością spłat dokonanych w CHF).

Przykład roszczenia o zapłatę w sprawie „frankowej”:

wnoszę o zasądzenie od pozwanego na rzecz powodów kwoty złotych polskich oraz kwoty franków szwajcarskich wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia roku do dnia zapłaty;
wnoszę o zasądzenie od pozwanego na rzecz powodów solidarnie kwoty złotych polskich wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia doręczenia odpisu pozwu pozwanemu do dnia zapłaty – z uwagi na nieważność całej umowy o kredyt hipoteczny nr zawartej w dniu

3.3. STWIERDZENIE BEZSKUTECZNOŚCI ZAWARTYCH W UMOWIE KLAUZUL WALORYZACYJNYCH

3.3.1. Roszczenie o stwierdzenie bezskuteczności zawartych w umowie klauzul waloryzacyjnych i zapłatę nadpłat powstałych w wyniku stosowania klauzul abuzywnych

Omawiane roszczenie, potocznie zwane „odfrankowaniem”, występuje często w pozwach „frankowych” jako roszczenie ewentualne. Nic nie stoi jednak na przeszkodzie, aby było dochodzone samodzielnie. W takim przypadku wolą kredytobiorcy jest kontynuowanie umowy na zmienionych (uczciwych) warunkach, po eliminacji z niej norm abuzywnych, z pozostawieniem pozostałych zapisów

umownych (w tym m.in. zapisów dotyczących oprocentowania wynikającego z zastosowania stawki LIBOR/SARON)⁹.

Jak już wspomniano, wybór formułowanego roszczenia zależy od wielu czynników, takich jak stan faktyczny sprawy, brzmienie umowy, sytuacja oraz wola kredytobiorców. Niekiedy mniej ryzykowne może okazać się wystąpienie z roszczeniem o ustalenie bezskuteczności klauzul abuzywnych niż występowanie z roszczeniem o stwierdzenie nieważności całej umowy. Będzie to miało miejsce w sytuacji, gdy kredytobiorca, w przypadku konieczności końcowego rozliczenia z bankiem, musiałby zapłacić znaczną kwotę w celu wyrównania do nominalnej kwoty kredytu, zaś kredytobiorca taką kwotą nie dysponuje.

Wylimitowanie zapisu niedozwolonego polega na prostym usunięciu tego zapisu z treści umowy. Z tego względu konieczne jest wyraźne wskazanie w pozwie tych klauzul, których usunięcia kredytobiorca się domaga (poprzez dokładne oznaczenie punktu, paragrafu umowy). Powinno to również znaleźć odzwierciedlenie w żądaniu pozwu. Roszczenie o ustalenie bezskuteczności klauzul abuzywnych wytaczane jest na podstawie przepisu art. 189 k.p.c.

Łącznie z roszczeniem o ustalenie bezskuteczności klauzul niedozwolonych kredytobiorca może sformułować roszczenie o zapłatę. Każda spłata raty, z uwzględnieniem niedozwolonego postanowienia umownego, powodowała powstanie nadpłaty. Określenie wysokości roszczenia o zapłatę, wynikającą z ustalenia bezskuteczności klauzul abuzywnych, wymaga przeprowadzenia skomplikowanych obliczeń. Wynika to z tego, że żądanie zapłaty zostaje w takiej sytuacji obliczone jako różnica pomiędzy ratami zapłaconymi a ratami, które kredytobiorca musiałby dokonać na poczet spłaty kredytu, przy założeniu, że kredyt od początku byłby kredytem udzielonym w złotych polskich oraz spłacanym w złotych polskich, jednak przy pozostawieniu oprocentowania zawartego w umowie (LIBOR/SARON) oraz marży wskazanej w umowie.

Przykład roszczenia o ustalenie bezskuteczności klauzul abuzywnych oraz o zapłatę wynikającą z tej bezskuteczności:

wnoszę o zasądzenie od pozwanego na rzecz powodów kwoty złotych polskich wraz z odsetkami ustawowymi od dnia r. do dnia zapłaty oraz ustalenie, że powodów nie wiążą (są bezskuteczne wobec powodów) następujące postanowienia umowy nr z dnia r.

⁹ Od 1 stycznia 2022 r. na mocy rozporządzenia wykonawczego opublikowanego przez Komisję Europejską stopa SARON zastąpiła stopę LIBOR CHF w każdej umowie i instrumencie finansowym na terenie Unii Europejskiej.

4. ZAKOŃCZENIE

Mnogość możliwych do sformułowania roszczeń w sprawach „frankowych” nie pozwala na wskazanie jednej słusznej drogi dla wszystkich tego typu postępowań.

Jak już była o tym mowa, pełnomocnicy kredytobiorców formułują często żądania pozwu wielostopniowo, niejako „na wszystkie strony”. Domagają się więc w pierwszej kolejności realizacji roszczeń opartych na nieważności umowy, a ewentualnie „odfrankowienia”, pomimo że są to rozwiązania wzajemnie się wykluczające.

Wydaje się jednak, że jest to rozwiązanie najbardziej „racjonalne”, biorąc pod uwagę niejednolite orzecznictwo¹⁰. W tym kontekście należy mieć na uwadze uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 15 września 2020 r., w której Sąd Najwyższy stwierdził, że żądanie uznania postanowienia wzorca umowy za niewiążące konsumenta (art. 385¹ k.c.) nie jest tożsame ani nie zawiera się w żądaniu ustalenia nieważności umowy (art. 58 k.c.).

Uchwała wskazuje na konieczność precyzyjnego formułowania roszczeń. Żądanie stwierdzenia nieważności umowy, mimo iż jest żądaniem najdalej idącym, nie może być postrzegane jak żądanie obejmujące (rodzajowo) inne żądania.

Z tego względu w typowej sprawie „frankowej” należy unikać formułowania roszczeń w sposób jednorodząjowy, a więc np. żądając wyłącznie stwierdzenia nieważności umowy lub żądając jedynie ustalenia bezskuteczności klauzul abuzywnych. Należy bowiem w maksymalnym stopniu zabezpieczyć interes klienta. Takie zabezpieczenie daje szerokie podejście do formułowania żądania pozwu, a zatem sformułowanie roszczenia głównego oraz ewentualnego.

wnoszę o zasądzenie od pozwanego na rzecz powodów kwoty ... złotych polskich wraz z odsetkami ustawowymi od dnia r. do dnia zapłaty oraz ustalenie, że powodów nie wiążą (są bezskuteczne wobec powodów) następujące postanowienia umowy nr z dnia r.

¹⁰ Z zastrzeżeniem, że tak sformułowane roszczenie nie dotyczy każdej sprawy „frankowej”. Indywidualne podejście do tego typu spraw wymaga rozważenia wielu elementów, o których była mowa w tekście, przed ostatecznym sformułowaniem żądania.

WZÓR PETITUM POZWU

....., dnia roku

Sąd Okręgowy w

Wydział Cywilny

ul.

.....

Powodowie:

1.

zam.:

PESEL:

2.

zam.

PESEL:

reprezentowani przez:

.....

.....

Adres e-mail oraz numer telefonu pełnomocnika przeznaczone do kontaktu z sądem: ..

Pozwany:

.....

KRS:

Łączna wartość przedmiotu sporu: zł

(słownie: złotych polskich).

Wartość przedmiotu sporu dla żądania z pkt 1 petitum pozwu: zł

(słownie: złotych polskich).

Wartość przedmiotu sporu dla żądania z pkt 2 petitum pozwu: zł

(słownie: złotych polskich).

Opłata sądowa od pozwu: 1.000,- zł

POZEW

Działając w imieniu powodów, na podstawie udzielonego mi pełnomocnictwa, niniejszym wnoszę o:

ustalenie, że umowa kredytu nr z dnia

zawarta pomiędzy

a jest nieważna;

zasądzenie od pozwanego na rzecz powodów kwoty

(słownie: złotych polskich / 100)

oraz CHF (słownie:

franków szwajcarskich /100) wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie liczonymi

od dnia r. do dnia zapłaty;

ewentualnie, w razie nieuwzględnienia powyższego żądania:

ustalenie, że powodów nie wiążą (są bezskuteczne wobec powodów) następujące

postanowienia umowy nr ;

zasądzenie od pozwanego na rzecz powodów kwoty

(słownie: złotych polskich /100)

wraz z ustawowymi odsetkami za opóźnienie liczonymi od dnia r. do dnia

zapłaty;

zasądzenie od pozwanego na rzecz powodów zwrotu kosztów postępowania wraz

z odsetkami ustawowymi za opóźnienie liczonymi od dnia uprawomocnienia się orzeczenia

do dnia zapłaty, w tym kosztów zastępstwa procesowego według norm przepisanych oraz

opłaty skarbowej od pełnomocnictwa;

przeprowadzenie następujących dowodów z dokumentów:

umowa kredytu nr

regulamin

na fakt:

zaświadczenia o wypłacie kredytu wraz z historią spłat

na fakt

przeprowadzenie dowodu z przesłuchania powodów na fakt: celu konsumenckiego

umowy kredytu; zawarcia umowy kredytu na wzorcu umownym pozwanego oraz

braku indywidualnego uzgodnienia treści kwestionowanych klauzul z kredytobiorcami;

niepoinformowania powodów przez pozwanego o sposobie kształtowania tabeli kursów

walut; niewypełnienia obowiązku informacyjnego przez pozwanego i niewłaściwego poinformowania powodów o ryzyku kursowym; niewystarczającej informacji w celu ustalenia skutków ekonomicznych umowy;

ewentualnie – na wypadek uznania przez Sąd, że nie zachodzą podstawy do ustalenia nieważności Umowy kredytu oraz na wypadek skutecznego zakwestionowania przez pozwanego wyliczeń roszczenia przedstawionych przez powodów – wnoszę o przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego sądowego z zakresu ekonomii i finansów lub z zakresu rachunkowości na fakt: wykazania różnicy pomiędzy sumą spłat kredytu z tytułu zawartej z pozwanym umowy kredytu spłaconych przez powodów w okresie r. do r. a sumą spłat, które byłyby należne pozwanemu przy założeniu braku waloryzacji kredytu kursem franka szwajcarskiego (tj. przy założeniu kredytu udzielonego i spłacanego wyłącznie w złotym polskim – PLN, z niezmienioną formułą oprocentowania określoną w umowie kredytu – LIBOR/SARON).

przeprowadzenie rozprawy zgodnie z art. 148¹ § 3 k.p.c.;

przeprowadzenie rozprawy pod nieobecność powodów lub ich pełnomocnika;

przeprowadzenie posiedzenia przygotowawczego również bez udziału powodów lub ich pełnomocnika, zgodnie z art. 205⁵ § 4 k.p.c.;

Jednocześnie zgodnie z art. 187 § 1 pkt 3 k.p.c. oświadczam, że powodowie podjęli próbę polubownego rozwiązania sporu poprzez wezwanie pozwanego banku do dobrowolnej zapłaty dochodzonego roszczenia. Pozwany nie uiszczył jednak żądanej kwoty w terminie. Z tego względu ustawowe odsetki za opóźnienie od dochodzonej kwoty liczone są od dnia r. (wezwanie doręczono dnia r., a termin zapłaty upływał stronie pozwanej dnia r.).

Nadto w wykonaniu obowiązku ustawowego wynikającego z art. 187 § 1 pkt 1¹ k.p.c. wskazuję, że powodowie dochodzą roszczenia z tytułu świadczenia nienależnego, wobec czego datę wymagalności roszczenia ustalać należy w sposób wskazany w art. 455 k.c. W wezwaniu do zapłaty powodowie wskazali termin spełnienia świadczenia przez bank najpóźniej do dnia roku, a zatem powodowie oznaczają datę wymagalności roszczenia jako dzień

Właściwość miejscową Sądu uzasadniania treść art. 37² k.p.c.

Wysokość opłaty od pozwu wynika z treści art. 13a ustawy z dnia 28 lipca 2005 roku o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, zgodnie z którym w sprawach o roszczenia wynikające z czynności bankowych od strony będącej konsumentem lub osobą fizyczną prowadzącą gospodarstwo rodzinne przy wartości przedmiotu sporu lub wartości przedmiotu zaskarżenia wynoszącej ponad 20 000 złotych pobiera się opłatę stałą w kwocie 1000 złotych. Stosownie do powyższego powodowie przedkładają dowód uiszczenia na rachunek bankowy sądu kwoty 1 000,00 złotych tytułem opłaty od pozwu.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

Artymionek P., Citko A., Postępowanie w sprawach kredytów frankowych. Poradnik dla frankowiczów, Warszawa 2021, s. 46.

Kodeks postępowania cywilnego, t. I A. Komentarz. Art. 1–42412, pod red. *A. Góry-Błaszczkowskiej*, Warszawa 2020.

AKTY PRAWNE

Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.UE.L.1993.95.29).

Rozporządzenie wykonawcze komisji (UE) 2021/1847 z dnia 14 października 2021 r. (Dz.U.UE.L.2021.374).

Ustawa z 23.4.1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).

Ustawa z 17.4.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U z 2021 r., poz. 1805 z późn. zm.).

ORZECZNICTWO

Orz. SN z 13.4.1965 r., II CR 266/64, opubl. OSPiKA 1966, Nr 6-8/1966 poz. 166.

Post. SN z 20.4.1966 r., I CZ 29/66, Legalis 12645.

Post. SN z 28.5.2020, I CSK 491/19, Legalis 2399374.

Wyr. SO w Warszawie z 28.1.2021 r., IV C 2429/20, Legalis 2594193.

Skutki przeprowadzonej przez sąd kontroli abuzywności wzorca umownego (art. 385¹ k.c.) na tle kredytów „frankowych” – rodzaje i wybór wadliwości czynności prawnej

1. WSTĘP

1 lipca 2000 r. na mocy implementacji dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich¹ – art. 385¹ § 1 zd. 1 Kodeksu cywilnego² otrzymał brzmienie – „Postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nie uzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne)”.

Mimo iż przedmiotowe uregulowanie obowiązuje w k.c. już od ponad 20 lat, to jednak dopiero teraz rozpuściła się burzliwa dyskusja na temat rodzaju sankcji, jaką wprowadza w przypadku uznania klauzul umownych za niedozwolone. Związane jest to z masowymi pozwami tzw. frankowiczów, których roszczenia rozpoznawane są m.in. na podstawie art. 385¹ § 1 zd. 1 k.c. Poglądy w tym zakresie są rozbieżne i w przedmiocie niezwiązania konsumenta umową znajdziemy zwolenników dopatrujących się sankcji zarówno bezwzględnej nieważności, jak i bezskuteczności. Różne istniejące sankcje wadliwości czynności prawnych zostały zaproponowane przez autorów do zastosowania. Pojawiła się także teoria wprowadzenia do art. 385¹ § 1 zd. 1 k.c. koncepcji nowej wadliwości, dotychczas nieznannej w k.c. Która z tych koncepcji jest najbardziej przekonująca? I czy umowa w związku z tym może trwać dalej?

¹ Dz. Urz. WE L 95 z 21.4.1993; dalej dyrektywa 93/13/EWG.

² Art. 18 pkt 4 ustawy o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny z dnia 2.3.2000 r., Dz.U. z 2000 r. Nr 22, poz. 271.

W niniejszej publikacji poddano analizie wszystkie pojawiające się poglądy w zakresie ustalenia sankcji uznania danego postanowienia umownego za abuzywny i skonfrontowania go z dalszym obowiązywaniem umowy celem przedstawienia jednej, jak się wydaje, najbardziej prawdopodobnej teorii na gruncie obowiązujących przepisów.

2. GENEZA BRZMIENIA ART. 385¹ § 1 ZD. 1 K.C. JAKO EFEKT IMPLEMENTACJI DYREKTYWY 93/13/EWG A JEGO INTERPRETACJA W ŚWIETLE ORZECZNICTWA TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI UNII EUROPEJSKIEJ

Art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG stanowi, że nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez przedsiębiorców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków³.

Zgodnie z regulacją zawartą w art. 385¹ § 2 k.c., w przypadku niezwiązania konsumenta postanowieniem niedozwolonym strony są związane umową w pozostałym zakresie. Brakuje zatem w polskiej implementacji art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG fragmentu wyrażającego zasadę względnej trwałości umowy (art. 6 ust. 1 *in fine* dyrektywy 93/13/EWG: „jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”). Ten istotny, jak się wydaje, fragment z zupełnie niezrozumiałych powodów został pominięty i nie ma przy tym znaczenia fakt, że z orzecznictwa TSUE wynika cel dyrektywy 93/13/EWG, jakim nie jest wyeliminowanie z obrotu umów zawierających klauzule niedozwolone, ale przywrócenie równowagi między stronami kontraktu⁴. Transpozycja bowiem dyrektywy w prawie krajowym musi być na tyle precyzyjna, aby nie było konieczne sięganie do treści samej dyrektywy przy stosowaniu odnośnych aktów prawa krajowego⁵.

Warto w tym miejscu jedynie zaznaczyć kwestie tłumaczeń aktów prawa Unii Europejskiej i jego przełożenia na język polski, a co za tym idzie implementacji

³ Member States shall lay down that unfair terms used in a contract concluded with a consumer by a seller or supplier shall, as provided for under their national law, **not be binding** on the consumer and that the contract shall continue to bind the parties upon those terms if it is capable of continuing in existence without the unfair terms.

⁴ Odmienne P. Ruchała, R. Sikorski, Wyjaśnienia do art. 385¹ KC, [w:] Kodeks cywilny, t. 2. Komentarz do art. 353–626, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2019, Nb 25, Legalis.

⁵ Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Zapewnienie skuteczności prawu Unii Europejskiej w prawie polskim. Wytoczne polityki legislacyjnej i techniki prawodawczej, Warszawa 2003, s. 21–25.

do polskiego prawa. Zasada zachowania tożsamości narodowej w Unii Europejskiej realizuje się m.in. przez założenie, że wszystkie wersje językowe aktów prawnych uważane są za równorzędne i autentyczne, a więc nie istnieje między nimi żaden stosunek hierarchiczny. Dzięki temu Unia Europejska umożliwia bezpośredni kontakt obywatela z prawem unijnym w postaci tekstu w języku ojczystym, zrozumiałego i udostępnionego do zapoznania się z nim, stosowania, a także powoływania się nań⁶. Wszystkie wersje opublikowane w Dzienniku Urzędowym UE są w równym stopniu autentyczne i powinny być traktowane jak oryginały⁷. Żaden tekst nie może wg prawa Unii zyskać uprzywilejowanej pozycji względem pozostałych, tak więc Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej⁸ wypracował metodę interpretacji przepisu różniącego się w tłumaczeniu od pozostałych wersji autentycznych. Polega ona na interpretacji owego przepisu w zgodzie ze wszystkimi wersjami autentycznymi, ponieważ założeniem jest, aby były one identyczne⁹. I choć w niniejszym przypadku nie mamy do czynienia z kwestią błędnego, czy niejasnego, tłumaczenia (określenie *not be binding* – „nie będą wiążące” w zakresie stwierdzenia zastosowania nieuczciwych warunków w umowach), to jednak należy mieć na uwadze, że problem niejednoznaczności tłumaczeń często się pojawia w przypadku stosowania prawa krajowego zaimplementowanego z Unii Europejskiej.

Orzecznictwo TSUE na gruncie art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG jest jednoznaczne.

I tak, art. 6 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG należy interpretować w ten sposób, że celem tego przepisu, a w szczególności drugiego członu zdania, nie jest unieważnienie wszystkich umów zawierających nieuczciwe warunki, lecz zastąpienie formalnej równowagi, jaką umowa ustanawia między prawami i obowiązkami stron umowy, rzeczywistą równowagą pozwalającą na przywrócenie równości między nimi, przy czym uściślono, że dana umowa musi co do zasady nadal obowiązywać bez zmian innych niż wynikające ze zniesienia nieuczciwych warunków. O ile ten ostatni warunek jest spełniony, dana umowa może, zgodnie z art. 6 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG, zostać utrzymana w mocy, pod warunkiem, że zgodnie z przepisami prawa krajowego takie utrzymanie w mocy umowy bez nieuczciwych postanowień jest prawnie

⁶ N. Konieczna, Unia Europejska – wielojęzyczny problem?, PPEiS 2013, Nr 2, s. 47

⁷ Źródło: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/akty-prawne-ue-w-24-jezykach-maja-te-sa-ma-moc,508685.html>.

⁸ Dalej TSUE.

⁹ N. Konieczna, Unia Europejska – wielojęzyczny, s. 50.

możliwe, co musi zostać zweryfikowane przy zastosowaniu obiektywnego podejścia¹⁰.

Art. 6 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG dopuszcza, aby sąd krajowy, po stwierdzeniu nieuczciwego charakteru niektórych warunków umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej i oprocentowanego według stopy procentowej bezpośrednio powiązanej ze stopą międzybankową danej waluty, przyjął, zgodnie z prawem krajowym, że ta umowa nie może nadal obowiązywać bez takich warunków z tego powodu, że ich usunięcie spowodowałoby zmianę charakteru głównego przedmiotu umowy. Nie można ponadto wypełniać luk w umowie, spowodowanych usunięciem z niej nieuczciwych warunków, które się w niej znajdowały, wyłącznie na podstawie przepisów krajowych o charakterze ogólnym, przewidujących, że skutki wyrażone w treści czynności prawnej są uzupełniane w szczególności przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów, które nie stanowią przepisów dyspozytywnych lub przepisów mających zastosowanie, jeżeli strony umowy wyrażą na to zgodę.

Konsekwencje eliminacji takiego postanowienia z umowy mogą być różne. Należy rozważyć dwie sytuacje. Pierwsza, to ustalenie, czy po wyeliminowaniu klauzuli niedozwolonej, zgodnie z przepisami krajowymi, umowa kredytu bankowego może obowiązywać w pozostałym zakresie jako ta właśnie umowa, mająca strony, przedmiot oraz prawa i obowiązki stron. Druga możliwość rozstrzygnięcia, to uznanie umowy za nieważną lub w zależności od spełnionych przesłanek – unieważnienie zawartej umowy, która bez klauzuli niedozwolonej nie może dalej funkcjonować w obrocie prawnym, zwłaszcza ze względu na brak (odpadnięcie) któregoś z koniecznych składników (*essentialia negotii*) umowy nazwanej kredytu bankowego. Po ustaleniu okoliczności rozpoznawanej konkretnie sprawy konsument winien oświadczyć, które rozwiązanie wybiera jako dla niego korzystniejsze¹¹.

Postanowienia objęte dyspozycją art. 69 ust. 2 ustawy z 1997 r. Prawo bankowe dotyczące zasad spłaty kredytu – w tym wysokość rat kredytu i sposób ich obliczania – stanowią elementy przedmiotowo istotne umowy kredytu (*essentialia negotii*), a zatem takie, bez uzgodnienia których nie dochodzi do skutecznego zawarcia umowy¹². Niedozwolone zapisy waloryzacyjne¹³ określają główne

¹⁰ Wyr. z 14.3.2019 r., Dunai, C-118/17, EU:C:2019:207, pkt 40, 51; z 26.3.2019 r., Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250.

¹¹ Por. wyrok SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, LEX nr 2732285.

¹² Wyrok SA w Łodzi z 9.3.2020 r., I ACa 80/19.

¹³ Np. raty kapitałowo-odsetkowe oraz raty odsetkowe spłacane są w złotych po uprzednim ich przeliczeniu wg kursu sprzedaży CHF z tabeli kursowej Banku X SA obowiązującego na dzień spłaty.

świadczenia stron, a w ich braku pojawia się niemożność sprecyzowania praw i obowiązków stron umowy. Umowa musi więc upaść w całości¹⁴.

Zwrócić ponadto należy szczególną uwagę na orzeczenia TSUE¹⁵, które na pierwszy rzut oka mogłyby być narzędziem w rękach banków wnioskujących o utrzymanie umów kredytowych w mocy i kontynuowanie ich obowiązywania, zastępując nieuczciwe klauzule pewnymi postanowieniami zaczerpniętymi z prawa powszechnie obowiązującego w danym kraju. Takie rozumowanie jest jednak błędne, gdyż są pewne kraje, jak np. Węgry, gdzie ustawa węgierska nr XXXVIII z 2014 r. wprowadziła nieważność zapisów umów kredytowych odsyłających do kursów własnych banków i zastępowała je urzędowym kursem stosowanym na potrzeby wszystkich umów. Tylko zatem w takiej sytuacji

¹⁴ Warto przywołać pogląd zaprezentowany przez *P. Ruchałę, R. Sikorskiego*, Wyjaśnienia do art. 385¹ KC, Nb 25, Legalis: „jeżeli postanowienie uznane za niedozwolone nie określa głównego świadczenia, to zgodnie z art. 385¹ § 2 KC strony pozostają bezwzględnie związane umową w pozostałym zakresie. Dalsze trwanie umowy jest wówczas obiektywnie możliwe po wyłączeniu z niej postanowienia niedozwolonego. W szczególności niedopuszczalne byłoby stosowanie w takiej sytuacji w drodze analogii art. 58 § 3 KC, który umożliwia przeprowadzenie analizy, czy z okoliczności wynika, że bez postanowień dotkniętych sankcją dana umowa nie zostałaby zawarta (wyr. SN z 21.2.2013 r., I CSK 408/12, OSNC 2013, Nr 11, poz. 127, s. 35). Odmierna sytuacja wystąpi w przypadku gdy sankcja niezwiązania obejmie postanowienie określające główne świadczenie w ramach danej umowy. Nie jest wykluczone, że wówczas w miejsce wyłączonych postanowień nie wejdzie przepis dyspozytywny ustawy (z powodu braku takiego przepisu, np. dotyczącego sposobu ustalenia wysokości wynagrodzenia). Ze względu na brak minimalnego konsensu cały stosunek prawny będzie musiał wówczas zostać uznany za nieistniejący (*M. Lemkowski*, *Materialna ochrona konsumenta*, s. 87–88). W takiej sytuacji utrzymanie umowy w mocy będzie obiektywnie niemożliwe. W aktualnym stanie prawnym możliwe jest więc osiągnięcie stanu zgodnego z dyrektywą 93/13/EWG, a więc takiego, w którym umowa nie wiąże stron, wówczas gdy jest to obiektywnie niemożliwe. Utrzymanie umowy w mocy, które niejako bezwzględnie zakłada art. 385¹ § 2, będzie więc możliwe wyłącznie wówczas, gdy można ustalić minimalną treść umowy (*J. Pisuliński*, *Sankcja zamieszczenia*, § 3°). Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13.5.2022 r. (II CSKP 405/2022) wskazał, że umowa kredytu denominowanego kursem CHF po wyeliminowaniu klauzul przeliczeniowych nie może być utrzymana jako umowa kredytu walutowego w CHF. Podobnie wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 26.5.2022 r. (II CSKP 650/22), wskazując, że jeżeli na skutek wyeliminowania abuzywnej klauzuli przeliczeniowej z umowy kredytu denominowanego nie jest możliwe ustalenie kwoty, którą bank powinien oddać do dyspozycji kredytobiorcy, umowa nie może wiązać stron w pozostałym zakresie. Klauzule umowne, których elementem jest ryzyko kursowe, określają główne świadczenia stron. Wyeliminowanie tej klauzuli z łączącej strony umowy uniemożliwia określenie wysokości zobowiązania zarówno pozwanego banku (kwoty udzielonego kredytu), jak i kredytobiorców (rozmiaru zadłużenia i wysokości poszczególnych rat). W konsekwencji umowa w pozostałym zakresie nie jest możliwa do utrzymania i wykonywania (wyrok SN z 3.2.2022 r., II CSKP 415/22).

¹⁵ Zob. wyrok z 2.9.2021 r., w sprawie C-932/19 JZ przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt. i in.; zob. błędna interpretacja *K. Koźmińskiego*, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art19193801-krzysztof-kozminski-czy-sedziowie-w-sprawach-frankowych-lamia-prawo>.

Trybunał umożliwia zastąpienie nieważnych klauzul przepisami prawa, które w tym zakresie i celu zostały ustanowione. Nie dopuszcza natomiast zastępowania nieuczciwych klauzul przepisami ogólnymi, co jasno wynika z jego orzecznictwa¹⁶.

Głównym celem jest także to, aby konsument uzyskał zwrot wszystkich nie należycie pobranych przez bank kwot¹⁷.

W tym względzie z orzecznictwa Trybunału wynika, że prawo konsumenta do skutecznej ochrony obejmuje jego uprawnienie do odstąpienia od dochodzenia praw wynikających z systemu ochrony przed stosowaniem nieuczciwych warunków przez przedsiębiorców, który dyrektywa 93/13 wprowadziła na korzyść konsumentów. Do sądu krajowego należy zatem uwzględnienie w danym wypadku woli wyrażonej przez konsumenta, jeżeli mając świadomość niewiążącego charakteru nieuczciwego warunku, wskazuje on jednak, że sprzeciwia się temu, aby warunek ten został pominięty, udzielając w ten sposób dobrowolnej i świadomej zgody na ten warunek¹⁸.

Ponadto Trybunał orzekł, że analogicznie w zakresie, w jakim wspomniany system ochrony przed nieuczciwymi warunkami nie ma zastosowania, jeżeli konsument się sprzeciwia, konsument ten musi *a fortiori* mieć prawo do sprzeciwienia się objęciu ochroną, w ramach tego samego systemu, przed szkodliwymi skutkami spowodowanymi unieważnieniem umowy jako całości, jeżeli nie chce powoływać się na tę ochronę w okolicznościach wskazanych w wyroku z dnia 30.4.2014 r., Kásler i Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282), czyli w którym usunięcie nieuczciwego postanowienia umownego zobowiązywałoby sąd do unieważnienia umowy jako całości, narażając tym samym konsumenta na szczególnie szkodliwe skutki, tak że ten ostatni zostałby tym ukarany¹⁹.

¹⁶ Por. wyrok SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, LEX nr 2732285.

¹⁷ Zob. analogicznie wyroki: z dnia 14.3.2019 r., Dunai, C-118/17, EU:C:2019:207, pkt 44 i przytoczone tam orzecznictwo; a także z dnia 29.4.2021 r., Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, pkt 51, 52.

¹⁸ Zob. podobnie wyr.: z 3.10.2019 r., Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, pkt 53, 54; z 29.4.2021 r., Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341, pkt 46, 47; a także postanowienie z 1.6.2021 r., Banco Santander, C-268/19, niepubl., EU:C:2021:423, pkt 30, 31.

¹⁹ Zob. podobnie wyr. z 3.10.2019 r., Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, pkt 46–48, 55, 56.

3. KLASYFIKACJA WADLIWOŚCI UMOWY KREDYTU PO UZNANIU WYSTĘPOWANIA W NIEJ KLAUZUL ABUZYWNYCH DOTYCZĄCYCH ZMIANY CHARAKTERU GŁÓWNEGO PRZEDMIOTU UMOWY

Ze względu na sankcję wadliwości czynności prawnej skutki mogą przedstawiać się następująco:

3.1. SANKCJA BEZWZGLĘDNEJ NIEWAŻNOŚCI

Sąd Najwyższy w Uchwale siedmiu sędziów z 7.5.2021 r.²⁰ podkreśla, że stwierdzenie, iż klauzula abuzywna nie wywołuje skutków od początku (*ab initio*) i z mocy samego prawa (*ipso iure*), co sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę z urzędu na podstawie poczynionych w postępowaniu ustaleń faktycznych, odpowiada cechom sankcji tzw. nieważności bezwzględnej²¹.

Jednak orzecznictwo TSUE przyjmuje, że konsument świadomy niedozwolonego charakteru postanowienia może sprzeciwić się odmowie jego zastosowania, udzielając wolnej zgody na to postanowienie, co może nastąpić zarówno przed sądem, po udzieleniu konsumentowi wyczerpującej informacji o konsekwencjach prawnych, jakie może pociągnąć za sobą usunięcie niedozwolonego postanowienia, jak i pozasądowo, przez świadomą i wolną zgodę na odnowienie zobowiązania albo zmianę umowy (niedozwolonego postanowienia). W krajowym zaś orzecznictwie i doktrynie zazwyczaj uznaje się, że jedną z cech tzw. nieważności bezwzględnej jest jej definitywny charakter²².

Sąd Najwyższy podkreśla, że przyznanie jednak konsumentowi kompetencji do jednostronnego, sanującego wyrażenia zgody na klauzulę abuzywną nie pozwala przyjąć, że na nieskuteczność tej klauzuli może się w równej mierze powołać każda ze stron umowy – podobnie jak każda osoba trzecia, mająca w tym interes prawny – a tak tradycyjnie charakteryzuje się nieważność²³.

²⁰ Uchw. SN(7) z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, Legalis nr 2563899.

²¹ Uchw. SN(7) z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, Legalis nr 2563899 i powołane tam orzecznictwo por. też np. uchw. SN z 17.6.2005 r., III CZP 26/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 63, oraz wyr. SN z 12.3.2002 r., IV CKN 827/00, niepubl., z 13.2.2004 r., II CK 438/02, OSP 2006, z. 5, poz. 53, z 3.11.2010 r., V CSK 142/10, niepubl. i z 22.1. 2014 r., III CSK 55/13, niepubl.

²² Uchw. SN(7) z 7.5.2021r., III CZP 6/21, Legalis nr 2563899 i powołane tam orzecznictwo por. np. wyroki SN z 12.03.2002 r., IV CKN 827/00; z 13.2.2004 r., II CK 438/02; z 19.10. 2007 r., I CSK 259/07, niepubl. i z 24.4. 2013 r., IV CSK 600/12, OSNC-ZD 2014, z. B, poz. 26.

²³ Uchw. SN(7) z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, Legalis nr 2563899 i powołane tam orzecznictwo; por. np. wyroki SN z 12.3.2002 r., IV CKN 827/00 i z 13.2.2004 r., II CK 438/02.

Uznanie więc sankcji nieważności bezwzględnej przy zastosowaniu art. 385¹ § 1 k.c. należy wykluczyć z powyższych względów.

Na marginesie jednak należy zaznaczyć, że w przypadku, gdy klauzula abuzywna (art. 385¹ k.c.) jest jednocześnie sprzeczna z ustawą (art. 58 § 1 k.c.), przyjmuje się, że sankcja nieważności bezwzględnej wyprzedza sankcję przewidzianą w art. 385¹ § 1 k.c.²⁴. Uznaje się bowiem, że postanowienie dotknięte sankcją nieważności ze względu na jego sprzeczność z bezwzględnie obowiązującym przepisem ustawy nie może „kształtować praw i obowiązków”, a przez to podlegać ocenie na gruncie art. 385¹ § 1 k.c.²⁵.

Natomiast w zakresie konfliktu sankcji z art. 385¹ § 1 k.c. (sprzeczność z dobrymi obyczajami) z sankcją bezwzględnej nieważności, wynikającą ze sprzeczności czynności prawnej z zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 2 k.c.), sytuacja wygląda inaczej. To samo postanowienie może być bowiem uznane za naruszające zasady współżycia społecznego (art. 58 § 2 k.c.) i jednocześnie może być także niedozwolonym postanowieniem umownym w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c. Czynność prawna, której treść, naruszająca równowagę kontraktową stron, została ukształtowana na skutek wykorzystania silniejszej pozycji przez jedną ze stron, może zostać uznana za sprzeczną z zasadami współżycia społecznego, a w rezultacie za nieważną na podstawie art. 58 § 2 k.c.²⁶.

W takiej sytuacji uznaje się, że regulacja z art. 385¹ § 1 k.c. powinna być traktowana jako *lex specialis* w stosunku do art. 58 § 2 k.c.²⁷.

W przypadku klauzul uznanych za abuzywne w świetle art. 385¹ § 1 k.c. M. Skory wyraził pogląd²⁸, że terminy „dobre obyczaje” oraz „zasady współżycia społecznego” są w zasadzie tożsame. Autor ten podkreśla, że zgodnie z art. 353¹ k.c. w zw. z art. 58 k.c. sprzeczność z zasadami współżycia prowadzi do nieważności czynności prawnej. W art. 385¹ k.c. ustawodawca również odwołuje się

²⁴ P. Ruchała, R. Sikorski, Wyjaśnienia do art. 385¹ KC, Nb 24, Legalis i powołana tam literatura zob. W. Popiołek, w: Kodeks cywilny, t. I. Komentarz. Art. 1–449, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018, art. 385¹, Nb 15.

²⁵ P. Ruchała, R. Sikorski, Wyjaśnienia do art. 385¹ KC, Nb 24, Legalis i powołane tam orzecznictwo, tak w odniesieniu do postanowienia zastrzegającego karę umowną na okoliczność niewykonania zobowiązania pieniężnego wypowiedział się SN w uchw. z 13.1.2011 r., III CZP 119/10, OSNC 2011, Nr 9, poz. 95, s. 19.

²⁶ Zob. wyr. SN z 25.5.2011 r., II CSK 528/10, Legalis.

²⁷ Tak M. Saffan, [w:] Kodeks cywilny, t. I. Komentarz. Art. 1–449, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018, art. 58, Nb 25; P. Machnikowski, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, 2017, art. 58, Nb 14; A. Janiak, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. I, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014, art. 58, pkt 38; P. Ruchała, R. Sikorski, Wyjaśnienia do art. 385¹ KC, Nb 24, Legalis.

²⁸ M. Skory, Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta, Kraków 2005 r., rozdz. 2, pkt 3, Lex.

do owych zasad, nazywając je dobrymi obyczajami. W konsekwencji uważa, że można przyjąć, iż regulacja niedozwolonych postanowień umownych, przewidująca niewiązanie tylko abuzywnego postanowienia, stanowi szczególny przypadek utrzymania stosunku prawnego, mimo nieważności jego części, na co pozwala art. 58 § 3 k.c. Koncepcja ta nie może być jednak uznana za słuszną wobec wcześniej poczynionego zastrzeżenia odnośnie do przyznania przez orzecznictwo TSUE konsumentowi kompetencji do jednostronnego, sanującego wyrażenia zgody na klauzulę abuzywną, co wyklucza uznanie bezwzględnej nieważności tego postanowienia.

3.2. SANKCJA NIEWAŻNOŚCI WZGLĘDNEJ

Polega na tym, że czynność wywołuje skutki prawne, ale może zostać unieważniona przez oświadczenie woli lub wyrok sądu. Sąd nie bierze jej pod rozwagę z urzędu, co oznacza, że strona musi się na tę przesłankę powołać, wyrok zapadły w takiej sprawie ma charakter konstytutywny. W świetle art. 385¹ § 1 k.c. sąd jednak musi zbadać abuzywność klauzul z urzędu, a wyrok należy zaliczyć do wyroków deklaratywnych, czyli stwierdzających istnienie określonego stanu prawnego.

Przedmiotową wadliwość czynności prawnej określa się mianem wrzuszalności. Wadliwość ta oznacza, że dotknięta nią czynność prawna jest ważna (wywołuje właściwe dla niej skutki prawne), ale jej skutki ustają z mocą wsteczną (*ex tunc*), jeżeli uprawniony złoży oświadczenie woli (np. art. 88 k.c.)²⁹.

Z zastosowaniem przedmiotowej instytucji do uznania wzorca umowy za niedozwolonego na gruncie art. 385¹ § 1 k.c. nie do pogodzenia jest, jak się wydaje, kwestia ustalenia skutku wywoływanego potwierdzeniem przez konsumenta woli związania się klauzulą, która została uznana za niedozwoloną. Tu niedozwolone postanowienie umowne nie wiąże konsumenta, ale może go wiązać, gdy konsument złoży jasne oświadczenie w tym zakresie. Natomiast w przypadku nieważności względnej czynność prawna jest ważna i w pełni skuteczna, ale jej ważność ma w pewnym sensie charakter nietrwały. Osoba uprawniona może bowiem uchylić się od skutków prawnych oświadczenia woli w drodze pisemnego oświadczenia, co skutkuje unieważnieniem czynności prawnej ze skutkiem wstecznym (*ex tunc*) od chwili dokonania wrzuszonej czynności prawnej.

²⁹ R. Strugała, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, wyd. 10, Warszawa 2021, Legalis, Nb 1, M. Gutowski, Wrzuszalność czynności prawnej, Warszawa 2010, s. 51–149.

W następstwie wykonania określonego ustawowego prawa kształtującego unicestwiona zostaje ważność i skuteczność czynności prawnej³⁰.

Znaczące różnice pomiędzy utrwalonym w k.c. charakterem regulacji związanej z wzruszalnością czynności prawnych a specyfiką sankcji przewidzianej w art. 385¹ § 1 k.c. nie pozwalają przyporządkować cech tej pierwszej do skutków wpływających z uznania postanowień umowy za niewiążące konsumenta.

3.3. SANKCJA BEZSKUTECZNOŚCI WZGLĘDNEJ

Zgodnie z art. 59 k.c. w razie zawarcia umowy, której wykonanie czyni całkowicie lub częściowo niemożliwym zadośćuczynienie roszczeniu osoby trzeciej, osoba ta może żądać uznania umowy za bezskuteczną w stosunku do niej, jeżeli strony o jej roszczeniu wiedziały albo jeżeli umowa była nieodpłatna (zob. też art. 527, 916, 1024 k.c., art. 84 ust. 1 PrUp, art. 123 PrUp, art. 127 i 128 PrUp).

Zgodnie z wyrokiem SN z 7.2.2013 r.³¹: „Sankcja bezskuteczności względnej czynności prawnej – o której mowa w art. 59 k.c. – zapewnia ochronę osobie trzeciej przez ograniczenie podmiotowe skutków prawnych umowy fraudacyjnej, motywowane względami aksjologicznymi wywodzonymi z zasady *pacta sunt servanda*, zgodnie z którą, kto raz zobowiązał się do określonego świadczenia nie powinien zawierać umów niweczających taką możliwość. Przesłankami uwzględnienia żądania na tej podstawie prawnej jest istnienie roszczenia, związek przyczynowy między umową fraudacyjną a niemożnością zaspokojenia roszczenia oraz wiedza stron kwestionowanej umowy o roszczeniach osoby trzeciej, chyba że umowa była nieodpłatna”.

Konsekwencje wyroku zapadłego w sprawie polegają na anulowaniu skutków umowy, lecz tylko w zakresie niezbędnym do realizacji ochrony osoby trzeciej. Pozostałe postanowienia umowy pozostają w mocy. Uznanie na podstawie art. 59 k.c. umowy za bezskuteczną w stosunku do osoby trzeciej obejmuje tylko te jej postanowienia, które czynią niemożliwym zadośćuczynienie wymienionemu w wyroku roszczeniu tej osoby³².

Bezskuteczność względna to zatem konieczność wystąpienia z danym roszczeniem przez konkretną osobę i domaganie się uznania umowy za bezskuteczną w stosunku do niej. Sąd nie rozpoznaje tych okoliczności z urzędu.

³⁰ M. Gutowski, *Wzruszalność czynności prawnej*, 2010, s. 51.

³¹ Wyr. SN z 7.2.2013 r., II CSK 230/12, Legalis; M. Gutowski, *Wyjaśnienia do art. 59 KC*, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1. Komentarz do art. 1–352, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2021, wyd. 3, Nb 1, Legalis.

³² Wyr. SN z 10.3.2011 r., V CSK 284/10, Pal. 2011, Nr 5–6, s. 156.

Przedmiotowa sankcja jest zatem skrajnie różna od tej opisanej w art. 385¹ § 1 k.c. i nie będzie mogła mieć zastosowania do analizowanego przypadku.

3.4. SANKCJA BEZSKUTECZNOŚCI ZAWIESZONEJ

*M. Gutowski*³³, wyjaśniając pojęcie „bezskuteczności”, zauważa, że pozbawia ona strony tego, co chciały uzyskać: „Jeśli do tego dodać zmianę sytuacji, która może dokonać się na przestrzeni lat, w błędnym przeświadczeniu o skuteczności dokonanej czynności, okaże się, że zagrożenie bezskutecznością może być bardzo poważne i niezwykle kosztowne”³⁴.

Czynność bezskuteczna to więc taka czynność, która nie wywołuje skutków prawnych dla tej czynności – charakterystycznych lub intencjonalnie przypisanych przez dokonującego tej czynności³⁵.

*M. Gutowski*³⁶ dalej podkreśla „Trzeba dostrzec, że instytucja bezskuteczności czynności prawnej – jak zresztą wcześniej wspomniano – pojawia się w dość wielu miejscach k.c. i innych aktów normatywnych – jako konstrukcja nazwana tak wprost w języku prawnym. Nie zawsze jednak tak jest. Identyfikacja czynności bezskutecznych dokonywana bywa niekiedy na podstawie cech charakterystycznych poszczególnych rodzajów bezskuteczności, przy czym sam termin »bezskuteczność« jest wówczas określeniem wykształconym na gruncie reguł języka prawniczego. W języku prawniczym, zarówno w literaturze, jak i w judykaturze, powszechnie używa się terminu »bezskuteczność zawieszona« do oznaczenia wadliwości czynności prawnej normowanej w art. 18 § 1, art. 63 § 1, art. 103 § 1, art. 248 § 2, art. 520 k.c.

[...]

Ustawodawca i doktryna posługują się bowiem terminem »bezskuteczność« w sposób różnorodny, niejednolity i specjalistyczny, co powoduje trudności – szczególnie w miejscu dokonywania wstępnych ustaleń terminologicznych – w przedstawieniu jednorodnego znaczenia terminu »bezskuteczność«. Termin ten jest wieloznaczny [...]”.

Sąd Najwyższy w Uchwale siedmiu sędziów z 7.5.2021 r.³⁷ wskazał, że sankcja bezskuteczności zawieszonej, odnoszona do umowy, polega na tym, że dotknięta

³³ *M. Gutowski*, *Bezskuteczność czynności prawnej*, Instytucje Prawa Prywatnego, Warszawa 2013, s. 20–21

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Uchw. SN(7) z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, Legalis nr 2563899.

nią umowa (tzw. czynność kulejąca albo niezupełna) nie wywołuje zamierzonych skutków (z mocy samego prawa, od początku, co sąd powinien uwzględnić z urzędu), w szczególności nie rodzi obowiązku spełnienia uzgodnionych świadczeń, lecz – w odróżnieniu od umowy nieważnej – może skutki te następnie wywołać z mocą wsteczną w razie złożenia sanującego oświadczenia woli (jednej ze stron albo osoby trzeciej), a w razie odmowy jego złożenia albo upływu czasu na jego złożenie staje się definitywnie bezskuteczna, czyli nieważna³⁸.

Bezskuteczność zawieszona różni się od nieważności także tym, że oświadczenia woli stron zachowują w okresie zawieszenia swą moc prawną, tj. mogą być podstawą powstania skutków prawnych w przyszłości, a przynajmniej jedna ze stron, które złożyły swe oświadczenia woli, traci możliwość samodzielnego decydowania o tym, czy skutki te powstaną, nie może swobodnie odwołać swego oświadczenia woli i w tym sensie, pozostając w stanie niepewności, jest nim „związana”³⁹.

Dalej Sąd Najwyższy⁴⁰ wskazuje: „Brak związania konsumenta niedozwolonym postanowieniem umownym, z zastrzeżeniem – obwarowanym dodatkowymi warunkami co do stanu jego świadomości i swobody działania – możliwości następczego wyrażenia zgody na to postanowienie (jego »potwierdzenia«) i przywrócenia mu w ten sposób skuteczności z mocą wsteczną, odpowiada co do zasady tej charakterystyce [bezskuteczności zawieszonej – przyp. aut.]. Także w tym sensie, że do czasu podjęcia przez konsumenta definitywnej decyzji jego kontrahent (przedsiębiorca) pozostaje w niepewności, bez możliwości samodzielnego decydowania o skuteczności postanowienia. Zależność tego stanu od woli konsumenta oznacza, że chodzi tu o bezskuteczność zawieszoną na jego korzyść, co odpowiada formule, iż niedozwolone postanowienie nie wiąże konsumenta (art. 385¹ § 1 k.c.). Dopełniając charakterystyki tej sankcji i uwzględniając dotychczasowe orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, należy też stwierdzić, że konsument może wyrazić swą zgodę na niedozwolone postanowienie zarówno w toku sporu przed sądem, jak i pozasądowo, jednakże w obu przypadkach będzie to skuteczne tylko wtedy, gdy został wyczerpująco poinformowany o konsekwencjach prawnych, jakie może

³⁸ Por. np. uchwały SN z 5.3.1981 r., III CZP 1/81, OSNCP 1981, Nr 8, poz. 145; z 12.10.2001 r., III CZP 55/01, OSNC 2002, Nr 7–8, poz. 87 i z 26.3.2002 r., III CZP 15/02, OSNC 2003, nr 1, poz. 6 oraz wyroki SN z 25.4.1995 r., I CRN 48/95, OSNC 1995, Nr 10, poz. 147, z 13.6. 1997 r., I CKN 188/97, niepubl.; z 13.5.1998 r., III CKN 482/97, niepubl.; z 28.3.2007 r., II CSK 530/06, niepubl.; z 13.4. 2007 r., III CSK 416/06, niepubl.; z 7.10.2010 r., IV CSK 95/10, niepubl. i z 12.10.2018 r., V CSK 469/17, niepubl.

³⁹ Por. wyrok SN z 12.10.2018 r., V CSK 469/17.

⁴⁰ Uchw. SN(7) z 7.5.2021r., III CZP 6/21, Legalis nr 2563899.

pociągnąć za sobą definitywna nieskuteczność (nieważność) tego postanowienia. Należycie poinformowany konsument może też podjąć decyzję przeciwną (odmówić zgody), co spowoduje trwałą bezskuteczność (nieważność) niedozwolonego postanowienia.

Względ na pewność prawa nakazuje także przyjąć, że swą zgodę konsument powinien wyrazić w rozsądnym czasie od udzielenia mu należytej informacji. Jeżeli tego nie uczyni, niedozwolone postanowienie stanie się trwale bezskuteczne (nieważne). Jeżeli umowa kredytu nie może, bez klauzuli abuzywnej dotkniętej bezskutecznością zawieszoną, wiązać stron, dzieli ona los klauzuli, tzn. jest również dotknięta bezskutecznością zawieszoną, względy logiczne bowiem nie pozwalają przyjąć, by skutki wywierała – choćby czasowo i częściowo – umowa, która bez klauzuli abuzywnej nie może obowiązywać, albo by była nieważna umowa, która może stać się jeszcze skuteczna wskutek potwierdzenia klauzuli (por. też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18). W konsekwencji potwierdzenie takiej klauzuli sprawia nie tylko, że wywiera ona skutki *ex tunc*, ale powoduje, iż z mocą wsteczną staje się skuteczna cała umowa. W sytuacji, w której klauzula abuzywna stała się definitywnie bezskuteczna (nieważna) – wskutek odmowy potwierdzenia albo upływu rozsądnego czasu do jej potwierdzenia – o obowiązywaniu umowy decyduje to, czy stosownie do przedstawionych reguł weszła w jej miejsce regulacja zastępcza. To zaś zależy od tego, czy całkowita i trwała bezskuteczność (nieważność) umowy naraża konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje – czemu konsument może wiążąco zaprzeczyć (sprzeciwiając się zarazem utrzymaniu umowy) – a w razie odpowiedzi pozytywnej – czy regulacja zastępcza istnieje (sąd jest władny ją określić). Względ na pewność prawa nakazuje przyjąć, że kwestie te rozstrzygają się w tej samej chwili, w której konsument – należycie poinformowany o konsekwencjach abuzywności klauzuli – odmawia jej potwierdzenia albo upływa rozsądny czas do tego potwierdzenia. Właśnie według istniejącego wówczas stanu rzeczy sąd powinien ocenić, czy definitywna bezskuteczność (nieważność) całej umowy naraża konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje, a w razie odpowiedzi pozytywnej – czy w miejsce klauzuli abuzywnej wchodzi regulacja zastępcza wynikająca z ustawy albo – jeżeli jest to dopuszczalne – określona przez sąd”.

Jak wskazuje *J. Pisuliński*, sankcja z art. 385¹ k.c. znajduje zastosowanie dopiero wtedy, gdy nie zachodzi podstawa nieważności. Autor ten wskazuje, że postanowienia wzorców umów nie mogą być sprzeczne z przepisami bezwzględnie wiążącymi. W razie takiej sprzeczności postanowienia te muszą zostać uznane za nieważne *ex lege* na podstawie art. 58 § 1 k.c. niezależnie od tego, czy są one,

czy nie są korzystne dla konsumenta⁴¹. Tym samym konsument nie staje przed wyborem art. 385¹ k.c. lub art. 58 k.c., lecz jedynie przed możliwością uchylenia działania sankcji bezskuteczności *ex lege*. Sankcja nieważności – jako dalej idąca i „wyprzedzająca” inne wady – nie może zostać uchylona w analogicznym trybie do bezskuteczności na podstawie art. 385¹ § 1 k.c.⁴².

Art. 385¹ § 1 k.c. wskazuje, iż skutek wprowadzenia klauzul abuzywnych następuje *ex lege*, co oznacza deklaratoryjny charakter orzeczenia sądu w tym przedmiocie, które jedynie stwierdza istniejący stan prawny⁴³.

Z przytoczonych fragmentów uzasadnienia SN wynika, że w razie odmowy złożenia przez konsumenta sanującego oświadczenia woli w sprawie chęci związania umową i wyrażenia woli upadku całej umowy, staje się ona definitywnie bezskuteczna, czyli nieważna. Razi jednak brak spójności definicyjnej, gdyż SN powołuje się na ostateczną nieważność umowy (w przypadku ustalenia, że nie może ona dalej wiązać konsumenta z przyczyn obiektywnych), natomiast w dalszych rozważaniach stwierdza, że w takiej sytuacji reszta umowy także obarczona jest sankcją bezskuteczności zawieszanej, gdyż może być nieważna umowa, która może stać się jeszcze skuteczna wskutek potwierdzenia klauzuli. Sąd Najwyższy operuje nazewnictwem: „definitywnie bezskuteczna (nieważna)”, „trwale bezskuteczna”, „całkowicie i trwale bezskuteczna (nieważna)” – jednak nie precyzuje, jaka podstawa konstytuuje przedmiotową „nieważność”. Czy dopiero wtedy, gdy nie będzie takiej możliwości do potwierdzenia (minie czas na to lub nastąpi definitywna odmowa i wola braku związania), można uznać, że umowa stanie się nieważna w pozostałym zakresie? Przedmiotowe rozumowanie wydaje się być niejasne i mało przekonujące wobec wcześniej postawionych założeń.

Warto w tym miejscu jedynie nadmienić, że w literaturze przedmiotu pojawiły się głosy o możliwości stwierdzenia nieważności umowy kredytu indeksacyjnego i denominowanego z tego powodu, że nie da się jej utrzymać po usunięciu klauzul nieuczciwych ze względu na pojawienie się po eliminacji klauzul abuzywnych stosunku prawnego niezgodnego z właściwością zobowiązania⁴⁴.

⁴¹ Por. J. Pisuliński, Niedozwolone klauzule umowne w obrocie bankowym na wybranych przykładach, PB 2005, Nr 6, s. 15 i n. Tak też M. Gutowski, Nieważność czynności prawnej, Warszawa 2008, s. 90.

⁴² M. Gutowski, Nieważność czynności prawnej, s. 81.

⁴³ Por. A. Kadzik, Postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, R.Pr. 2003, Nr 4, s. 47 i n.

⁴⁴ G. Sikorski, M. Zejda, Nieważność umowy kredytu denominowanego i indeksowanego – wnioski z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości, PPH 2021, Nr 7, s. 29–34; G. Sikorski, Nieważność umowy kredytu indeksowanego i denominowanego na skutek zastosowania w niej nieuczciwych postanowień, TPP 2021, Nr 4, s. 174–176.

Autorzy⁴⁵ podnoszą, że art. 385¹ § 2 k.c. można zastosować tylko wówczas, o ile stwierdzimy, że zostają utrzymane w mocy postanowienia tworzące *consens*, prowadząc do zawarcia umowy, do której strony zmierzały. Jeżeli na skutek eliminacji klauzul nieuczciwych pozostałe postanowienia tworzyłyby stosunek prawny o treści lub celu zakazanym pod rygorem nieważności, należy zastosować art. 58 § 1-2 k.c. i ocenić całą umowę jako bezwzględnie nieważną⁴⁶.

Za nietrafne należy uznać usilne poszukiwanie przez niektórych autorów⁴⁷ możliwości dalszego trwania umowy, po wyeliminowaniu z niej klauzul

⁴⁵ I. Karasek-Wojciechowicz, Wpływ niedozwolonego charakteru klauzuli na związanie stron umową, TPP 2018, nr 2, s. 45–72.

⁴⁶ Ibidem, autor podkreśla, że nie tylko przedsiębiorca, lecz także konsument nie mogą powołać się na art. 58 § 3 k.c.; zob. odmiennie M. Bławat, K. Pasko, O zakresie zachowania mocy wiążącej umowy po eliminacji klauzul abuzywnych, TPP 2016, Nr 3, s. 5–28, autorzy twierdzą, że nie należy w wypadku braku wiążącej mocy niedozwolonych postanowień umownych na podstawie art. 385¹ § 1 i 2 k.c. wykluczać możliwości uznania całej umowy za nieważną na zasadzie art. 58 § 3 k.c., nawet jeśli nie mamy do czynienia z obiektywnie uzasadnionym upadkiem całej umowy, to nadal będzie to możliwe na zasadzie art. 58 § 3 k.c., z tym że w tym wypadku należy to dopuścić z uwagi na ochronny charakter reżimu klauzul abuzywnych – tylko na żądanie konsumenta.

⁴⁷ M. Gutowski, Wadliwość umów kredytów frankowych, Warszawa 2022, Legalis, rozdz. V. Bezskuteczność przewidziana w art. 385¹ KC, § 4. Możliwość eliminacji jedynie części klauzuli. Doktryna „Blue pencil” i wskazane tam mechanizmy częściowego uznania abuzywności wyłącznie fragmentu postanowienia umownego, która nie może mieć zastosowania w sprawie umów frankowych, albowiem abuzywny mechanizm przeliczeniowy nie może zostać częściowo usunięty z umowy ze względu na niemożliwość rozdzielenia klauzuli ryzyka walutowego oraz klauzuli kursowej – zob. wyr. SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, Nr B, poz. 20. Zob. też powoływanie się na próbę wprowadzenia średniego kursu NBP w sytuacji wyeliminowania abuzywnego mechanizmu przeliczenia rat czy też próbę wprowadzenia przepisów dyspozytywnych w miejsce bezskutecznych postanowień; zob. także błędny wyr. SN z 1.6.2022, II CSKP 364/22 w zakresie dopuszczenia możliwości dalszego trwania umów po wyeliminowaniu z nich części postanowienia dotyczącego modyfikacji średniego kursu NBP marżą banku. Do orzeczenia SN z dnia 1.6.2022 r., sygn. akt II CSKP 364/22, negatywnie ustosunkował się Sąd Apelacyjny w Gdańsku, który wydał w dniu 5.8.2022 r. prawomocny wyrok do sprawy o sygn. akt V ACA 139/22. Sąd w Gdańsku podtrzymał wcześniejsze stanowisko Sądu Okręgowego w Bydgoszczy z dnia 30.11.2021 r. do sprawy o sygn. akt I C 120/21, który ustalił, że umowa kredytowa dawnego GE Money Banku jest nieważna oraz zasądził na rzecz kredytobiorców kwoty 61 822,84 zł i 23 790,57 CHF wraz z ustawowymi odsetkami za zwłokę. Sąd Apelacyjny w Gdańsku, wbrew stanowisku SN, ocenił, że nie można dalej wykonywać umowy na podstawie średniego kursu NBP po wcześniejszym usunięciu z § 17 umowy fragmentu dotyczącego marży. Modyfikacja w ten sposób treści umowy prowadziłaby do braku logicznej całości, bo kolejne ustępy przytoczonego paragrafu odwołują się do sposobu ustalania kursu kupna i sprzedaży. Umowa kredytowa GE Money Banku bezsprzecznie zawierała niedozwolone postanowienia sformułowane w sposób niejednoznaczny i stanowiące główne świadczenia stron, dlatego jedynym możliwym rozstrzygnięciem było unieważnienie umowy w całości. W dniu 4.11.2022 r. Sąd Apelacyjny w Krakowie prawomocnie unieważnił umowę dawnego GE Money Banku w ramach postępowania pod sygn. I ACA 349/22. Wcześniej umowa została uznana za nieważną przez Sąd Okręgowy w Tarnowie rozpoznający sprawę w I instancji (sygn. I C 674/20, wyrok z dnia 12.1.2022 r.). Obydwa sądy

abuzywnych na podstawie art. 385¹ § 2 k.c. w przypadku umów kredytów „frankowych”. Sądy⁴⁸ w wyrokach jasno precyzują, że po wyeliminowaniu postanowień o waloryzacji kredytu, w tym postanowień o sposobie przeliczania kwoty kredytu wyrażonej w CHF na PLN, a następnie salda kredytu wyrażonego w CHF na PLN celem ustalenia kwoty raty, okazuje się, że w umowie nie ma podstawowych elementów konstrukcyjnych⁴⁹. Założeniem umowy było bowiem, że uzgodnione przez strony oprocentowanie będzie oparte na stopie LIBOR, adekwatnej do salda kredytu wyrażonego w walucie obcej, a wobec uznania niedopuszczalności zastosowanego mechanizmu denominacji umowa nie zawiera postanowień określających wynagrodzenie banku za udzielenie kredytu. Sąd wskazał też, że nie istniały i nie istnieją przepisy dyspozytywne ani ustalone zwyczaje, które można byłoby zastosować, aby wyeliminować wymienione braki i uniknąć stwierdzenia nieważności spornej umowy. Zdaniem sądu wadliwość mechanizmu waloryzacji powodująca niemożność określenia wysokości zadłużenia wyklucza spłatę kredytu w CHF, obarczoną też zastrzeżeniami dotyczącymi uwarunkowania uruchomienia rachunku technicznego od zamknięcia rachunku

zgodziły się co do tego, że dla rozstrzygnięcia sporu istotne znaczenie ma wpływ orzecznictwa TSUE w zakresie przepisów chroniących konsumenta przed nieuczciwymi praktykami. Zgodnie ze stanowiskiem TSUE, konieczne jest zweryfikowanie przepisów dotyczących marży banku. Bez zapisu dotyczącego marży bank nie zdecydowałby się na zaoferowanie klientom umowy w takim brzmieniu, dlatego po jego wyeliminowaniu umowa nie może dalej obowiązywać. Ponadto sąd zarzucił bankowi, że niedostatecznie poinformował kredytobiorców o skali ryzyka i nie przedstawił symulacji wpływu zmiany kursu franka szwajcarskiego na wysokość świadczeń z tytułu kredytu. W sprawach dawnego GE Money Banku i treści § 17 umowy kredytu (o brzmieniu: „Kursy kupna określa się jako średnie kursy złotego do danych walut ogłoszone w tabeli kursów NBP minus marża kupna; Kursy sprzedaży określa się jako średnie kursy złotego do danych walut ogłoszone w tabeli kursów NBP plus marża sprzedaży”) nie chodzi bowiem jedynie o treść § 17 i kwestię możliwości pozostawienia w mocy części postanowienia umownego, ale o brak poinformowania klienta o ryzyku kursowym, brak poinformowania w ogóle o istocie zawartej umowy kredytu, o tym, na czym polega mechanizm przeliczeń i jaki jest jego cel, o kwestii spreadu, o braku jasnego zapisu postanowień umownych i wielu innych kwestiach kluczowych dla konsumenta, który wiedząc o nich wcześniej, na pewno nie zawarłby umowy z bankiem, będąc w pełni świadomy wszystkich ryzyk.

⁴⁸ Wyr. SO w Warszawie z 12.11.2020 r., XXIV C 781/19, Legalis.

⁴⁹ Z. Radwański, [w:] *Prawo rzeczowe. System Prawa Cywilnego*, t. III, cz. 1, Warszawa 1981, s. 412, przyp. 189, istotne postanowienia umowy należy oceniać na gruncie ogólnych zasad prawa kontraktów określających **minimalną treść** każdej umowy zobowiązaniowej, na którą składają się:

- 1) podmioty zamierzonego stosunku zobowiązaniowego;
- 2) należne świadczenie lub świadczenia;
- 3) strukturę świadczenia lub świadczeń, przez co należy rozumieć związki pomiędzy świadczeniami lub ich brak;
- 4) ewentualnie inne elementy nakazane obu stronom normami bezwzględными w zakresie określonych typów umów.

oszczędnościowo-rozliczeniowego oraz różnic kursu kupna i sprzedaży waluty obcej⁵⁰.

Sąd Apelacyjny w Gdańsku w wyroku z 18.1.2021⁵¹, stwierdził, że: „bezskuteczność klauzul określających sposób przeliczania salda kredytu i rat kapitałowo-odsetkowych według ustalonego przez pozwanego kursu CHF oznaczałaby wyeliminowanie mechanizmu indeksacji oraz różnic kursów walutowych, a także wyeliminowanie ryzyka kursowego, zaś kwota zobowiązania byłaby wyrażona w walucie polskiej, przy jednoczesnym pozostawieniu oprocentowania opartego o stawkę bazową LIBOR 3M. Taki skutek prowadziłby do zmiany charakteru stosunku prawnego i pozostawałby w sprzeczności z naturą (właściwością) stosunku prawnego, jakim jest umowa kredytu waloryzowanego kursem waluty obcej, stanowiąca wyróżniony w doktrynie i judykaturze podtyp umowy kredytu. W przypadku kredytów waloryzowanych kursem waluty obcej swoistą cechą tego stosunku prawnego będzie wskazany powyżej mechanizm indeksacji oraz oprocentowanie według stawki LIBOR. W przypadku pominięcia tego mechanizmu, przy jednoczesnym pozostawieniu stawki LIBOR, istota tego stosunku prawnego zostanie zupełnie wypaczona. Innymi słowy, bez klauzul waloryzacyjnych umowa nie może istnieć, a do zastąpienia klauzuli abuzywnej inną – musi istnieć zagrożenie interesu konsumenta oraz jego zgoda na takie zastąpienie, przy czym dwa ostatnie warunki muszą istnieć w koniunkcji”.

W przeciwieństwie do sankcji nieważności, bezskuteczność odnosi się do nieprawidłowości, które wynikają z zamiaru stron wykonujących daną czynność prawną, a nie do wadliwości tkwiącej w samej czynności prawnej⁵². Choć w toku prac legislacyjnych rozważano również wprowadzenie w art. 385¹ k.c. sankcji nieważności⁵³.

Sankcja bezskuteczności zawieszanej w świetle norm Kodeksu cywilnego wynika z niepełnej kompetencji danej osoby do dokonania czynności prawnej. Brak ten musi zatem zostać następczo uzupełniony poprzez zgodę uprawnionego⁵⁴.

⁵⁰ Wyr. SA w Katowicach z 14.10.2020 r., I ACa 1089/18, Legalis; wyr. SA w Katowicach z 14.8.2020 r., I ACa 1044/19, OSA 2020, Nr 12, poz. 36; wyr. SA w Warszawie z 26.10.2020 r., I ACa 215/20, Legalis.

⁵¹ V ACa 542/20, Legalis, zob. też SA w Gdańsku z 19.1.2021 r., I ACa 505/20, Legalis; SA w Warszawie z 25.11.2020 r., VI ACa 779/19, Legalis; SA w Katowicach z 19.8.2020 r., I ACa 1002/19, Legalis.

⁵² Wyr. SA w Krakowie z 16.1.2015 r., I ACa 1493/14, LEX nr 1659076.

⁵³ A. Kołodziej, Charakterystyka cywilnoprawnej sankcji niedozwolonych postanowień w umowach z konsumentami, Rej. 2008, Nr 12, s. 599.

⁵⁴ T. Nowakowski, Skutki abuzywności klauzul umownych kształtujących istotne postanowienia stosunku prawnego. Głosa do uchwały SN z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, Głosa 2022, Nr 1, s. 42–50.

W okresie stanu zawieszenia strony nie mogą zmieniać treści swych oświadczeń woli⁵⁵. Po wykonaniu uprawnień przez jedną ze stron i ustaniu bezskuteczności zawieszony umowa wiąże strony wyłącznie w pierwotnej formie. Wyrażono też pogląd, że żadna sankcja wadliwości czynności prawnej przewidziana normami prawa cywilnego, w tym zwłaszcza nieważności, nie wymaga w całości wypełnienia procedury ważenia przesłanek obiektywnych (przywrócenia równowagi świadczeń, oceny znaczenia klauzuli w perspektywie całej umowy) i subiektywnych (odnoszących się do opcjonalności sankcji)⁵⁶.

Ponadto poczynić należy jeszcze jedną uwagę odnośnie do ustalenia, czy całkowity upadek umowy może narazić konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje w postaci np. postawienia kredytu w stan natychmiastowej wymagalności. Ten problem w praktyce wydaje się być jedynie iluzoryczny, gdyż jeśli kredytobiorca ma spłacony kapitał kredytu, to ten problem w ogóle nie powstanie. Większość przypadków, z którymi mamy do czynienia, to kredyty spłacane od 2005–2008 r., a więc kwestia spłacenia całości lub większości kapitału będzie oczywista. Kredytobiorca może przecież „walczyć” z bankiem w sądzie z pozycji strony pozwanej i kwestionować zasadność roszczenia banku w zakresie np. wynagrodzenia za korzystanie z kapitału (w zakresie spłacenia kapitału może podnieść zarzut potrącenia). I taka sytuacja nie powinna być zakwalifikowana jako szczególnie niekorzystne konsekwencje zagrażające interesowi konsumenta.

3.5. SANKCJA BEZSKUTECZNOŚCI SENSU STRICTO

*M. Gutowski*⁵⁷ rozróżnia kategorię bezskuteczności, która nie mieści się w tradycyjnie akceptowanych kategoriach czynności wadliwych. Może ona przybrać postać bezskuteczności częściowej lub pełnej i dotyczy ona czynności prawnej w sposób niepokrywający się ani z nieważnością bezwzględną, ani z klasycznym częściowym mechanizmem bezskuteczności częściowej.

Autor ten do tej kategorii zalicza umowy, o których mowa w art. 385¹ § 1 k.c. Jednym bowiem z przypadków bezskuteczności czynności prawnej jest klauzula abuzywna w umowie konsumenckiej. Dalej wskazuje, że „Ta bezskuteczność ma bowiem jednostronnie opcjonalny charakter. Zgodnie bowiem z art. 385¹

⁵⁵ *M. Gutowski*, *Bezskuteczność*, s. 249.

⁵⁶ *M. Gutowski*, *Sankcja nieważności umowy przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie na podstawie nowego art. 387(1) k.c.*, *Prok. i Pr.* 2020, Nr 7/8, s. 192.

⁵⁷ *M. Gutowski*, *Bezskuteczność*, s. 305–306.

§ 1 k.c. niedozwolone postanowienie nie wiąże konsumenta, co uznać należy za nową postać relatywnej bezskuteczności, która wprawdzie działa *ex lege*, lecz z uwzględnieniem stanowiska konsumenta. Opcjonalny charakter polega zaś na tym, że – zgodnie z orzecznictwem TSUE – ostatecznie to konsument decyduje, czy chce powołać się na tę bezskuteczność⁵⁸.

3.6. SANKCJA „NIEZWIĄZANIA” JAKO NOWA FORMA WADLIWOŚCI CZYNNOŚCI PRAWNYCH

Pojawił się pogląd zaprezentowany przez *P. Ruchałę, R. Sikorskiego*⁵⁹, jakoby „Sankcja niezwiązania konsumenta postanowieniem niedozwolonym stanowi swoistą sankcję prawa konsumenckiego i nie daje się ona ująć w ramy tradycyjnie wyróżnianych sankcji wadliwości czynności prawnych. Pod względem zasad jej funkcjonowania sankcja niezwiązania wykazuje pewne podobieństwo do sankcji bezskuteczności zawieszanej, jednak nie można przejść obojętnie obok istniejących między tymi sankcjami różnic. Po pierwsze, już sama treść art. 385¹ § 1 k.c. uniemożliwia przyjęcie koncepcji, że przepis ten przewiduje sankcję bezskuteczności zawieszanej, gdyż ustawodawca nie posłużył się w tym wypadku formułą, która byłaby charakterystyczna dla tego rodzaju sankcji (zob. np. art. 18 § 3, art. 63 k.c.). Po drugie, wyróżniana tradycyjnie bezskuteczność zawieszona dotyczy czynności prawnych kulejących (*negotium claudicans*), a więc takich, których skutki prawne zostają zawieszane do czasu jej potwierdzenia przez osobę uprawnioną do wyrażenia zgody (*M. Gutowski, Bezskuteczność czynności, rozdz. III, § 1*). Wydaje się, że oświadczenie konsumenta w przedmiocie braku zamiaru powoływania się na niewiążący charakter postanowienia niedozwolonego ma zgoła odmienny charakter i nie polega na potwierdzeniu skutków dokonanej czynności prawnej, ale stanowi raczej oświadczenie woli wyłączające zastosowanie sankcji niezwiązania klauzulą niedozwoloną”.

4. ZAKOŃCZENIE

Implementacja dyrektywy 93/13/EWG, stanowiąca przyczynę do sformułowania normy prawnej w treści art. 385¹ § 1 k.c., nie powinna być uznawana za wystarczający warunek do twierdzenia o woli stworzenia przez ustawodawcę

⁵⁸ *M. Gutowski, Bezskuteczność, s. 305–306.*

⁵⁹ *P. Ruchała, R. Sikorski, Wyjaśnienia do art. 385¹ KC, Nb 24, Legalis.*

nowej, dotychczas nieznanego prawa polskiemu, sankcji wadliwości czynności prawnych. Sankcja bezskuteczności w polskim prawie jest tak niejednorodna, zróżnicowana w swej treści, że forma i cel regulacji sformułowany w art. 385¹ § 1 k.c., który należy odczytywać łącznie z orzecznictwem TSUE, może jak najbardziej wpisywać się w przedmiotowe ramy. I choć wskazana regulacja nie prezentuje cech klasycznej bezskuteczności zawieszanej, to uznać należy, że mimo wszystko powinno się ją zaliczyć do kategorii bezskuteczności (wzruszalności) w ujęciu szerszym, która przez *M. Gutowskiego*⁶⁰ zakwalifikowana została do bezskuteczności *sensu stricto* (nazywana także jako bezskuteczność częściowa). Jednak nie chodzi tu o kwestie nazewnictwa, a o cechy, które reprezentuje. Uwzględnienie stanowiska konsumenta jest tu kluczowym czynnikiem tej odmienności. To on decyduje, czy chce się na bezskuteczność powołać (jednostronnie opcjonalny charakter).

Klauzule niedozwolone nie wywierają skutków *ex tunc*, tj. już od momentu zawarcia umowy (traktuje się je jako nigdy nieistniejące). Chodzi więc zatem o przywrócenie sytuacji prawnej i faktycznej konsumenta, w jakiej znajdowałby się on w braku zastrzeżenia klauzuli niedozwolonej. Immanentnie związane jest z tym roszczenie o zwrot nienależnych świadczeń, spełnionych w wykonaniu niedozwolonego postanowienia umownego⁶¹.

Obojętne jest więc to, jaką opcję wadliwości przyjmujemy, jak ją zdefiniujemy i nazwiemy – skutek będzie ten sam – obowiązek zwrotu tego, co strony sobie świadczyły.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego nie budzi wątpliwości, że jeżeli w następstwie zastosowania przedstawionych reguł umowa kredytu przestała wiązać konsumenta, świadczenia spełnione na jej podstawie powinny być postrzegane jako świadczenia nienależne w rozumieniu art. 410 § 2 k.c.⁶².

⁶⁰ *M. Gutowski*, *Bezskuteczność*, s. 305–306.

⁶¹ Wyr. TSUE z 21.12.2016 r., sprawy połączone C-154/15, C-307/15 i C-308/15, Francisco Gutiérrez Naranjo v. Cajasur Banco SAU, Ana María Palacios Martínez v. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (BBVA) i Banco Popular Español, SA v. Emilio Irlés López i Teresa Torres Andreu, ECLI:EU:C:2016:980.

⁶² Por. wyr. SN z 4.4.2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019, z. 12, poz. 115; z 9.5.2019 r., I CSK 242/18, niepubl. i z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, niepubl.; uchw. SN z 16.2.2021 r., III CZP 11/20, niepubl.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Bławat M., Pasko K.*, O zakresie zachowania mocy wiążącej umowy po eliminacji klauzul abuzywnych, TPP 2016, Nr 3.
- Gutowski M.*, Bezskuteczność czynności prawnej, Instytucje Prawa Prywatnego, Warszawa 2013.
- Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, Warszawa 2008.
- Gutowski M.*, Sankcja nieważności umowy przewłaszczenia nieruchomości na zabezpieczenie na podstawie nowego art. 387¹ k.c., Prok. i Pr. 2020, Nr 7/8.
- Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, Warszawa 2022, Legalis.
- Gutowski M.*, Wzruszalność czynności prawnej, Warszawa 2010.
- Janiak A.*, [w:] Kodeks cywilny, Komentarz, t. I, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014.
- Kadzik A.*, Postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, „Radca Prawny” 2003, Nr 4.
- Karasek-Wojciechowicz I.*, Wpływ niedozwolonego charakteru klauzuli na związanie stron umową, TPP 2018, nr 2.
- Kodeks cywilny, t. I. Komentarz do art. 1–449, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018.
- Kodeks cywilny, t. I. Komentarz do art. 1–352, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2021, wyd. 3.
- Kołodziej A.*, Charakterystyka cywilnoprawnej sankcji niedozwolonych postanowień w umowach z konsumentami, Rej. 2008, Nr 12.
- Konieczna N.*, Unia Europejska – wielojęzyczny problem?, PPEiS 2013, Źródło: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/akty-prawne-ue-w-24-jezykach-maja-te-sama-moc,508685.html>.
- Machnikowski P.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2017.
- Nowakowski T.*, Skutki abuzywności klauzul umownych kształtujących istotne postanowienia stosunku prawnego, Glosa do uchwały SN z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, Gl. 2022, Nr 1.
- Pisuliński J.*, Niedozwolone klauzule umowne w obrocie bankowym na wybranych przykładach, PB 2005, Nr 6.
- Radwański Z.*, [w:] Prawo rzeczowe. System prawa cywilnego, t. III, cz. 1, Warszawa 1981.
- Ruchała P., Sikorski R.*, Wyjaśnienia do art. 385¹ KC, [w:] Kodeks cywilny, t. 2. Komentarz do art. 353–626, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2019.
- Sikorski G.*, Nieważność umowy kredytu indeksowanego i denominowanego na skutek zastosowania w niej nieuczciwych postanowień, TPP, 2021, Nr 4.
- Sikorski G., Zejda M.*, Nieważność umowy kredytu denominowanego i indeksowanego – wnioski z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości, PPH 2021, Nr 7.
- Skory M.*, Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta, Kraków 2005.
- Strugała R.*, [w:] Kodeks cywilny, Komentarz, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, wyd. 10, Warszawa 2021.
- Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Zapewnienie skuteczności prawu Unii Europejskiej w prawie polskim. Wytyczne polityki legislacyjnej i techniki prawodawczej, Warszawa 2003.

AKTY PRAWNE

- Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.U.E.L.1993.95.29).
- Ustawa z 23.4.1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).

Ustawa o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny z dnia 2.3.2000 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 22, poz. 271).

ORZECZNICTWO

- Post. z 1.6.2021 r., Banco Santander, C-268/19, niepubl., EU:C:2021:423.
 Wyr. z 14.3.2019 r., Dunai, C-118/17, EU:C:2019:207, pkt 40, 51.
 Wyr. z 26.3.2019 r., Abanca Corporación Bancaria i Bankia, C-70/17 i C-179/17, EU:C:2019:250.
 Wyr. z 29.4.2021 r., Bank BPH, C-19/20, EU:C:2021:341.
 Wyr. z 2.9.2021 r., w sprawie C-932/19 JZ przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt. i in.
 Wyr. z 3.10.2019 r., Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819.
 Wyr. TSUE z 21.12.2016 r., sprawy połączone C-154/15, C-307/15 i C-308/15, Francisco Gutiérrez Naranjo v. Cajasur Banco SAU, Ana María Palacios Martínez v. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (BBVA) i Banco Popular Español, SA v. Emilio Irlés López i Teresa Torres Andreu, ECLI:EU:C:2016:980.
 Uchw. SN(7) z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, Legalis nr 2563899.
 Uchw. SN z 16.2.2021 r., III CZP 11/20, niepubl.
 Uchw. SN z 13.1.2011 r., III CZP 119/10, OSNC 2011, Nr 9, poz. 95, s. 19.
 Uchw. SN z 17.6.2005 r., III CZP 26/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 63.
 Uchw. z 26.3.2002 r., III CZP 15/02, OSNC 2003, nr 1, poz. 6.
 Uchw. z 12.10.2001 r., III CZP 55/01, OSNC 2002, Nr 7–8, poz. 87.
 Uchw. SN z 5.3.1981 r., III CZP 1/81, OSNCP 1981, Nr 8, poz. 145.
 Wyr. SN z 1.6.2022 r., sygn. akt II CSKP 364/22.
 Wyr. SN z 3.2.2022 r., II CSKP 415/22.
 Wyr. SN z 13.5.2022 r., II CSKP 405/22.
 Wyr. SN z 26.5.2022 r., II CSKP 650/22.
 Wyr. SN z 7.2.2013 r., II CSK 230/12, Legalis.
 Wyr. SN z 4.4.2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019, z. 12, poz. 115.
 Wyr. SN z 9.5.2019 r., I CSK 242/18, niepubl.
 Wyr. SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, LEX nr 2732285.
 Wyr. SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, LEX nr 2732285.
 Wyr. SN z 12.3.2002 r., IV CKN 827/00, niepubl.
 Wyr. SN z 13.2.2004 r., II CK 438/02, OSP 2006, z. 5, poz. 53.
 Wyr. SN z 3.11.2010 r., V CSK 142/10, niepubl.
 Wyr. SN z 22.1.2014 r., III CSK 55/13, niepubl.
 Wyr. SN 19.10.2007 r., I CSK 259/07, niepubl.
 Wyr. SN z 24.4.2013 r., IV CSK 600/12, OSNC-ZD 2014, z. B, poz. 26.
 Wyr. SN z 25.5.2011 r., II CSK 528/10, Legalis.
 Wyr. SN z 10.3.2011 r., V CSK 284/10, Pal. 2011, Nr 5–6, s. 156.
 Wyr. SN z 25.4.1995 r., I CRN 48/95, OSNC 1995, Nr 10, poz. 147.
 Wyr. SN z 13.6.1997 r., I CKN 188/97, niepubl.
 Wyr. SN z 13.5.1998 r., III CKN 482/97, niepubl.
 Wyr. SN z 28.3.2007 r., II CSK 530/06, niepubl.
 Wyr. SN z 13.4.2007 r., III CSK 416/06, niepubl.
 Wyr. SN z 7.10.2010 r., IV CSK 95/10, niepubl.
 Wyr. SN z 12.10.2018 r., V CSK 469/17, niepubl. s. 20–21.
 Wyr. SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, Nr B, poz. 20.
 Wyr. SA w Gdańsku z 5.8.2022 r., V ACa 139/22.

- Wyr. SA w Krakowie z 4.11.2022 r., I ACa 349/22.
Wyr. SA w Katowicach z 14.10.2020 r., I ACa 1089/18, Legalis.
Wyr. SA w Katowicach z 14.8.2020 r., I ACa 1044/19, OSA 2020, Nr 12, poz. 36.
Wyr. SA w Łodzi z 9.3.2020 r., I ACa 80/19.
Wyr. SA w Warszawie z 26.10.2020 r., I ACa 215/20, Legalis.
Wyr. SA w Gdańsku z 19.1.2021 r., I ACa 505/20, Legalis.
Wyr. SA w Warszawie z 25.11.2020 r., VI ACa 779/19, Legalis.
Wyr. SA w Katowicach z 19.8.2020 r., I ACa 1002/19, Legalis.
Wyr. SA w Krakowie z 16.1.2015 r., I ACa 1493/14, LEX nr 1659076.
Wyr. SO w Warszawie z 12.11.2020 r., XXIV C 781/19, Legalis.

Nieważność umów kredytów „frankowych” w świetle zasad współżycia społecznego

1. WSTĘP

Bank – solidna, pewna, uczciwa i podlegająca kontroli państwowej instytucja. Obecnie zaufanie do tego przedsiębiorcy zostało naruszone. Powtarzany jest argument, że umowy kredytów hipotecznych powiązanych do waluty franka szwajcarskiego są nieuczciwe i naruszają zasady współżycia społecznego. Kredytobiorcy podnoszą w postępowaniach sądowych, że nie zostali poinformowani o rzeczywistych warunkach umowy. Obserwujemy tysiące pozwów wnoszonych przez kredytobiorców. Najbardziej obciążone są sądy zlokalizowane w Warszawie i innych większych miastach, gdyż z uwagi na ich doświadczenie to do nich trafia najwięcej pozwów. W Sądzie Okręgowym w Warszawie XXVIII Wydział Cywilny (czyli tzw. wydział frankowy) przoduje w statystykach pod względem liczby spraw, które wpływają w ciągu całego roku. Sam zeszły rok 2022 to już przeszło 25 tys. nowych procesów¹.

Czy ustalenie, że doszło do naruszenia zasad współżycia społecznego, powoduje automatycznie uznanie umowy kredytu hipotecznego za nieważną? Niniejszy rozdział wyjaśnia, czym są wspomniane zasady, jaki mają związek ze stwierdzeniem, że umowa kredytowa jest nieważna, oraz jaki jest ich wpływ na procesy tysięcy kredytobiorców. Opracowanie zostało przygotowane przez radcę prawnego reprezentującego kredytobiorców w sporze z bankiem.

¹ Artykuł Coraz dłuższe terminy rozpoznawania spraw frankowych z 9.01.2023, <https://www.prawo.pl/biznes/kredyty-frankowe-coraz-dluzsze-terminy-w-sadach,519163.html>.

2. DEFINICJA ZASAD WSPÓŁŻYCIA SPOŁECZNEGO, GRANICE SWOBODY UMÓW I DZIAŁANIE W ZAUFANIU DO INFORMACJI PRZEKAZYWANYCH PRZEZ BANK

Zasady współżycia społecznego stanowią klauzulę generalną reprezentującą zachowania i postępowania uczciwe, obiektywnie prawidłowe i powszechnie akceptowane przez otoczenie. Klauzulą generalną nazywa się zwykle zawarty w przepisie prawnym zwrot niedookreślony, oznaczający pewne oceny (niekiedy wskazywane pośrednio przez wartości, do których oceny te są zrelatywizowane lub też przez uzasadnione tymi ocenami normy) funkcjonujące w jakiejś grupie społecznej, będące jednak poza systemem prawnym. Skutek zamieszczenia w przepisie klauzuli generalnej polega na tym, że oceny, wartości czy normy oznaczone przez klauzulę muszą być uwzględnione przez organ stosujący prawo przy ustalaniu stanu faktycznego i wyznaczaniu jego konsekwencji prawnych². Klauzula zasad współżycia społecznego zastąpiła w Kodeksie cywilnym i w innych ustawach z zakresu prawa cywilnego dawne klauzule słuszności, dobrej wiary w znaczeniu obiektywnym. Odesłanie do zasad współżycia społecznego poza art. 5 k.c.³ występuje w wielu przepisach Kodeksu cywilnego⁴. Mając za podstawę funkcję spełnianą przez te przepisy wyróżniamy grupę, która wiąże ujemne skutki z zachowaniem się naruszającym zasady współżycia społecznego. Wymienia się w tej grupie m.in.: art. 5 k.c., art. 58 § 2 k.c. a także 353 1 k.c. i te właśnie przepisy stanowią źródło poniższych rozważań.”

Należy zaznaczyć, że istnieją dwa przeważające ujęcia omawianej klauzuli generalnej. Zgodnie z pierwszym wskazujemy, że trudne jest stworzenie katalogu zasad współżycia społecznego. Brak charakteru stałego i niezmiennego wynika ze zmieniającej się rzeczywistości, porządku prawnego i szybkiego rozwoju społeczeństwa. Pojęcie pierwsze opisał Sąd Najwyższy, wskazując, że⁵ „ocena czy dana czynność prawna lub zachowanie określonej osoby naruszają zasady współżycia społecznego, wymaga przytoczenia oraz rozważenia wszystkich okoliczności każdego indywidualnie rozpatrywanego przypadku”.

Pogląd drugi wymaga od strony powołującej się na naruszenie zasad współżycia społecznego konkretnego wskazania zachowań lub zdarzeń naruszających klauzulę generalną oraz nazwanie tej naruszonej zasady. Orzecznictwo

² Powtarzam za: *P. Machnikowski*, Kodeks cywilny. Komentarz, red. *E. Gniewek*, Warszawa 2013; oraz https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/2810/1/BSP_17_2014_Malarewicz-Jakubow.pdf.

³ Ustawa z dnia 23.4. 1964 r. Kodeks cywilny Dz.U.2020.1740, t.j. z dnia 2020.10.08.

⁴ *P. Nazaruk*, [w:] Komentarz KC, pod red. *J. Ciszewskiego*, *P. Nazaruka*, art. 5, s. 69.

⁵ Wyr. SN z 28.1.2016 r., I CSK 16/15.

popierające ten nurt wskazuje, że⁶ „mają one charakter quasi normatywny (ujęcie normatywne) i stąd niezbędne jest wskazanie [...] niezgodności danej czynności prawnej (art. 58 § 2 k.c.⁷) lub czyjegoś zachowania (art. 5 k.c.) z zasadami współżycia społecznego, i o jaką konkretnie zasadę chodzi.”

Kredytobiorcy podejmowali decyzje, opierając się na zaufaniu do pracowników banku. Bank był traktowany jako profesjonalna instytucja finansowa dbająca o interes zarówno swój, jak i klienta. Liczne wątpliwości dotyczące zgodności z prawem umów kredytów hipotecznych powiązanych do waluty franka szwajcarskiego oraz prawomocne wyroki stwierdzające nieważność tych umów pozwalają przyjąć, że w tych konkretnych sytuacjach doszło do działania sprzecznego z zasadami współżycia społecznego.

Istotę i wagę omawianej klauzuli generalnej podkreślał wielokrotnie Sąd Najwyższy, w wyroku z dnia 28.1.2016⁸ wypowiedział się, że „Zasady współżycia społecznego, określane także mianem zasad słuszności, mają charakter klauzuli generalnej, której istotą i funkcją jest uelastycznienie systemu prawa w celu zapobiegania rażąco niesprawiedliwym skutkom zastosowania określonej normy prawa w określonym stanie faktycznym. Zasady współżycia społecznego odgrywają doniosłą rolę, ponieważ umożliwiają dostosowanie ogólnych norm prawa do konkretnego stanu faktycznego przy uwzględnieniu systemu ocen lub zasad postępowania o charakterze pozaprawnym”.

Jedną z podstaw prawnych wszczynanych przez kredytobiorców procesów sądowych (nie wyłączną) stanowi stwierdzenie, że umowa jest bezwzględnie nieważna. Nawiązując do relacji zasad współżycia społecznego i ewentualnego stwierdzenia nieważności umowy kredytowej „frankowej”, należy poznać przesłanki, które muszą zaistnieć, aby doszło do bezwzględnej nieważności danej czynności prawnej. Omawiane przesłanki wskazane są w art. 58 w § 1 i 2 k.c., przepis ten wskazuje, że czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna oraz że nieważna jest czynność prawna sprzeczna z zasadami współżycia społecznego.

W procesach sądowych najczęściej występuje wniosek o ustalenie, że umowa jest nieważna z uwagi na jej sprzeczność z ustawą (m.in. sprzeczność z art. 353¹ k.c. i art. 69⁹ Prawa bankowego w zw. z art. 58 § 1 k.c.). Równolegle mamy do czynienia z zarzutem pozwalającym na szersze niż sama treść umowy spojrzeniem na ową problematykę, również w kontekście społecznym, a mianowicie zarzutem sprzeczności

⁶ Wyr. SN z 28.1.2016 r., I CSK 16/15.

⁷ Ustawa z 23.4.1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740).

⁸ Wyr. SN z dnia 28.1.2016 r., I CSK 16/15.

⁹ Ustawa z dnia 29.8.1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2439).

przedmiotowych umów z zasadami współżycia społecznego. Wskazuje on na swego rodzaju niesprawiedliwość, jaka dotknęła tysiące kredytobiorców. „Interes społeczny jest zatem czynnikiem, który również określa sposób wykonywania prawa podmiotowego i przy czynieniu z niego użytku należy się z tym interesem liczyć [...]”¹⁰.

Znajomość przesłanek bezwzględnej nieważności umowy kredytowej pozwala na dalsze związanie ich z konkretnymi przepisami prawa, ponieważ nie występują one samodzielnie. Przedmiotową sprzeczność z zasadami współżycia społecznego w kontekście oceny umów „frankowych” należy rozpoznawać wraz z zasadą swobody umów wyrażoną w art. 353¹ k.c. Zgodnie z tą zasadą strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego. Wyraźnie zaznaczone są granice swobody, jaką mają strony przy zawieraniu umowy, jest to natura stosunku prawnego, ustawa oraz właśnie zasady współżycia społecznego¹¹. Rozstrzygnięcie, czy dana umowa nie narusza granic swobody umów, jaką mają strony przy jej zawieraniu, wymaga dokonania jej dokładnej wykładni. Istotny jest zatem cel umowy w momencie jej zawarcia oraz treść. Sprzeczność czynności prawnej z zasadami współżycia społecznego występuje dopiero wtedy, gdy umowa nie respektuje określonego zakazu znajdującego głębokie uzasadnienie aksjologiczne – moralne, tj. zawiera treść lub cel moralnie zakazany, oraz gdy nie zawiera treści wynikającej z normy o charakterze moralnym, np. narusza wolność człowieka, swobodę działalności gospodarczej, równość stron, wolną konkurencję, godzi w rodzinę lub dobro dziecka¹².

Zatem zasada swobody umów doznaje ograniczenia ze względu na zasady współżycia społecznego. To ograniczenie jest swoistym¹³ nakazem takiego uregulowania treści stosunku prawnego, które nie będzie sprzeciwiało się przyjętemu w społeczeństwie kryterium uczciwego i lojalnego postępowania¹⁴.

Zawsze należy ocenić umowę od początku, nie jest zasadne przyjmowanie założeń z innych umów nawet tego samego banku i o takiej samej nazwie, istotny jest bowiem całokształt sytuacji i indywidualny kontekst towarzyszący jej zawieraniu.

Wyrokiem z dnia 26.5.2021 r. Sąd Okręgowy w Warszawie również przypomniał, że naruszenie zasad współżycia społecznego można oceniać pod kątem

¹⁰ S. Kalus, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. I. Część ogólna (art. 1–125), pod red. M. Frasa, M. Habdas, Warszawa 2018, Lex, s. 237–238.

¹¹ Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, pod red. J. Ciszewskiego, P. Nazaruka, 2022.

¹² Wyr. SN z 12.10.2017 r., IV CSK 660/16, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.

¹³ Kodeks cywilny. Komentarz, t. III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534), pod red. M. Frasa, M. Habdas, Warszawa 2018.

¹⁴ Wyr. SN z 27.10.2004 r., IV CK 122/04.

sprawiedliwego postępowania¹⁵. Sprawiedliwość pojmowana jest tutaj jako problematyka słuszności (sprawiedliwości kontraktowej) rozumianej jako równomierny rozkład uprawnień i obowiązków w stosunku prawnym, czy też korzyści i ciężarów oraz szans i ryzyk związanych z powstaniem i realizacją tego stosunku. O naruszeniu zasad współżycia społecznego w postaci wymogu sprawiedliwości umowy można mówić wtedy, gdy zawarta umowa nie jest wyrazem w pełni swobodnie i rozważnie podjętej decyzji, gdyż na jej treść wpływa brak koniecznej wiedzy czy też presja ekonomiczna, a przyczyną tego nie jest niedbalstwo samego pokrzywdzonego. Ukształtowany przez strony stosunek prawny nie może także unicestwiać ani nadmiernie ograniczać wolności stron, powinien dać im jednak pewność co do przysługujących im praw i ciężących na nich obowiązków (nie stwarzać więc sytuacji, w której jeden podmiot jest uzależniony od drugiego). Tak należy rozumieć granicę swobody umów, wyznaczoną przez naturę stosunku, o której to jest mowa w art. 353¹k.c.

W ślad za powyższym, należy przytoczyć wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 23.10.2019 r.¹⁶, z którego wynika, że „za sprzeczne z istotą stosunków umownych, a tym samym niepodlegającej prawnej ochronie należy [...] uznać zapisy umowy, w której strona ekonomicznie silniejsza, czyli kredytodawca byłby upoważniony do jednostronnego określenia kursów tej waluty, która została określona jako właściwa dla oznaczenia wysokości rat obciążających kredytobiorcę. Zamieszczenie w umowie takiej klauzuli nie może zostać uznane za działanie pozostające w granicach swobody umów z art. 353¹ k.c., lecz za rażące przekroczenie tej granicy”. Ubocznie wskazać należy, że zasada swobody umów obowiązuje nie tylko w prawie polskim, ale również w regulacjach krajowych państw Unii Europejskiej. [...] jest m.in. zawarta w: 1) Zasadach europejskiego prawa umów (Principles of European Contract Law – PECL) – art. 1:102 wskazuje jako granice swobody: dobrą wiarę, dobre obyczaje kupieckie i bezwzględnie obowiązujące normy¹⁷. Powszechnie jest odwoływane się do przepisów prawa europejskiego w procesach tzw. frankowych.

3. OCENA OKOLICZNOŚCI ZAWARCIA UMOWY KREDYTOWEJ I JEJ TREŚCI

Poszukując wytycznych, jak ocenić sprzeczność umowy kredytu „frankowego” z zasadami współżycia społecznego, nie poprzestajemy wyłącznie na jej treści.

¹⁵ Wyr. SO w Warszawie z 26.5.2021 r., XXIV C 2665/20.

¹⁶ Wyr. SA w Warszawie 23.10.2019 r., V ACa 567/18.

¹⁷ P. Nazaruk, [w:] Komentarz KC, pod red. J. Ciszewskiego, P. Nazaruka, art. 353¹, s. 625.

Konieczna jest szeroka analiza kontekstu zawarcia umowy oraz ocena wiedzy i świadomości kredytobiorców podczas podejmowania decyzji o wyborze tej konkretnej oferty. Niemniej istotne jest zachowanie banku jako przedsiębiorcy uznanego za profesjonalistę w temacie umów kredytów hipotecznych oraz wytyczne, jakimi kierowały się osoby udzielające rzeczonych kredytów. Musi być brany pod uwagę całokształt sytuacji, która doprowadziła do podjęcia ostatecznej decyzji, jaką było podpisanie umowy kredytu hipotecznego. Decyzji o zaciągnięciu zobowiązania, którego zgodność z prawem i zasadami współżycia społecznego jest obecnie w licznych pozwach skutecznie podważana.

Praktyka sądowa ukazuje schemat postępowania osób działających w imieniu banku przy udzielaniu przedmiotowych kredytów hipotecznych. Kredytobiorcy zgłaszali się do oddziału banku tudzież do biura pośrednictwa kredytowego celem uzyskania informacji o najkorzystniejszej dla nich ofercie. Najczęściej powodem wizyty była chęć zakupu nieruchomości na cele mieszkaniowe. Działając w zaufaniu do osób przedstawiających znacznie szerszą wiedzę w zakresie kredytów hipotecznych, kredytobiorcy wierzyli w dobre intencje i rzetelność osób prezentujących kredyt hipoteczny powiązany do waluty franka szwajcarskiego. Kredytobiorcy postępowali zgodnie z przekonaniem, że osoba reprezentująca bank ma nie tylko znacznie większą wiedzę (tak było) dotyczącą kredytów, ale też przede wszystkim kieruje się wysokimi normami etycznymi i ich dobrem. Gdyby jednak przyjąć, co rozumiały, że dobre intencje i profesjonalizm to za mało, kredytobiorcy otrzymywali wiele zapewnień o bezpieczeństwie kredytu, powszechności oraz – co kluczowe – stabilności kursu waluty CHF.

W sprawie o sygn. akt XXIV C 2665/20 prowadzonej przed Sądem Okręgowym w Warszawie możemy przeczytać, co zeznawali świadkowie i co zostało ustalone: „Doradca zapewniał powodów o stabilności waluty. Doradca nie tłumaczył, jak Bank tworzy tabele kursów ani nie tłumaczono pojęcia *spread*. Powodowie nie wiedzieli, że bank będzie jednostronnie ustalał *spread*. [...] W pozostałym zakresie umowę przedstawiono jako gotowy produkt bez możliwości negocjacji. Powodowie otrzymali umowę dopiero w dniu jej podpisania. Przeczytali umowę (zeznania powodów k. 281). Doradcy banku nie informowali klientów o ryzykach związanych z zawieraniem kredytem indeksowanym w szerszym zakresie niż wynikało to z oświadczeń podpisywanych przez klientów [...]”¹⁸.

¹⁸ Wyr. SO z dnia 26.5.2021 r., XXIV C 2665/20, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.

W innej sprawie, o sygn. akt XII C 1127/20, prowadzonej przed sądem Okręgowym w Poznaniu¹⁹, również dowiadujemy się, że „Pozwany bank nie sprostął ciężącemu na nim obowiązкови wykazania, iż przedstawił powodowi w sposób pełny i rzetelny informacje w przedmiocie faktycznego ryzyka wiążącego się z tak skonstruowanym kredytem walutowym, a w szczególności, że przedstawił im symulację zmian kursu waluty obcej (franka szwajcarskiego) w okresie obowiązywania umowy. Nie wykazano, by pracownik banku wytłumaczył powodowi znaczenia poszczególnych postanowień umowy, w tym znaczenia terminów takich, jak m.in. »waloryzacja«, »kurs« czy »tabela kursów«. Jak wskazywano na to powyżej umowa nie zawierała żadnych zapisów pozwalających ustalić i zwerfikować zasady tworzenia przez bank własnych tabel kursów walut. To na banku jako profesjonalście (art. 355 § 2 k.c.) spoczywa obowiązek udzielenia kredytobiorcy stosownych informacji i pouczeń²⁰. Jak wskazał Sąd Najwyższy²⁰, analizując analogiczne zagadnienie, nie jest wystarczające wskazanie w umowie, że ryzyko związane ze zmianą kursu waluty ponosi kredytobiorca oraz odebranie od kredytobiorcy oświadczenia, zawartego we wniosku o udzielenie kredytu, o standardowej treści, że został poinformowany o ponoszeniu ryzyka wynikającego ze zmiany kursu waluty oraz przyjął do wiadomości i akceptuje to ryzyko. Przedkontraktowy obowiązek informacyjny w zakresie ryzyka kursowego powinien zostać wykonany w sposób jednoznacznie i zrozumiale unaoczniający konsumentowi, który z reguły posiada elementarną znajomość rynku finansowego, że zaciągnięcie tego rodzaju kredytu jest bardzo ryzykowne, a efektem może być obowiązek zwrotu kwoty wielokrotnie wyższej od pożyczonej, mimo dokonywania regularnych spłat.

Przykładowo Sąd Apelacyjny w Warszawie w prawomocnym wyroku z dnia 31.1.2019 r. uznał²¹, że „bank nie wywiązał się należycie z obowiązku udzielenia kredytobiorcom rzetelnej informacji w zakresie kosztów kredytu – przedstawienie kredytu indeksowanego jako produktu tańszego niż kredyt złotówkowy (niższe koszty obsługi), podanie nieprawdziwej, tj. zaniżonej rzeczywistej rocznej stopy oprocentowania, nierzetelne informowanie o ryzyku walutowym przy przedstawieniu symulacji kredytu innego niż proponowany powodowi, uznał umowę kredytu za nieważną, wskazując, że sposób zawarcia umowy spowodował, że jest ona sprzeczna z zasadami współżycia społecznego, tj. zasadą uczciwości, lojalności oraz zasadą równości stron (art. 58 § 2 k.c.). Zawarta przez

¹⁹ Wyr. SO z 31.8.2021 r., XII C 1127/20, niepubl.

²⁰ Wyr. SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.

²¹ Wyr. SA w Warszawie z 31.1.2019 r., I ACa 7/18, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.

kredytobiorców umowa była dla nich zdecydowanie niekorzystna. Nakładała bowiem na nich nieograniczone ryzyko walutowe. W związku z tym, że pozwany bank jest instytucją zaufania publicznego, to w stosunkach z klientami powinien działać w granicach dobrze pojętego nie tylko interesu własnego, ale także z uwzględnieniem interesu klienta. Pozwany nie wywiązał się należycie z obowiązków udzielenia powodowi rzetelnych, kompletnych informacji, umożliwiających im podjęcie świadomej i racjonalnej decyzji co do wyboru produktu bankowego. Powodowie narazili się bowiem na nieograniczone ryzyko w związku ze zmianą kursu CHF, zaś pozwany żadnego ryzyka nie ponosił”.

Analizując przedmiotowe umowy, sądy w wyrokach potwierdzają przyjęte zażalenie²², że ocenie pod kątem sprzeczności umowy z zasadami współżycia społecznego podlega nie tylko treść i cel umowy, ale także znaczenie mają okoliczności, które doprowadziły do jej zawarcia. Bank nie może udzielać kontrahentowi informacji nieprawdziwych lub nieścisłych zwłaszcza wówczas, gdy mogą one mieć istotne znaczenie w odniesieniu do możliwości kontynuacji kontraktowej współpracy z klientem i jego decyzji rozporządzania swoimi środkami pieniężnymi.

Sprzeczne z zasadami współżycia społecznego było zapewnianie kredytobiorców o bezpieczeństwie i pewności kredytów „frankowych”, podczas gdy banki miały w tamtym czasie dostęp do wiedzy i danych pozwalających na rzetelne i uczciwe przedstawienie kształtowania się kursu franka szwajcarskiego.

Brak wypełnienia obowiązku informacyjnego czy prawidłowego wyjaśnienia faktycznego ryzyka i znaczenia umowy oraz nieograniczony wpływ na kształtowanie się wysokości zadłużenia kredytobiorcy to – poza działaniem niezgodnym z ustawą – stanowi właśnie naruszenie zasad współżycia społecznego. Naruszenie przepisów prawa oraz równoległe naruszenie zasad współżycia społecznego powinny prowadzić do uznania umowy za bezwzględnie nieważną.

4. STANOWISKO BANKÓW DOTYCZĄCE ZARZUTU NARUSZENIA ZASAD WSPÓŁŻYCIA SPOŁECZNEGO

Praktyka banków jest niezmienna. Konsekwentnie odmawiają uznania jakichkolwiek zarzutów wobec umów „frankowych”. Odpowiedzi na pozwy zawierają szereg argumentów, również tych dotyczących zasad współżycia społecznego oraz przekroczenia granic swobody umów.

²² Wyr. SA w Warszawie z 31.1.2019 r., I ACa 7/18, niepubl.

Banki wskazują, że nie można twierdzić, aby umowy kredytu były krzywdzące dla jednej strony wskutek wykorzystania przez drugą stronę silniejszej pozycji. Nie uznają złamania reguły przyzwoitego zachowania wobec kredytobiorców.

Główna argumentacja przecząca nieważności umowy kredytu z uwagi na naruszenie granic współżycia społecznego polega na wywodzeniu, że kredyt „frankowy” w momencie jego zaciągania był dla klientów banku korzystny (niższe oprocentowanie oraz niska prowizja). Banki wskazują, że powodowie to świadomi konsumenci należycie poinformowani o mechanizmach działania tego rodzaju produktu. Spotykany jest również argument o niesprawiedliwości uznawania umów kredytów „frankowych” za nieważne wobec kredytobiorców, którzy wybrali droższe kredyty gotówkowe.

Szukając nielicznych punktów wspólnych, wobec oczywistej argumentacji *a contrario*, można zauważyć, że banki również dostrzegają konieczność wystąpienia szczególnych okoliczności sprawy w kontekście stwierdzenia nieważności czynności prawnej. Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z dnia 7.9.2018 r. wskazał²³, „że za oceną nieważności czynności prawnej z uwagi na jej sprzeczność z zasadami współżycia społecznego muszą przemawiać szczególne okoliczności. Przy dokonywaniu kontroli czynności prawnych na podstawie art. 58 § 2 k.c. należy mieć na uwadze jej podwójny aspekt. Z jednej strony, wynik tej analizy może powodować pewną nieprzewidywalność funkcjonowania systemu prawnego, ale z drugiej strony, prowadzi do rekompensującego ją sprawiedliwego rezultatu stosowania prawa”.

5. UPRAWNIENIA KREDYTOBIORCY BĘDĄCEGO PRZEDSIĘBIORCĄ – ZASADY WSPÓŁŻYCIA SPOŁECZNEGO

Przedsiębiorcy, którzy zaciągnęli kredyt „frankowy”, mają podstawy, aby żądać ustalenia nieważności umowy, powołując się również na sprzeczność umowy z zasadami współżycia społecznego. Profesjonalny charakter prowadzonej działalności nie jest przeszkodą do wytoczenia powództwa. Klauzula generalna omówiona w niniejszym rozdziale ma zastosowanie do wszystkich czynności prawnych, nie znajdujemy w niej wyłączenia wobec podmiotów gospodarczych.

Ewentualne powództwo przedsiębiorcy, który zaciągnął sporny kredyt, może przewidywać powołanie się m.in. na niemożliwość ustalenia, jaką ostatecznie kwotę otrzyma od banku. Mamy do czynienia z tabelami banku – arbitralnie

²³ Wyr. SA z 7.12.2018 r., I AGa 178/18, niepubl.

ustalonymi przez jedną ze stron umowy: bank. Umowy te mogą naruszać art. 353¹ k.c. i być sprzeczne z naturą instytucji kredytu oraz zasadami współżycia społecznego. Umowy te mogą też nie zachowywać równowagi kontraktowej między stronami i być sprzeczne z zasadą uczciwości biznesowej.

Tak też Sąd w Warszawie w wyroku z dnia 14.12.2021 r.²⁴ w sprawie powoda przedsiębiorcy będącego kredytobiorcą posiadającym kredyt „frankowy” uznał „za sprzeczne z istotą stosunków umownych, a tym samym niepodlegające prawnej ochronie, zapisy umowy, w której strona ekonomicznie silniejsza, czyli kredytodawca, byłby upoważniony do jednostronnego tylko określenia kursu waluty określonej jako właściwa dla oznaczenia kwot rat obciążających kredytodawcę. Zamieszczenie w umowie takiej klauzuli nie może zostać uznane za działanie pozostające w granicach swobody umów z art. 353¹ k.c., lecz za rażące jej przekroczenie”.

Zgodność czynności prawnej z zasadami współżycia społecznego jest zawsze zagadnieniem kontekstu faktycznego, czyli okoliczności danego przypadku. W relacjach między przedsiębiorcami zasady współżycia społecznego należy rozumieć jako zasady uczciwego obrotu, rzetelnego postępowania, lojalności i zaufania w stosunku do partnera umowy²⁵.

Zasługujące na aprobatę orzecznictwo w powyższym zakresie uzasadnia wnioski o możliwości składania pozwów w sprawach „frankowych” również przez kredytobiorców przedsiębiorców i powoływania się właśnie na przekroczenie granic zasady swobody umów oraz zasad współżycia społecznego.

6. PODSUMOWANIE

Wykreowanie przez bank sytuacji, w której wysokość zadłużenia kredytobiorcy nie zależy od czynników obiektywnych, stanowi o rażącej dysproporcji stron umowy i jest naruszeniem zasad współżycia społecznego. Za takie również należy uznać nieinformowanie należycie o ryzyku kursowym szczególnie wobec faktu, że umowy kredytowe były podpisywane na wiele lat. Bank jako instytucja zaufania publicznego powinien szczególnie dbać o swoich klientów i wypełniać obowiązki informacyjne z należytą starannością, której społeczeństwo oczekuje. Posiadanie niekwestionowanej przewagi kontraktowej, jaką miał bank wobec

²⁴ Wyr. SO w Warszawie z 14.12.2021 r., XVI GC 1309/20.

²⁵ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2015, s. 103 i n.; A. Brzozowski, W.J. Kocot, E. Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2022, s. 52.

kredytobiorców, powinno łączyć się ze szczególną ostrożnością i uczciwością wobec słabszej strony umowy. Jakiegokolwiek naruszenie zdefiniowanych zasad: uczciwości, transparentności i jasności umowy oraz zachowania poprzedzającego jej zawarcie stanowi o naruszeniu zasad współżycia społecznego.

Ugruntowane jest orzecznictwo, zgodnie z którym korzystanie z zasad współżycia społecznego jako podstawy uznania czynności prawnej za nieważną wymaga zachowania szczególnej ostrożności. Sąd przyjmując taką sprzeczność, powinien ustalić, na czym polega ta sprzeczność (jaka konkretnie zasada została naruszona), przez kogo, w jaki sposób i na czym samo naruszenie polega i z jakich przyczyn wynika. Odwołanie się ogólnie do klauzul generalnych czy wartości przez nie chronionych może prowadzić do niedopuszczalnej arbitralności w stosowaniu prawa i w rezultacie spowodować naruszenie zasady pewności obrotu, która w gospodarce rynkowej ma zasadnicze znaczenie²⁶.

Bezwzględnie należy pamiętać, aby powołując się na nieważność umowy kredytowej zawartej z pozwanym, z uwagi na jej sprzeczność z zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 2 k.c.), wskazać okoliczności usprawiedliwiające tezę, że „umowa ta jest nieetyczna i nie do pogodzenia z powszechnie aprobowanymi w społeczeństwie wartościami moralnymi²⁷”. To na powódzie spoczywa ten obowiązek, dlatego pomimo „wielości” procesów sądowych przeciwko bankom, nie należy podchodzić do sprawy szablonowo. W przeciwnym razie powództwo może zostać oddalone. Potwierdzają to liczni komentatorzy do prowadzenia procesów „frankowych”: „Sprawy kredytów waloryzowanych są niezwykle skomplikowane na gruncie zagadnień praktycznych. Procesy tego rodzaju generują wiele wątpliwości *stricte* praktycznych, które nie zawsze pozostają w sferze zainteresowań samych kredytobiorców. Podobny problem generuje kwestia nieważności umowy kredytowej²⁸”.

Reasumując, sprzeczność umowy z zasadami współżycia społecznego może prowadzić do jej nieważności. Kredytobiorcy, opisując działania banku poprzedzające podpisanie umowy, jednoznacznie podkreślają wręcz namawianie na kredyt „frankowy”. Próby rozmowy dotyczące ryzyka omawianych kredytów kończyły się krótką odpowiedzią, że kredyt jest bezpieczny i tani. Kredytobiorcy byli informowani, że jest to powszechna i sprawdzona forma kredytowania zakupu nieruchomości. Otrzymywali także blankietową informację o nieznacznym ryzyku kursowym. Informacja ta co do zasady nie podlegała dalszym wyjaśnieniom i nie odzwierciedlała prawdziwego ryzyka płynącego z rzeczonych umów.

²⁶ Wyr. SN z 12.10.2017 r., IV CSK 660/16, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.

²⁷ Wyr. SN z 28.1.2016 r., ICSK 16/15, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.

²⁸ P. Artymionek, A. Ciłko, Komentarze praktyczne, „Nieważność z mocy ustawy w sprawie frankowej”.

Co więcej, oświadczenia o tzw. ryzyku kursowym nie były elementem rozmowy o wyborze kredytu, a jedynie częścią licznej dokumentacji do umowy.

Okoliczności towarzyszące zawieraniu umów kredytów „frankowych” oraz sama ich treść, opisane w niniejszym rozdziale, naruszają zasady współżycia społecznego, a naruszenie tych zasad stanowi jedną z podstaw uznania przedmiotowych umów za nieważne.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Artymionek P., Citko A.*, Nieważność z mocy ustawy w sprawie frankowej. Komentarz praktyczny, 2020, Lex.
- Brzozowski A., W.J. Kocot, E. Skowrońska-Bocian*, Prawo cywilne. Część ogólna, Warszawa 2022.
- Kalus S.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. I. Część ogólna (art. 1–125), pod red. *M. Frasa, M. Habdas*, Warszawa 2018, Lex.
- Kodeks cywilny. Komentarz, t. III, pod red. *E. Frasa, M. Habdas*, Warszawa 2018.
- Machnikowski P.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, pod red. *E. Gniewka, P. Machnikowskiego*, Warszawa 2013.
- Komunikat Rzecznika Prasowego Sądu Okręgowego w Olsztynie z 13.02.2023 r., <https://olsztyn.so.gov.pl/sedziowie-szkolili-sie-aby-sprawniej-orzekac-w-sprawach-frankowych,komunikaty-rzecznika-prasowego,331>.
- Nazaruk P.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, pod red. *J. Ciszewskiego, P. Nazaruka*, Warszawa 2022.
- Radwański Z., Olejniczak A.*, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2015.

PUBLIKACJE

- R. Skibińska*, Coraz dłuższe terminy rozpoznawania spraw frankowych z 9.01.2023, <https://www.prawo.pl/biznes/kredyty-frankowe-coraz-dluzsze-terminy-w-sadach,519163.html>.
- Malarewicz-Jakubów A.*, Klauzule Generalne i zasady słuszności, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/2810/1/BSP_17_2014_Malarewicz-Jakubow.pdf.

AKTY PRAWNE

- Ustawa z 23.4.1964 r. Kodeks cywilny Dz.U. 2020, poz. 1740, t.j. z dnia 9.10.2020.

ORZECZNICTWO

- Wyr. SN z 28.1.2016 r., I CSK 16/15, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Wyr. SN z 12.10.2017 r., IV CSK 660/16, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Wyr. SN z 27.10.2004 r., IV CK 122/04, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.

Wyr. SN z 12.10.2017 r., IV CSK 660/16, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 28.1.2016 r., ICSK 16/15, Legalis.
Wyr. SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SO w Warszawie z 14.12.2021 r., XVIGC 1309/20, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.
Wyr. SO z 26.5.2021 r., XXIV C 2665/20, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.
Wyr. SO z 31.8.2021 r., XII C 1127/20, niepubl.
Wyr. SO w Warszawie z 26.5.2021 r., XXIV C 2665/20, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.
Wyr. SA w Warszawie z 23.10.2019 r., V ACa 567/18, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.
Wyr. SA z 7.12.2018 r., I AGa 178/18, niepubl.
Wyr. SA w Warszawie z 31.1.2019 r., I ACa 7/18, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.

Zarzut zatrzymania świadczenia zgłaszany przez kredytodawców w procesach „frankowych” na tle problemu wzajemności umowy kredytu

1. WSTĘP

Prawo zatrzymania (*ius retentionis*) to instytucje prawne o bogatej treści, występujące w kilku wariantach, mające zarówno wymiar materialnoprawny, jak i procesowy. W ramach niniejszego opracowania analiza będzie ograniczona do tych aspektów prawa zatrzymania, które łączą się z procesami sądowymi, w ramach których kredytobiorcy, powołując się na abuzywność określonych postanowień umów kredytowych i regulaminów kredytowania, jeżeli chodzi o kredyty udzielone w walucie polskiej, indeksowane lub denominowane do walut obcych, domagają się uznania umów za nieważne i w związku z tym żądają zasądzenia na ich rzecz od kredytodawców określonych kwot na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu (art. 497 k.c.). Coraz częściej kredytodawcy zgłaszają w takich sytuacjach zarzut zatrzymania świadczenia, który ma ich uchronić przed koniecznością wypłacania na rzecz kredytobiorców całości czy części zasądzonych kwot, w zakresie rozliczeń wzajemnych, jakie kredytodawca może zgłaszać, jeżeli chodzi o zwrot kwoty udzielonego kredytu. Na tym tle pojawiają się różne kontrowersje i wątpliwości. Szczególną wagę ma tu zagadnienie, czy umowa kredytu w ogóle, a w szczególności kredytu indeksowanego lub denominowanego do waluty obcej, jest umową wzajemną, gdyż tylko wówczas prawo zatrzymania w związku z nieważnością umowy kredytu może być realizowane.

Niniejsze opracowanie zostało napisane z punktu widzenia pełnomocnika procesowego kredytobiorcy.

2. PRAWO ZATRZYMANIA W KODEKSIE CYWILNYM

Prawo zatrzymania, o którym będzie mowa w niniejszym opracowaniu, jest niekiedy lokowane w szerszym kontekście rozwiązań prawnych, których celem jest powstrzymanie się przed określonym zachowaniem (sytuacje retencyjne)¹. Do takich rozwiązań można zaliczyć samopomoc i tzw. zastaw ustawowy, a także inne regulacje uprawniające do wstrzymania się ze swoim świadczeniem w określonych sytuacjach.

Prawo zatrzymania w ścisłym sensie przejawia się w dwóch postaciach: prawo zatrzymania, o którym mowa w art. 461 § 1 k.c., i prawo zatrzymania, o którym mowa w art. 496 i 497 k.c. Prawo zatrzymania wg art. 461 § 1 k.c. przysługuje zobowiązanemu do wydania cudzej rzeczy (ruchomej czy nieruchomości), natomiast w myśl art. 496 i 497 k.c. prawo zatrzymania dotyczy powstrzymania się stron umowy wzajemnej od zwrotu świadczeń w sytuacji, gdy stosunek umowny ustał w wyniku odstąpienia od umowy czy jej rozwiązania, a także unieważnienia bądź ustalenia nieważności umowy wzajemnej.

Są podstawy do tego, by pomimo określonych różnic konstrukcyjnych, wskazać cechy wspólne tych rozwiązań prawnych, a mianowicie, że prawo zatrzymania:

- ma wymiar materialnoprawny i wymiar procesowy,
- pełni funkcję zabezpieczającą, a nie zaspokajającą,
- zostało dopuszczone do zastosowania w sytuacji, gdy między wzajemnymi roszczeniami stron istnieje określony związek (umowa ma charakter zobowiązaniowy i wzajemny).

Strona, która korzysta z prawa zatrzymania, bywa określana mianem wierzyciela retencyjnego, a druga strona bywa określana mianem dłużnika retencyjnego.

Lektura przepisów art. 496 i 497 k.c. prowadzi do wniosku, że można tu mówić o trzech przyczynach powstania prawa zatrzymania. Prawo zatrzymania z art. 496 k.c. dotyczy sytuacji, gdy do ustania stosunku umownego dochodzi w wyniku odstąpienia od umowy. Natomiast prawo zatrzymania z art. 497 k.c. dotyczy sytuacji, gdy do ustania stosunku umownego o charakterze wzajemnym dochodzi w wyniku rozwiązania umowy lub jej nieważności. Wówczas przepis art. 496 k.c. stosuje się odpowiednio. Zresztą mówienie o ustaniu stosunku umownego w wyniku nieważności to pewien skrót myślowy, gdyż w przepisie tym chodzi zarówno o unieważnienie umowy w wyniku orzeczenia konstytucyjnego, jak również o stwierdzenie nieważności w wyniku orzeczenia deklaratoryjnego. Dla uproszczenia terminologicznego

¹ T. Wiśniewski, *Prawo zatrzymania w Kodeksie cywilnym*, Warszawa 1999, s. 31–33.

wywodów przejmuje się konwencję tego rodzaju, że mówiąc o prawie zatrzymania, ma się tu na myśli materialnoprawne uprawnienie do złożenia stosownego oświadczenia woli, a mówiąc o zarzucie zatrzymania, ma się na myśli zarzut zatrzymania świadczenia w rozumieniu procesowym, co jest zresztą możliwe jedynie wówczas, gdy wierzycielowi retencyjnemu przysługuje prawo zatrzymania w sensie materialnoprawnym i z tego prawa korzysta. Dalsze uwagi będą czynione głównie pod kątem tych umów wzajemnych, które zostały uznane za nieważne.

3. SPOSÓB ROZUMIENIA WZAJEMNOŚCI UMOWY ZOBOWIĄZANIOWEJ – PODSTAWOWE ROZBIEŻNOŚCI

Kwestia istoty wzajemności umowy zobowiązaniowej jest sporna od dziesięcioleci, także na gruncie prawodawstw obcych². Można jednak wskazać zasadnicze elementy rozbieżności w tym zakresie.

Niektórzy autorzy stoją na stanowisku, że wzajemność odpłatnej umowy zobowiązaniowej jest kwestią normatywną (przesądza o tym konstrukcja prawna umowy). Tak więc pewne umowy są ze swej istoty wzajemne, bez względu na wielkość i rodzaj świadczeń stron (np. sprzedaż, najem, umowa kredytu, umowa o dzieło). Inni stwierdzają, że wzajemność umowy jest pochodną ustaleń stron co do jej przedmiotu i świadczeń stron. W zależności od tego jedne umowy danego typu mogą być wzajemne, a inne nie (umowa kredytu mogłaby w pewnych sytuacjach być wzajemna, a w innych nie). Tu pojawia się dodatkowy wątek, czy odsetki (wszelkiego rodzaju) są świadczeniem ubocznym, a więc ich zastrzeżenie nie może być uznane za świadczenie główne strony, która ma te odsetki zapłacić, a to przekreśla możliwość uznania, że umowa kredytu jest umową wzajemną, czy też nie.

Niekiedy podkreśla się, że świadczenia obu stron umowy wzajemnej muszą być różnorodnjowe (np. świadczenie niepieniężne w zamian za świadczenie pieniężne). W myśl takich poglądów umowa kredytu nie jest umową wzajemną, gdyż świadczenia obu stron mają pieniężny charakter. Na tym tle dochodzi do rozbieżności co do tego, jakie świadczenia główne spełniają strony umowy kredytu.

Dalej pojawia się kwestia określoności świadczeń stron umowy wzajemnej. Aby ocenić, czy świadczenia są ekwiwalentne już na etapie zawierania umowy, rodzaj i wielkość świadczeń stron muszą dać się określić. Przy takim podejściu

² Przegląd tych zagadnień można znaleźć w: A. Klein, Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego, AUWr, Prawo XIV 1980, Nr 25, s. 109–172; Ł. Węgrzynowski, Umowa wzajemna w orzecznictwie sądowym, PS 2010, Nr 9, s. 67–88.

umowa kredytu o zmiennym oprocentowaniu nie może być uznana za umowę wzajemną, z przyczyny pojawienia się czynników losowych. Dodatkowym wątkiem jest to, czy indeksacja lub denominacja kredytu do waluty obcej jest walo-ryzacją świadczenia pieniężnego w rozumieniu przepisów k.c.

Skalę problemu, odnośnie do kluczowej tu kwestii wzajemności umowy kredytu, oddaje zestawienie sprzecznych poglądów co do wzajemnego charakteru umów kredytu i podobnych do nich umów pożyczki oprocentowanej:

- umowa pożyczki, nawet oprocentowana, nie jest umową wzajemną³,
- umowa pożyczki oprocentowanej jest umową wzajemną, ale nieoprocentowanej nie jest taką umową⁴,
- umowa kredytu nie jest umową wzajemną⁵,
- umowa kredytu jest umową wzajemną⁶.

Niezbędne jest więc w niniejszym opracowaniu odniesienie się do tych kwestii.

4. ISTOTA WZAJEMNOŚCI UMÓW ZOBOWIĄZANIOWYCH Z UWZGLĘDNIENIEM UMÓW KREDYTU

4.1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Umowy wzajemne bez wątplenia są rodzajem umów dwustronnie zobowiązujących. W ramach tej grupy umów wyróżnia się umowy odpłatne i nieodpłatne.

³ S. Grzybowski, [w:] System prawa cywilnego, t. III, cz. 2, wyd. I, pod red. S. Grzybowskiego, Wrocław 1976, s. 699; W. Popiołek, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. II, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 1998, s. 306; W. Czachórski, Zobowiązania. Zarys wykładu, Warszawa 1994, s. 338; A. Szpunar, O umowie pożyczki, PiP 1994, Nr 12, s. 42; W. Pyziół, [w:] Prawo zobowiązań – część szczegółowa, pod red. J. Panowicz-Lipskiej, System Prawa Prywatnego, t. 8, Warszawa 2011, rozdział V, nb 1; J. Górski, [w:] A. Ohanowicz, J. Górski, Prawo zobowiązań, Warszawa 1970, s. 375; E. Niezbecka, Umowa pożyczki bankowej, BB 1999, Nr 4, s. 5–8; wyr. SN z 28.6.2002 r., I CKN 378/01, Legalis.

⁴ A. Klein, Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego, Warszawa 2005, s. 121 (przypp. 499); M. Lemkowski, Oprocentowanie jako świadczenie wzajemne, PiP 2005, Nr 1, s. 42; F. Zoll, [w:] Prawo zobowiązań – część ogólna (suplement), pod red. A. Olejniczaka, System Prawa Prywatnego, Warszawa 2010, s. 39; G. Tracz, Kredyt jako typ umowy, TPP 2019, Nr 4, s. 106.

⁵ Z. Truszkiewicz, Encyklopedia prawa bankowego, pod. red. W. Pyziola, Warszawa 1999, s. 820; wyr. SA w Warszawie, z 4.12.2019, I ACa 442/18, Legalis; wyr. SA w Warszawie z 4.12.2019, I ACa 442/18, Legalis; wyr. SA w Warszawie z 30.12.2019 r., I ACa 697/18, Legalis; wyr. SA w Warszawie z 20.10.2021 r., I ACa 155/21, Legalis; wyr. SN z 28.6.2022 r., I CKN 378/01, Legalis.

⁶ Wyr. SA w Warszawie z 22.10.2020 r., I ACa 709/19, Legalis; wyr. SN z 7.4.2011, IV CSK 422/10, Legalis.

Umowy wzajemne siłą rzeczy są rodzajem umów odpłatnych. Umowy odpłatne polegają na tym, że obie strony spełniają świadczenia, a świadczenie jednej strony spotka się z otrzymaniem korzyści majątkowej od drugiej strony. Korzyść ta może również przybrać postać lub wysokość symboliczną. Świadczenia stron umowy odpłatnej nie muszą być ekwiwalentne, a więc odpowiadające sobie wartością. Pośród umów odpłatnych wyróżnia się umowy wzajemne, które w art. 487 § 2 k.c. zostały scharakteryzowane jako umowy, w których obie strony zobowiązują się w taki sposób, że świadczenie jednej z nich ma być odpowiednikiem świadczenia drugiej. Stylizacja tego przepisu daje podstawę do przyjmowania, że wzajemne mogą być zarówno umowy zobowiązaniowe nazwane, jak i nienazwane, a wzajemność umowy może wynikać z jej konstrukcji normatywnej, jak również z ustaleń stron umowy.

4.2. ISTOTA EKWIWALENTNOŚCI ŚWIADCZEŃ W RAMACH UMOWY WZAJEMNEJ

Dominuje pogląd, że ekwiwalentność świadczeń w umowie wzajemnej nie ma charakteru obiektywnego (np. w postaci wartości rynkowej), ale ma charakter subiektywny (wedle oceny stron umowy)⁷. *Z. Radwański* poszedł jeszcze dalej co do liberalizacji rozumienia ekwiwalentności świadczeń w umowach wzajemnych. Autor ten uznał, że umowa jest wzajemna także wówczas, gdy nie tylko świadczenia wzajemne nie odpowiadają wartości ekonomicznej przedmiotu świadczenia, ale nawet wówczas, gdy strony są świadome nieekwiwalentności spełnianych świadczeń. Jednakże autor ten uznał, że umowa nie będzie mieć wzajemnego charakteru, jeżeli świadczenie będzie mieć jedynie symboliczny charakter⁸.

Trudno jest zaakceptować pogląd tak daleko idący. Kodeks cywilny określa granice swobody umów w art. 353¹, wymagając, aby treść i cel stosunku prawnego nie sprzeciwiały się naturze stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego. Te granice wynikają także z art. 58 § 2 k.c. (zasady współżycia społecznego) i z art. 388 k.c. (wzysk)⁹.

Kwestia ekwiwalentności świadczeń nie może być pozostawiona wyłącznie uznaniu stron, gdyż może powstać między nimi spór, dla rozstrzygnięcia którego

⁷ Pozwala na to dyspozytywny charakter przepisów k.c. dotyczących umów wzajemnych; tak *M. Gutowski*, [w:] Kodeks cywilny, t. II. Komentarz, wyd. I (komentarz do art. 487 k.c.), pod red. *M. Gutowskiego*, Legalis.

⁸ *Z. Radwański*, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 1995, s. 125.

⁹ Tak też *R. Blicharski*, *Konstrukcja prawna zobowiązań wzajemnych*, TPP 2020, Nr 2, s. 42–44.

– jeżeli będzie potrzebne zastosowanie przepisów o umowach wzajemnych – sąd będzie musiał ocenić ekwiwalentność świadczeń wedle mierników bardziej zobiektywizowanych niż zmienne odczucia stron, a następnie – być może – ich sprzeczne twierdzenia¹⁰. Poza tym nieuchwytna jest granica między nieekwiwalentnością świadczenia a świadczeniem symbolicznym. W przypadku umów nazwanych odpłatne umowy, które są konstrukcyjnie stworzone dla wymiany świadczeń, muszą być objęte swoistym domniemaniem ich wzajemności. To domniemanie jest podważalne w sytuacji, gdy ukształtowana przez strony treść umowy odbiega tak dalece od standardów społecznych i prawnych, że wymaga to ustaleń poczynionych przez sąd, w szczególności jeżeli któraś ze stron tę kwestię zgłasza. W przypadku umów odpłatnych nienazwanych zawsze zachodzić będzie potrzeba analizy umowy, by ustalić, czy ma się do czynienia z umową wzajemną¹¹.

4.3. KWESTIA RÓŻNORODZAJOWOŚCI PRZEDMIOTU ŚWIADCZEŃ W UMOWIE WZAJEMNEJ

Niekiedy zgłasza się podgląd, że istotą umów wzajemnych jest to, iż świadczenia obu stron są różnorodnjowe, a jednorodnjowość tych świadczeń jest przeszkodą dla uznania wzajemnego charakteru umowy zobowiązaniowej. Problem pojawia się na tle świadczeń o charakterze gatunkowo oznaczonym. Przyjmuje się, że wymiana typu świadczenie pieniężne w zamian za świadczenie pieniężne, bądź świadczenie w postaci rzeczy gatunkowo oznaczonych w zamian za świadczenie w rzeczach tego samego rodzaju, nie miałyby sensu w obrębie jednej umowy i zestaw takich świadczeń mógłby sugerować dwie odrębne umowy (np. darowizny).

W sytuacji, gdy rzecz indywidualnie oznaczona jest świadczona w zamian za rzecz indywidualnie oznaczoną innego rodzaju (np. zamiana) lub w zamian za świadczenie niepieniężne w rzeczach gatunkowo oznaczonych (np. sprzedaż), nie ma problemu jednorodnjowości świadczeń. Jeżeli świadczenie jednej strony jest pieniężne i świadczenie drugiej strony jest niby pieniężne, a chodzi o zakup waluty obcej lub numizmatów, to również tu nie powinno budzić wątpliwości, że umowa może mieć charakter wzajemny. Kwestionuje się jednak wzajemność umowy kredytu z tej przyczyny, że uznaje się, iż świadczenia obu stron są pieniężne i to spełniane w tej samej walucie (kwota kredytu w zamian za odsetki).

¹⁰ SN w wyr. z 8.10.2004 r., V CK 670/63, zauważył, że „postanowienia umowy wzajemnej nie mogą naruszać ekwiwalentności świadczeń”, Legalis.

¹¹ Pogląd co od tego, że wzajemność umowy może być wynikiem ustaleń stron, popiera np. Z. Rajski, Prawo o kontraktach w obrocie gospodarczym, Warszawa 1994, s. 31.

W innym ujęciu jednak odmiennie postrzega się świadczenia stron umowy kredytu. Uznaje się, że świadczeniem ze strony kredytodawcy jest nie tyle wyłącznie kwota pieniężna, ale udostępnienie tej kwoty kredytobiorcy do okresowego korzystania¹². Z takim poglądem trzeba się zgodzić. Kwota udzielonego kredytu podlega zwrotowi na rzecz kredytodawcy. Z punktu widzenia kredytobiorcy zwrot ten nie jest świadczeniem, ale obowiązkiem ustawowym, wynikającym z konstrukcji prawnej tej umowy. Trzeba więc przyjąć, że świadczeniem kredytodawcy jest umożliwienie okresowego korzystania z kwoty pieniężnej¹³, a świadczeniem kredytobiorcy jest zapłata z tego tytułu wynagrodzenia w postaci odsetek. Odsetki w tym wypadku nie są świadczeniem ubocznym, ale są świadczeniem głównym. Jest to spostrzeżenie istotne z punktu widzenia twierdzeń, że skoro odsetki wynagrodzeniowe, tak jak wszystkie odsetki, są świadczeniem ubocznym, to umowa kredytu nie może mieć charakteru umowy wzajemnej, dla istnienia której trzeba analizować świadczenia główne stron. Nie może tedy ulegać wątpliwości, że rodzaj świadczeń stron umowy kredytu jest przeszkodą dla twierdzeń, że umowy tego rodzaju nie są umowami wzajemnymi.

4.4. KWESTIA OKREŚLONOŚCI WARTOŚCI ŚWIADCZEŃ WZAJEMNYCH

Trzeba wreszcie podnieść kwestię określoności wartości świadczeń w umowie wzajemnej z prostej i zupełnie logicznej przyczyny. Ekwiwalentność wartości świadczeń musi dawać się ocenić najpóźniej w momencie zawarcia umowy wzajemnej¹⁴. Świadczenie w postaci rzeczy, usługi, kwoty pieniężnej czy umożliwienia korzystania z określonego dobra może być określone zamkniętą wielkością jego wartości, płatną jednorazowo lub w ratach, bądź niezamkniętą wielkością, zależną od upływu czasu (np. czynsz najmu w umowie zawartej na czas nieokreślony). W każdej z tych sytuacji wielkość całości świadczenia lub jego części jest znana.

Jeżeli świadczenie pieniężne zostało zwaloryzowane (jednorazowo), to wówczas zmienia się jego wysokość, która jednak nadal spełnia kryteria określoności. Chodzi tu jednak o waloryzację w ścisłym sensie, czyli mechanizm zapobiegający skutkom utraty siły nabywczej danej waluty, mierzoną poziomem inflacji. Taka jednorazowa waloryzacja (uczyniona przez strony lub sąd) jest dokonywana *post factum* i ma punkt odniesienia do skali inflacji w przeszłości.

¹² G. Tracz, Kredyt jako typ umowy, s. 109 i 110; wyr. SA w Warszawie z 21.10.2011 r., VI ACa 420/11, Legalis.

¹³ Jak to ujął SA w Warszawie w wyr. z 21.10.2011 r., VI ACa 420/11, Legalis, „celem umowy kredytu bankowego jest postawienie środków pieniężnych do dyspozycji kredytobiorcy”.

¹⁴ Tak w wyr. SN z 8.7.2016 r., I CSK 570/15, Legalis.

Inne są aspekty zastosowania waloryzacji świadczenia pieniężnego ustalonej na zapas (z góry) w odniesieniu do przyszłych wahań czynnika waloryzacyjnego, co wprowadza do umowy element niepewności (losowości), a więc nieokreśloności wysokości świadczenia. Dotyczy to wszelkich umów zawierających taki system waloryzacji świadczenia pieniężnego, nie tylko w umowach pożyczek lub kredytu, ale także w umowach innego rodzaju (np. w umowie najmu, w zakresie czynszu). Umowy zawierające taki mechanizm waloryzacji nie mogą być uznane za umowy wzajemne z przyczyny nieokreśloności świadczenia, czyli niemożności ustalenia jego ekwiwalentności¹⁵.

5. PRZESŁANKI ZARZUTU ZATRZYMANIA

Skuteczność zarzutu zatrzymania zależy zarówno od spełnienia się przesłanek materialnoprawnych, jak i dopełnienia wymogów procesowych. Odnosząc się jedynie do prawa zatrzymania w związku z nieważnością umowy wzajemnej, odczytując art. 497 k.c. w związku z art. 496 k.c., można przesłanki materialnoprawne prawa zatrzymania przedstawić następująco:

- umowa, jaka do pewnego momentu ważnie łączyła strony (lub się im wydawało, że je łączyła ważnie), musi mieć charakter umowy wzajemnej, a przyczyna nieważności umowy może być dowolna, która w myśl prawa powoduje taki skutek,
- w wyniku nieważności umowy wzajemnej doszło do bezpodstawnego wzbogacenia się obu stron (nienależne świadczenie – art. 410 § 2 k.c.), a strony są zobowiązane do wydania korzyści (art. 405 i 406 k.c.),
- druga strona nie zaoferowała zwrotu świadczenia ani nie zabezpieczyła roszczenia o zwrot, nie doszło do potrącenia ze strony kredytodawcy i do zarzutu potrącenia.

Skuteczne zgłoszenie zarzutu zatrzymania zawiesza wymagalność wierzytelności¹⁶ oraz wyłącza opóźnienie w spełnieniu tego świadczenia (art. 481 § 1 k.c.)¹⁷.

¹⁵ Zob. też wyr. SN z 20.10.2006 r., IV CSK 125/06, Legalis (dotyczący umowy ubezpieczenia); wyr. SN z 19.9.2013 r., I CSK 651/12, Legalis (dotyczący umów opcyjnych) oraz R. Blicharski, Konstrukcja prawna zobowiązań wzajemnych, TPP 2020, Nr 2, s. 50–51; wyr. SA w Poznaniu z 13.1.2020 r., I ACa 1205/18, Legalis (dotyczący umów kredytu indeksowanego do waluty obcej); przeciwnie SN w wyr. z 4.4.2019 r., III CSK 159/17, Legalis i w wyr. z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, Legalis.

¹⁶ Tak np. L. Stępniaik, Potrącenie w systemie polskiego prawa cywilnego, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 70.

¹⁷ Tak SN w wyr. z 31.1.2002 r., IV CKN 651/00, Legalis.

Nie może ulegać wątpliwości, że jeżeli kredyt indeksowany czy denominowany do walut obcych był udzielony w walucie polskiej i spłacany w walucie polskiej, to kredytodawca może w ramach zgłoszenia zarzutu zatrzymania objąć nim tylko tę kwotę i w tej walucie, w jakiej kredytu udzielono. Wynika to zresztą z istoty bezpodstawnego wzbogacenia. Zarzut zatrzymania świadczenia nie może służyć dochodzeniu przez kredytodawcę wynagrodzenia za korzystanie ze środków pieniężnych objętych udzielonym kredytem (pominąwszy sporność tej kwestii). Takie ewentualne roszczenie kredytodawcy może być zrealizowane w odrębnym procesie sądowym lub w ramach powództwa wzajemnego.

Jeżeli chodzi o relacje między prawem potrącenia a prawem zatrzymania, trzeba uznać za słuszny pogląd, że prawo potrącenia ma pierwszeństwo przed prawem zatrzymania, gdyż dalece bardziej służy rozwiązaniu sporu i zapobiega dalszym procesom sądowym¹⁸.

W swoim czasie Sąd Najwyższy opowiedział się za tym, że zarzut zatrzymania może obejmować również kwoty zwaloryzowane. Chodziło o czasy wysokiej inflacji i utraty siły nabywczej waluty polskiej. Nie wchodząc bliżej w te zagadnienia, można stwierdzić, że ani indeksacja, ani denominacja kredytu złotowego do walut obcych nie jest w gruncie rzeczy waloryzacją w rozumieniu przepisów Kodeksu cywilnego. Zmiana kursu waluty obcej w stosunku do złotego nie ma nic wspólnego z inflacją w Polsce i ze spadkiem siły nabywczej waluty polskiej. Mechanizm indeksowania i denominowania kredytów złotych do walut obcych miał na celu zwiększenie akcji kredytowej banków poprzez stworzenie innych reguł wiarygodności kredytowej i zdolności kredytowej, jednak przy przeliczeniu całego ryzyka niekorzystnej zmiany kursu waluty obcej na kredytobiorcę, bez rzetelnego poinformowania kredytobiorców o możliwych granicach tego ryzyka¹⁹.

Prawo zatrzymania, o którym mowa w art. 497 k.c., może przysługiwać dopóty, dopóki zobowiązania do zwrotu świadczeń służą obu stronom. Wygaśnięcie jednego z nich pociągnie za sobą wygaśnięcie zobowiązania wzajemnego. Prawo to jest uzależnione nie od zaspokojenia roszczenia zgłaszającego zarzut, lecz od zaoferowania mu zwrotu otrzymanego świadczenia lub zabezpieczenia tego zwrotu. Zaoferowanie świadczenia musi być rzeczywiste i należyte oraz musi odpowiadać wymaganiom co do miejsca, terminu i formy spełnienia świadczenia.

¹⁸ Tak np. Ł. Zagrobelny, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2021, pod red. E. Gniewka. Komentarz do art. 496 k.c., s. 1/1, Legalis.

¹⁹ M. Kotlarz, Glosa do wyr. SN z 22.1.2016 r., I CSK 1049/14, PiP 2021, Nr 2, s. 149–156; G. Tracz, Kredyt jako typ umowy, s. 93.

6. KWESTIA NADANIA ZARZUTOWI ZATRZYMANIA CHARAKTERU EWENTUALNEGO (WARUNKOWEGO)

W doktrynie i orzecznictwie rozważa się kwestię tego rodzaju, czy oświadczenie woli, składane przez wierzyciela retencyjnego dłużnikowi retencyjnemu w ramach realizacji prawa zatrzymania, może mieć charakter ewentualny (warunkowy). Jeżeli takie oświadczenie woli jest składane poza procesem sądowym, to jako jednostronne oświadczenie woli o charakterze kształtującym nie może być warunkowe²⁰. Pogląd ten jest godny aprobaty. Gdy prawo zatrzymania jest realizowane dopiero w postępowaniu sądowym, to ma ono zarówno walor materialnoprawny, jak i procesowy. Tak więc samo oświadczenie woli realizujące prawo zatrzymania musi być skierowane do dłużnika retencyjnego przez wierzyciela retencyjnego lub jego pełnomocnika, ale wówczas nie jest wystarczające samo pełnomocnictwo procesowe, gdyż z umocowania musi wynikać upoważnienie do złożenia takiego oświadczenia woli. Odbiorcą oświadczenia może być pełnomocnik procesowy dłużnika retencyjnego, jeżeli jego umocowanie również jest poszerzone o upoważnienie do odebrania takiego oświadczenia woli²¹. Konsekwentnie do tego, co powiedziano wyżej, materialnoprawne oświadczenie woli składane przez wierzyciela retencyjnego nie może być warunkowe (ewentualne), ale taką cechą może posiadać zarzut zatrzymania w wymiarze procesowym (na wypadek ustalenia nieważności umowy sąd ma uwzględnić fakt, że wierzyciel retencyjny skorzystał z prawa zatrzymania).

7. REAGOWANIE KREDYTOBIORCY NA ZGŁOSZONY ZARZUT ZATRZYMANIA

Popierany tu pogląd, że umowy kredytu o zmiennym oprocentowaniu nie są umowami wzajemnymi, nie rozwiązuje problemu zgłaszania zarzutu zatrzymania, gdyż trzeba brać pod uwagę, iż sąd może opierać się na poglądzie przeciwnym. Tak więc zwolennicy poglądu, że umowy kredytu o zmiennym oprocentowaniu nie są umowami wzajemnymi, muszą – z ostrożności procesowej – rozważyć wariant, że pogląd ten nie musi być zaakceptowany. Stany faktyczne, z jakimi można się spotkać w procesach frankowych, mogą być znamienne dla zasadności zarzutu zatrzymania zgłoszonego przez kredytodawcę.

²⁰ Tak np. *K. Mularski*, [w:] *Kodeks cywilny, Komentarz*, t. I, wyd. I, pod red. *M. Gutowskiego*, Warszawa 2016, uwagi do art. 496 k.c.

²¹ Tak np. SA w Poznaniu w wyr. z 13.1.2020 r., I ACa 1205/18, Legalis.

Poza argumentami tego rodzaju, że umowa kredytu o zmiennym oprocentowaniu nie jest wzajemna, że zgłoszenie zarzutu zatrzymania jest bezpodstawne w świetle tego, że jest możliwy potrącenia, stany faktyczne spraw mogą rzutować na zasadność zarzutu zatrzymania. W sytuacji, gdy proces wytoczył kredytobiorca, dążąc do ustalenia nieważności umowy i zapłaty, można rozważać następujące warianty sytuacji:

- kredyt został w całości – wedle reguł nieważnej umowy – spłacony; wówczas, rzecz jasna, zarzut zatrzymania byłby zupełnie bezpodstawny,
- kredyt – wedle reguł nieważnej umowy – nie został w całości spłacony, ale jeżeli chodzi o nominalną wysokość kapitału kredytu, został on w całości spłacony; wówczas zarzut zatrzymania należy oceniać tak jak wyżej wskazano,
- kredyt – zarówno wedle reguł nieważnej umowy, jak również w odniesieniu do nominalnego kapitału kredytu – nie został w całości spłacony; wówczas można sobie wyobrazić zarzut zatrzymania co do różnicy między kwotą faktycznie zapłaconą przez kredytobiorcę a nominalnym kapitałem kredytu.

Odnosnie do kwestii, o której mowa w pkt 2 powyżej, pojawia się problem teorii salda i teorii dwóch kondykcji. W myśl teorii salda kredytobiorca domaga się zapłaty nadwyżki dokonanej spłaty ponad nominal kapitału kredytu, a w myśl teorii dwóch kondykcji kredytobiorca musi się domagać całej zapłaconej na rzecz kredytodawcy kwoty, narażając się na potrącenie i przegraną w zakresie domagania się zasądzenia zapłaty. Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na odniesienie się do tych dwóch teorii. Ale nawet w świetle teorii dwóch kondykcji kredytobiorca może dokonać rozdrobnienia roszczenia i dochodzić zapłaty takiej kwoty, której by zażądał w myśl teorii salda.

Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na analizę takich wątków, jak kwestia wynagrodzenia na rzecz kredytodawcy z tytułu korzystania ze środków kredytu, pozwu wzajemnego ze strony kredytodawcy czy przedawnienia roszczeń kredytodawcy lub kredytobiorcy.

8. ZAKOŃCZENIE

Status jakiegokolwiek umowy zobowiązaniowej, w tym umowy kredytowej, z punktu widzenia jej wzajemnego lub niewzajemnego charakteru ma doniosłość zarówno materialnoprawną, jak i procesową. Analiza przeprowadzona w niniejszym opracowaniu prowadzi do wniosku, że o wzajemnym charakterze umowy

zobowiązaniowej przesądza nie tyle normatywna konstrukcja umowy, ile jej postanowienia.

Najistotniejszą cechą umów wzajemnych jest to, czy świadczenia stron jednorazowe, czy też okresowe, są możliwe do określenia co do ich wysokości (wartości) już w momencie zawierania umowy. Jeżeli nie jest to możliwe, nie można przyjąć, że umowa ma charakter wzajemny.

W szczególności dotyczy to również umów kredytowych o zmiennym oprocentowaniu, a także umów indeksowanych lub denominowanych do walut obcych. Ta konstatacja prowadzi do wniosku, że umowy takie nie mają charakteru wzajemnego, a to stoi na przeszkodzie zastosowaniu przepisów k.c. dotyczących umów wzajemnych, w tym przepisów o prawie zatrzymania, co rzutuje również na procesową dopuszczalność podnoszenia zarzutu zatrzymania.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Blicharski R.*, Konstrukcja prawna zobowiązań wzajemnych, TPP 2020, Nr 2.
- Czachórski W.*, Zobowiązania. Zarys wykładu, Warszawa 1994.
- Grzybowski S.*, [w:] System prawa cywilnego, t. III, cz. 2, pod red. S. Grzybowskiego, wyd. 1, Wrocław 1976.
- Górski J.*, [w:] A. Ohanowicz, J. Górski, Prawo zobowiązań, Warszawa 1970.
- Gutowski M.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. II, pod red. M. Gutowskiego.
- Klein A.*, Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego, AUWr, Prawo XIV 1980, Nr 25.
- Klein A.*, Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego, Warszawa 2005, wyd. 2.
- Kotlarz M.*, Glosa do wyr. SN z 22.1.2016 r., I CSK 1049/14, PiP 2021, Nr 2.
- Lemkowski M.*, Oprocentowanie jako świadczenie wzajemne, PiP 2005, Nr 1.
- Mularski K.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. I, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2016.
- Niezbecka E.*, Umowa pożyczki bankowej, BB 1999, Nr 12.
- Popiołek W.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. II, pod red. K. Pietrzykowskiego, wyd. 1, Warszawa 1998.
- Pyziół W.*, [w:] Prawo zobowiązań – część szczegółowa, System Prawa Prywatnego, t. 8, pod red. J. Panowicz-Lipskiej, Warszawa 2011.
- Radwański Z.*, Zobowiązania – część ogólna, Warszawa 1995.
- Rajski Z.*, Prawo o kontraktach w obrocie gospodarczym, Warszawa 1994.
- Stępniański L.*, Potrącenie w systemie polskiego prawa cywilnego, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.
- Szpunar A.*, O umowie pożyczki, PiP 1994, Nr 12.
- Tracz G.*, Kredyt jako typ umowy, TPP 2019, Nr 4.
- Truskiewicz Z.*, [w:], Encyklopedia prawa bankowego, pod red. W. Pyziola, Warszawa 1999.
- Węgrzynowski Ł.*, Umowa wzajemna w orzecznictwie sądowym, PS 2010, Nr 9.
- Wiśniewski T.*, Prawo zatrzymania w Kodeksie cywilnym, Warszawa 1999.
- Zagrobelny Ł.*, [w:] E. Gniewek (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2021.

Zoll F., [w:], *Prawo zobowiązań – część ogólna (suplement)*, pod red. A. Olejniczaka, System Prawa Prywatnego, t. VI, Warszawa 2010.

ORZECZNICTWO

Wyr. SA w Poznaniu z 13.1.2020 r., I ACa 1205/18, Legalis 2334192.
Wyr. SA w Warszawie z 4.12.2019 r., I ACa 442/18, Legalis 2277063.
Wyr. SA w Warszawie z 30.12.2019 r., I ACa 697/18, Legalis 2279162.
Wyr. SA w Warszawie z 20.10.2021 r., I ACa 155/21, Legalis 2634420.
Wyr. SA w Warszawie z 22.10.2020 r., I ACa 709/19, Legalis 2529391.
Wyr. SA w Warszawie z 21.10.2011 r., VI ACa 420/11, Legalis 414232.
Wyr. SN z 28.6.2002 r., I CKN 378/01, Legalis 59108.
Wyr., SN z 7.4.2011 r., IV CSK 422/10, Legalis 392534.
Wyr., SN z 8.10.2004 r., V CK 670/03, Legalis 69976.
Wyr. SN z 8.7.2016 r., I CSK 570/15, Legalis 1507951.
Wyr. SN z 20.10.2006 r., IV CSK 125/06, Legalis 95812.
Wyr. SN z 19.9.2013 r., I CSK 651/12, Legalis 741881.
Wyr. SN z 4.4.2019 r., III CSK 159/17, Legalis 1892834.
Wyr. SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, legalis 2254284.
Wyr. SN z 31.1.2002 r., IV CKN 651/00, Legalis 53968.

Wynagrodzenie za korzystanie z udostępnionego kapitału (stan prawny: styczeń 2022 roku)

1. WSTĘP

Pojęcie wynagrodzenia za korzystanie z kapitału pojawiło się wraz z roszczeniami kredytobiorców o unieważnienie lub stwierdzenie nieważności umowy kredytowej. Banki podnoszą, że w przypadku prawomocnego wyroku unieważniającego stosunek prawny między stronami, kredytobiorcy oprócz zwrotu udostępnionego kapitału winni również spełnić dodatkowe roszczenie, stanowiące wynagrodzenie za możliwość korzystania z określonej kwoty pieniężnej przez lata od udostępnienia kredytu do momentu zakończenia sporu sądowego. Zagadnienie roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału jest również objęte wnioskiem pierwszej prezes SN o podjęcie uchwały przez Izbę Cywilną SN (III CZP 11/21).

2. STANOWISKO BANKÓW

2.1. WYNAGRODZENIE ZA KORZYSTANIE Z KAPITAŁU W FORMULE WIBOR I MARŻY OBOWIĄZUJĄCEJ W OKRESIE ZAWARCIA UMOWY KREDYTU

Wskazania wymaga, iż zgodnie z przepisem z art. 69 PrBank¹ bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji określoną kwotę środków pieniężnych, a kredytobiorca zobowiązany jest do jej oddania na warunkach określonych w umowie wraz z odsetkami oraz do zapłaty prowizji. W przypadku nieważności umowy kredytowej strony zgodnie z przepisami o świadczeniu nienależnym mają sobie

¹ Ustawa z 29.8.1997 r. Prawo bankowe (Dz.U. z 1997 r. Nr 140, poz. 939 z późn. zm.)

zwrócić to, co świadczyły, jednakże takie stanowisko nie przewiduje wynagrodzenia dla banku za udzielenie kredytu. Podkreślenia wymaga, iż uzyskanie kredytu umożliwiło kredytobiorcom sfinalizowanie zakupu nieruchomości, która to przez kolejne lata zyskiwała na wartości. Aprobata takiego rozwiązania prowadziłaby do powstania nierównomiernej sytuacji, albowiem stawiłoby to kredytobiorców walutowych na uprzywilejowanej pozycji względem kredytobiorców złotówkowych, którzy przez cały czas spłacają swoje zobowiązania wraz z odsetkami, a kredytobiorcy walutowi uzyskaliby w zasadzie darmowy kredyt.

Banki stoją na stanowisku, że kredytobiorcy, których umowa została unieważniona, winni również zapłacić wynagrodzenie za korzystanie z kapitału, które byłoby wyliczone za okres faktycznego korzystania ze środków z uwzględnieniem oprocentowania dla kredytów złotych oraz marży obowiązującej w momencie zawarcia umowy. Takie stanowisko jest aprobowane przez przewodniczącego KNF prof. *J. Jastrzębskiego*, który wskazuje, że przyjęcie rozwiązania kredytu darmowego z wyłączeniem roszczenia banku o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału nie znajduje podstaw w prawie cywilnym i prowadzi do dysproporcji kredytobiorców walutowych i złotych²

W podobnym tonie wypowiada się również Narodowy Bank Polski, który wskazał, że z ekonomicznego punktu widzenia oddanie kapitału do czasowego korzystania immanentnie łączy się z wynagrodzeniem ze względu na występowanie zmian w wartości pieniądza w czasie, a to prowadzi do konkluzji, że oddanie tylko i wyłącznie kwoty kapitału oznaczałoby, że kredytobiorca oddaje znacznie mniej niż pierwotnie otrzymał³.

Oczywistym jest, że banki udzielające kredytów nie inwestują wyłącznie własnych środków pieniężnych, a zaciągają zobowiązania na rynku międzybankowym, które to muszą być następnie przez nie spłacane z odsetkami. W przypadku kredytów mieszkaniowych wyrażonych w walucie obcej banki zobligowane były do pozyskania tej waluty, żeby dalej móc postawić kredyt do dyspozycji kredytobiorcom. Tym samym obowiązek wyłącznie zwrotu przekazanego przed laty kapitału spowodowałby, że banki dopłacałyby do całości inwestycji.

² *J. Jastrzębski*, Przewodniczący KNF: Jak rozwiązać problem kredytów frankowych, Rzeczposp., grudzień 2020 r., <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art381371-przewodniczacy-knf-jak-rozwiazac-problem-kredytow-frankowych>.

³ Raport o stabilności systemu finansowego, Narodowy Bank Polski, grudzień 2020 r., s. 35, <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf122020.pdf>.

2.2. WYNAGRODZENIE ZA KORZYSTANIE Z KAPITAŁU A PRZEPISY DYREKTYWY 93/13 W OCENIE BANKÓW

Tożsame stanowisko wyraził również Rzecznik Generalny Paolo Mengozzi, który wskazał, że celem przepisów Dyrektywy 93/13⁴ jest przywrócenie równowagi pomiędzy stronami umowy kredytowej i nie wydaje się to oczywiste, że zostanie to osiągnięte poprzez obowiązek zwrotu konsumentowi wszystkich zapłaconych kwot. Rzecznik wskazuje, że nie może dochodzić do sytuacji, w której konsument jest faworyzowany.

Tym samym ograniczenie zwrotu przez kredytobiorcę tylko udostępnionego kapitału oraz pozbawienie roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału byłoby sprzeczne z założonymi celami Dyrektywy 93/13 i prowadziłyby do uzyskania nieuzasadnionej i bezpodstawnej korzyści kosztem instytucji finansowej⁵.

Również SN w wyroku z dnia 11.12.2019 r. w sprawie o sygn. V CSK 382/18⁶, który często powoływany jest przez konsumentów w postępowaniach sądowych, wskazuje, że stwierdzenie, iż uznanie roszczeń o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału powodowałoby uniknięcie przez banki negatywnych konsekwencji stosowania abuzywnych postanowień umownych, jest zbyt uproszczone, albowiem wynagrodzenie byłoby znacznie niższe niż świadczenie spełniane na podstawie niedozwolonej klauzuli, a dodatkowo nieważność umowy kredytowej powoduje upadek zabezpieczeń akcesoryjnych, co istotnie zwiększa ryzyko banku, że zobowiązanie nie zostanie spłacone. Dostrzec również należy, że kredyty niezabezpieczone hipotecznie są dużo wyżej oprocentowane aniżeli te zabezpieczone, co przy upadku zabezpieczeń winno skutkować naliczeniem wynagrodzenia za korzystanie z kapitału przy uwzględnieniu wyższych wartości. Jednakże przyjęcie takiego rozwiązania powodowałoby, że wysokość wynagrodzenia byłaby często wyższa niż sama kwota kapitału, a dodatkowo pierwotnym zamiarem stron było zawarcie umowy kredytowej zabezpieczonej hipoteką na nieruchomości, dlatego też banki stoją na stanowisku, że wynagrodzenie powinno być liczone na podstawie niższego oprocentowania dla kredytów zabezpieczonych.

Należy pamiętać, że celem dyrektywy 93/13 jest przywrócenie rzeczywistej równowagi kontraktowej stron i sankcja wobec przedsiębiorcy, jednakże sankcja sama w sobie nie jest celem i musi korelować z przywróceniem wspomnianej

⁴ Dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. L 95 z 21.4.1993, s. 29–34).

⁵ Opinia rzecznika generalnego P. Mengozziego z 13.7.2016 r. w sprawach połączonych C-154/15, C-307/15 i C-308/15, ECLI:EU:C:2016:552, pkt 73.

⁶ Tak w wyr. SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, Legalis.

powyżej równowagi. Żądanie ochrony z uwagi na przepisy powyższej dyrektywy tylko celem zastosowania sankcji wobec przedsiębiorcy, bez uwzględnienia równowagi stron, stanowiłoby nadużycie przepisów tej dyrektywy i dalej byłoby sprzeczne z ugruntowanym orzecznictwem TSUE. Tym samym stanowisko banków jest jasne, że wyłączenie roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału prowadziłoby do uprzywilejowania drugiej strony sporu i uzyskania dodatkowej korzyści po stronie konsumenta.

2.3. WYNAGRODZENIE JAKO WALORYZACJA ŚWIADCZENIA

Banki proponują również inne rozwiązanie w postaci sądowej waloryzacji świadczenia na podstawie przepisu z art. 358¹ par. 3 k.c. Proponowane są dwa mierniki, na podstawie których ekwiwalent miałby zostać wyliczony, pierwszym jest poziom inflacji od daty wypłaty kredytu do momentu prawomocnego orzeczenia, natomiast drugi to aktualna wartość nabytej nieruchomości za środki uzyskane z kredytu. Na poparcie drugiego miernika podawane jest orzeczenie SN z dnia 13.5.1988 r., wydane w sprawie o sygn. III CRN 83/88⁷, w którym wskazano, że wzbogacenie polega na uzyskaniu sumy pieniężnej, a wzbogacony, który z tych pieniędzy korzystał i uzyskał korzyść, winien zwrócić kwotę pieniężną, przeliczoną zgodnie z zasadą ekwiwalentności. Na podobnym stanowisku stanął SN w wyroku z dnia 19.6.2015 r., wydanego w sprawie IV CSK 565/14⁸.

Kredytobiorcy nabyli za środki z kredytu nieruchomość, która przez lata zyskała na wartości. Istotnym jest, że tej korzyści nie uzyskaliby bez kapitału udostępnionego przez bank, a umowa wiązałaby strony przez kilkanaście następnych lat, dlatego też obecna wartość nabywczą pieniędzy uzyskanych z kredytu powinna zostać wyliczona z uwzględnieniem aktualnej wartości nieruchomości.

Przy zagadnieniu sądowej waloryzacji powstaje pytanie, czy takowa jest możliwa w odniesieniu do udostępnionego kapitału kredytu, banki stoją na stanowisku, iż nienależne świadczenie nie pozostaje w związku z prowadzeniem przez nie przedsiębiorstwa, jakim jest między innymi udzielanie kredytów. Zatem w przypadku upadku umowy kredytowej rozliczenie powinno odbyć się na zasadach świadczenia nienależnego w oderwaniu od umowy. Powyższe potwierdzają wyroki SN odpowiednio z dnia 23.8.2012 r. w sprawie o sygn. II CSK 31/12⁹ oraz z dnia 30.9.2009 r. w sprawie o sygn. V CSK 33/09¹⁰.

⁷ Tak w wyr. SN z 13.5.1988 r., III CRN 83/88, Legalis.

⁸ Tak w wyr. SN z 19.6.2015 r., IV CSK 565/14, Legalis.

⁹ Tak w wyr. SN z 23.8.2012 r., II CSK 31/12, Legalis.

¹⁰ Tak w wyr. SN z 30.9.2009 r., V CSK 33/09, Legalis.

2.4. INNA FORMA WYNAGRODZENIA BANKÓW

Stanowisko w kwestii zasadności wynagrodzenia za korzystanie z kapitału przedstawił również prof. *Jerzy Pisuliński*, dziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego¹¹, w którym wskazuje, że od zobowiązania zwrotu kwoty wypłaconego kredytu jako świadczenia nienależnego nie jest możliwe żądanie odsetek kapitałowych za korzystanie z kapitału. Jednakże dalej podkreśla, że świadczenie banku polegało nie tylko na wypłacie środków, ale także na oddaniu do dyspozycji określonej kwoty pieniężnej na wskazany w umowie okres. Do czasu unieważnienia umowy kredytu świadczenie to było wykonywane przez strony. Natomiast upadek umowy kredytu, często przed terminem zakończenia, powoduje, że świadczenie banku nie może zostać spełnione w naturze i w opinii prof. *Pisulińskiego* bank może żądać zapłaty wartości tego świadczenia.

3. STANOWISKO KREDYTOBIORCÓW

3.1. OPINIA PROKURATORA GENERALNEGO I RZECZNIKA FINANSOWEGO

Kredytobiorcy z drugiej strony wskazują na niezasadność oraz powołują się między innymi na stanowisko Prokuratora Generalnego do sprawy o sygn. akt III CZP 11/21, zawarte w piśmie PK IV Zpc 4.2021, w którym to wskazano na brak możliwości dochodzenia wynagrodzenia za korzystanie z kapitału po unieważnieniu umowy kredytu. Zdaniem Prokuratora Generalnego skutkiem nieważnej czynności prawnej, zgodnie z przepisem z art. 410 par. 1 k.c. w zw. art. 405 k.c., jest zobowiązanie stron do zwrotu świadczeń wzajemnie świadczonych, przy czym roszczenie o ten zwrot wyczerpuje uprawnienia stron po uznaniu nieważności umowy, a przyznanie bankom prawa do żądania wynagrodzenia za korzystanie z kapitału byłoby sprzeczne z przepisami regulującymi świadczenie nienależne.

W dalszej części swojego stanowiska Prokurator Generalny wskazuje, że roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału stoi w sprzeczności z *ratio legis* dyrektywy 93/13, w szczególności z przepisem z art. 6 dyrektywy, który stanowi o tym, że postanowienia umowne uznane za nieuczciwe nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa będzie dalej obowiązywać, jeżeli będzie to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków. Wskazywane jest również,

¹¹ *J.Pisuliński*, Dyrektywa 93/13 nie przystaje do umów długoterminowych, GP, maj 2020, Nr 96.

że przepisy dyrektywy mają charakter prewencyjny i odstrasżający, mający zniechęcić przedsiębiorcę do stosowania w przyszłości postanowień niedozwolonych, a brak możliwości dochodzenia przez banki wynagrodzenia za korzystanie z kapitału ma być sankcją, tzw. *penalty default*¹².

Podobne stanowisko prezentuje Rzecznik Finansowy w piśmie z dnia 29 czerwca 2021 r., którego zdaniem koncepcja wynagrodzenia stanowi próbę obejścia reguł zawartych w orzecznictwie TSUE odnośnie do skutków uznania postanowień umownych za abuzywne oraz stanowi zniekształcenie istoty unijnego prawa konsumenckiego, a także pozbawia skuteczności przepisy z art. 6 i 7 dyrektywy 93/13. Podobnie jak Prokurator Generalny, Rzecznik Finansowy stoi na stanowisku, iż przychylenie się do poglądu o zasadności roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału w sytuacji unieważnienia umowy kredytu będzie miało niweczący skutek dla ochrony konsumenta, wynikającej z dyrektywy 93/13 i doprowadziło do sytuacji, w której przedsiębiorca poprzez stosowanie postanowień niedozwolonych nie tylko nie odniósłby negatywnych skutków, a niewykluczone, że uzyskałby większą korzyść niż w wyniku wykonywania umowy, zawierającej postanowienia niedozwolone. Aprobata dla zasadności roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału prowadziłaby do jawnego pokrzywdzenia interesów majątkowych konsumenta oraz stawiałaby na uprzywilejowanej pozycji bank, który uzyskiwałby nieuprawnione zyski pozbawione podstaw prawnych¹³.

3.2. PRZYWRÓCENIE UMOWY KREDYTU JAKO KREDYTU ŻŁOTÓWKOWEGO

Kredytobiorcy na odparcie argumentacji banków w przedmiocie roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału podnoszą również, że aprobata takiego stanowiska powodowałaby w istocie „reaktywację nieważnej umowy kredytowej stron w zakresie oprocentowania, co pozostawałoby w sprzeczności z koniecznością zaniechania stosowania nieuczciwego warunku, który skutkował taką sankcją, oraz zapobieżenia uzyskania przez kredytodawcę z tego tytułu korzyści. Wreszcie nie sposób pominąć stanowiska, że brak jest podstaw do tego, by kredytobiorca w ramach rozliczenia nieważnej umowy na podstawie przepisów o nienależnym świadczeniu »płacił za korzystanie z pieniędzy. Roszczenie restytucyjne nie jest »czystym« zobowiązaniem pieniężnym i odsetki nie wchodzą

¹² *M. Pasionek*, Stanowisko Prokuratora Generalnego do sprawy o sygn. III CZP 11/21, Kwiecień 2021 r., PK IV Zpc 4.2021.

¹³ *M. Golecki*, Stanowisko Rzecznika Finansowego z dnia 29 czerwca 2021 r. do sprawy o sygn. III CZP 11/21, Czerwiec 2021, WBK.023.1.2021.KAD.MHK, RF/84/2020.

w grę”. Takie stanowisko zostało wprost zaczerpnięte z wyroku SA w Białymstoku z dnia 20.2.2020 r. w sprawie o sygn. I ACa 635/19¹⁴.

3.3. WYNAGRODZENIE ZA KORZYSTANIE Z KAPITAŁU W PRZYPADKU ODSTĄPIENIA OD UMOWY KREDYTU

Kredytobiorcy często powołują się na wyrok TSUE z dnia 4.6.2020 r., wydany w sprawie o sygn. C-301/18¹⁵, które to stanowisko zostało zaaprobowane w wyroku Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 26.5.2021 r. w sprawie o sygn. I C 541/20¹⁶.

Sprawa dotyczyła zawartych umów kredytowych, podlegających ocenie prawa niemieckiego, od których kredytobiorca będący konsumentem skutecznie odstąpił, a następnie domagał się odszkodowania z tytułu pożytków od odsetek. TSUE stanął na stanowisku, że wg przepisów dyrektywy 2002/65, w przypadku odstąpienia konsumenta od umowy zawieranej na odległość, nie ma on prawa do odszkodowania od uiszczanych kwot w trakcie trwania stosunku prawnego między stronami.

Przekładając to na grunt niniejszych rozważań, roszczenia banków o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału miałyby być niejako odszkodowaniem za upadek umowy kredytowej i obowiązek zwrotu kwoty tylko udostępnionego kapitału bez odsetek i kosztów.

Na gruncie takich rozważań SO w Piotrkowie Trybunalskim w powyżej cytowanym wyroku wskazuje, że „Tym mniej prawdopodobna jest zatem jego aprobata dla tego rodzaju żądania zgłaszanego przez przedsiębiorcę w związku z upadkiem transakcji z powodu zastosowania przez tego przedsiębiorcę klauzuli abuzywnej”.

3.4. SPRZECZNOŚĆ ROSZCZENIA O WYNAGRODZENIE Z KAPITAŁU Z ZASADAMI WSPÓŁŻYCIA SPOŁECZNEGO

Argumentem przeciwko zasadności roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału jest sprzeczność z zasadami współżycia społecznego na podstawie przepisu z art. 5 k.c.

¹⁴ Tak SA w Białymstoku w wyr. z 20.2.2020 r., I ACa 635/19, *Legalis*.

¹⁵ Wyr. TSUE z 4.6.2020 r., C-301/18 *Thomas Leonhard v. DSL-Bank – eine Niederlassung der DB Privat- und Firmenkundenbank AG*, ECLI:EU:C:2020:427.

¹⁶ Tak SO w Piotrkowie Trybunalskim w wyr. z 26.5.2021 r., I C 541/20, *Legalis*.

Podnoszone jest, że kredytobiorcy nie mieli wpływu na konstrukcję umowy kredytu, gdyż były to wzory stosowane przez banki, w których zastosowano postanowienia abuzywne. W przypadku przyjęcia konstrukcji zasadności roszczenia banku o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału konsument miałby dwie możliwości, pierwsza, kontynuować taką umowę i zaakceptować klauzule abuzywne lub też [czy to jest druga możliwość?] wyrazić zgodę na upadek kontraktu, co wiązałoby się z koniecznością zapłaty dodatkowej kwoty pieniężnej, aniżeli ta która została pierwotnie udostępniona.

W opinii konsumentów takie stanowisko prowadziłyby do przyznania ochrony dla stosowania postanowień niedozwolonych, co byłoby sprzeczne z przepisami o ochronie konsumenta, jak również stanowiłoby naruszenie jego interesów.

4. PODSUMOWANIE

Podsumowując stanowisko przedstawione przez kredytobiorców, należy wskazać, że wielokrotnie powołują się oni na stanowiska przedstawione między innymi przez Prokuratora Generalnego czy Rzecznika Finansowego, w których to podkreślono, że w przypadku unieważnienia umowy kredytowej strony winny się rozliczyć na podstawie przepisów świadczenia nienależnego. Roszczenia restytucyjne w opinii konsumentów nie przewidują możliwości dochodzenia dalszych roszczeń, aniżeli tego, co strony świadczyły w trakcie trwania umowy między stronami do czasu jej upadku.

Konsumenci przedstawiają również argumentację, wywodząc, iż aprobata roszczenia o wynagrodzenie z kapitału stoi w sprzeczności z przepisami dyrektywy 93/13, a w szczególności prowadziłyby do zniweczenia prewencyjnego i sankcyjnego charakteru przepisów dyrektywy, a ochrona konsumenta byłaby iluzoryczna. Uznanie dalszych roszczeń banków oznaczałoby niejako przyzwolenie na stosowanie klauzul abuzywnych, gdyż przedsiębiorca nie ponosiłby negatywnych skutków upadku umowy.

Stanowisko prezentowane przez banki jest z oczywistych względów zgoła odmiennie, albowiem w ich ocenie konsumenci, których umowy kredytowe zostały unieważnione, korzystali z nienależnej usługi finansowej od momentu udostępnienia kapitału do czasu prawomocnego wyroku sądowego. Kwota wypłacona w złotych polskich miałaby stanowić podstawę do wyliczenia wynagrodzenia, opierając się na oprocentowaniu WIBOR i marży stosowanej przez instytucje finansowe dla zobowiązań udzielonych w polskiej walucie.

Faktem jest, że banki na finansowanie udzielonych kredytów musiały udostępnić środki własne, depozyty, ale także zobligowane były do zaciągnięcia zobowiązań na rynkach międzybankowych, które to następnie musiały zostać spłacone wraz z odsetkami. Przyjęcie koncepcji, jakoby konsumenci zobowiązani byli do zwrotu tylko kwoty wypłaconych środków, stałoby w opinii banków w sprzeczności z przepisami dyrektywy 93/13, albowiem głównym jej celem jest przywrócenie równowagi kontraktowej stron, a związana z nią sankcja wobec przedsiębiorcy jest równoznaczna z upadkiem umów kredytowych wielokrotnie na wiele lat przed pierwotnie ustalonym zakończeniem stosunku prawnego między stronami. W ocenie banku brak uznania roszczeń o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału prowadziłyby do nieuzasadnionej podwójnej sankcji wobec instytucji finansowych, ponieważ karą byłoby nie tylko skrócenie okresu kredytowania, ale również pozbawienie możliwości dochodzenia odsetek.

Przyjęcie niezasadności roszczenia za wynagrodzenie z kapitału prowadziłyby również w jawny sposób do dysproporcji kredytobiorców, którzy zaciągnęli zobowiązania w walucie polskiej, które przez długie lata były dużo droższe aniżeli zobowiązania walutowe w postaci kredytów indeksowanych i denominowanych.

Wskazania wymaga, iż rozwiązanie problematyki kredytów walutowych, tym bardziej w przypadku uznania braku zasadności dochodzenia roszczenia o wynagrodzenie z kapitału, będzie skutkowało obniżeniem oprocentowania depozytów bankowych, jak również najpewniej wzrostem opłat za korzystanie z usług bankowych. Z ekonomicznego punktu widzenia brak jest racjonalnych możliwości dla uznania, iż konsumenci w przypadku nieważnienia umowy kredytowej mieliby zwracać tylko kwotę kapitału.

Mając na uwadze całokształt powyższego, oczywiste jest, że zasadność roszczenia o wynagrodzenia za korzystanie z kapitału musi zostać oceniona przez SN w uchwale III CZP 11/21 na podstawie całokształtu zarówno konsumentów, banków, jak i warunków ekonomicznych, co pozwoli na systemowe rozwiązanie tej problematyki.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Golecki M.*, Stanowisko Rzecznika Finansowego z dnia 29 czerwca 2021 r. do sprawy o sygn. III CZP 11/21, Czerwiec 2021, WBK.023.1.2021.KAD.MHK, RF/84/2020.
- Jastrzębski J.*, Przewodniczący KNF: Jak rozwiązać problem kredytów frankowych, Rzeczpospolita Grudzień 2020 r. <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art381371-przewodniczacy-knf-jak-rozwiazac-problem-kredytow-frankowych>.

Opinia rzecznika generalnego *P. Mengozziego* z 13.7.2016 r., w sprawach połączonych C-154/15, C-307/15 i C-308/15, ECLI:EU:C:2016:552, pkt. 73.

Pasonek M., Stanowisko Prokuratora Generalnego do sprawy o sygn. III CZP 11/21, Kwiecień 2021 r., PK IV Zpc 4.2021.

Pisuliński J., Dyrektywa 93/13 nie przystaje do umów długoterminowych, GP 2020, Nr 96.

Raport o stabilności systemu finansowego, Narodowy Bank Polski Grudzień 2020 r., s. 35 <https://www.nbp.pl/systemfinansowy/rsf122020.pdf>.

AKTY PRAWNE

Ustawa z dnia 29.8.1997 r. Prawo bankowe (Dz.U. 1997 Nr 140, poz. 939 z późn. zm.).

Dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. L 95 z 21.4.1993, s. 29–34).

Ustawa z dnia 23.4. 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. 1964, Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)

ORZECZNICTWO

Wyr. SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, Legalis.

Wyr. SN z 13.05.1988 r., III CRN 83/88, Legalis.

Wyr. SN z 19.6.2015 r., IV CSK 565/14, Legalis.

Wyr. SN z 23.8.2012 r., II CSK 31/12, Legalis.

Wyr. SN z 30.9.2009 r., V CSK 33/09, Legalis.

Wyr. SA w Białymstoku z 20.02.2020, I ACa 635/19, Legalis

Wyr. SO w Piotrkowie Trybunalskim z 26.5.2021 r., I C 541/20, Legalis.

Przedawnienie roszczeń banku z tytułu umowy kredytu powiązanego z kursem waluty obcej

1. WSTĘP

Przed polskim wymiarem sprawiedliwości toczy się walka pomiędzy konsumentami a bankami o uznanie umów kredytów indeksowanych/denominowanych za nieważne i rozliczenie świadczeń stron wykonanych na podstawie takich umów. Mimo obowiązującego w Polsce prawa ochrony konsumentów i jednoznacznego orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości walka ta ciągle jest nierozstrzygnięta, a konsumenci muszą zmagać się co jakiś czas z nowymi i zaskakującymi wyzwaniami, których źródłem jest próba polepszenia sytuacji banków kosztem konsumentów. Jedną z kwestii rodzących szczególną niejasność w toczących się sporach sądowych pozostaje przedawnienie roszczeń banków o zwrot kapitału kredytu udzielonego konsumentowi. Czy banki należycie zadbały o swoje interesy, aby zapobiec przedawnieniu swoich roszczeń? Czy interpretacja przepisów k.c. regulujących kwestie przedawnienia pozostawia pole do ich swobodnej oceny? Niniejszy artykuł stanowi próbę udzielenia odpowiedzi na te niezwykle ważne w praktyce sądowej pytania.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej 3.10.2019 r. wydał pierwszy wyrok w polskiej sprawie¹, dotyczącej sporu sądowego kredytobiorców z Raiffeisen Bank na tle ustalenia nieważności umowy kredytu hipotecznego indeksowanego do franka szwajcarskiego. Wyrok ten spowodował wyraźną zmianę linii orzeczniczej w zakresie stwierdzania nieważności umów indeksowanych i denominowanych, gdyż rozstrzygnięcie Trybunału Sprawiedliwości przesądziło ostatecznie, że nieuczciwe postanowienie dotyczące tzw. mechanizmu indeksacji (mechanizmu przeliczania

¹ Wyr. TSUE z 3.10.2019 r., C-260/18, ECLI:EU:C:2019:819.

z waluty polskiej na walutę obcą) określa główny przedmiot umowy (główne świadczenie stron)², bez którego umowa nie może dalej obowiązywać³.

Kwestia stwierdzenia nieważności umowy kredytu indeksowanego/denominowanego łączy się z problematyką rozliczeń pomiędzy stronami nieważnej umowy kredytu⁴, a z kolei wątek rozliczeń kredytobiorcy i banku bezpośrednio wiąże się z tematem roszczeń banku z tytułu zwrotu kapitału kredytu, w ramach którego otwarta pozostaje sprawa przedawnienia tych roszczeń. Ta ostatnia materia budzi obecnie spore kontrowersje, które wywołane zostały uzasadnieniem uchwał Sądu Najwyższego podjętych 16.2.2021 r. oraz 7.5.2021 r.⁵

Niestety, główne motywy uzasadnienia w zakresie wymagalności roszczeń banku i początku biegu terminu przedawnienia zdają się być poczynione w opozycji do obowiązującego w Polsce prawa, które w sposób jednoznaczny reguluje te kwestie.

2. PRZEDAWNIE W ŚWIELE PRZEPISÓW K.C.

Zgodnie z art. 118 k.c., o ile przepis szczególny nie stanowi inaczej, termin przedawnienia wynosi sześć lat, a dla roszczeń o świadczenia okresowe oraz roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej – trzy lata. Charakter roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia wyklucza uznanie go za świadczenie okresowe. Zatem rozważenia wymaga, czy istnieją okoliczności pozwalające uznać, że roszczenie to związane jest z prowadzeniem działalności gospodarczej. Przez działalność gospodarczą należy rozumieć podporządkowaną zasadom racjonalnego gospodarowania działalność o charakterze zawodowym, obejmującą powtarzalne czynności skierowane na wymianę dóbr lub usług⁶. Określenie w art. 118 k.c. dla roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej krótszego okresu przedawnienia jest wynikiem dążenia ustawodawcy do zapewnienia możliwie szybkiego realizowania przez profesjonalistów swych roszczeń, zarówno przysługujących im wobec innych profesjonalistów, jak i wobec

² Zob. art. 385¹ § 1 k.c.

³ „Obiektywna możliwość utrzymania obowiązującego przedmiotowej umowy kredytu wy-
daje się w tych okolicznościach niepewna”, wyr. z 2.10.2019 r., C-260/18, motyw 44, Lex/el.

⁴ Zgodnie z uchw. SN z 16.2.2021 r., III CZP 11/20, Lex/el, kredytobiorcy przysługuje rosz-
czenie o zwrot spłacanych środków pieniężnych jako świadczenia nienależnego.

⁵ Zob. uchw. SN z 16.2.2021 r., III CZP 11/20, Lex/el, oraz uchwała SN(7) z 7.5.2021 r., III CZP
6/21, Lex/el.

⁶ Por. uchw. SN(7) z 18.6.1991 r., III CZP 40/91, Lex/el; uchwała SN z 26.4.2002 r., III CZP
21/02, Lex/el.

konsumentów. Dla kwalifikacji roszczenia jako związanego z prowadzeniem działalności gospodarczej nie ma znaczenia prawny charakter leżącego u jego podstaw zdarzenia⁷, lecz związek z działalnością gospodarczą. Zgodnie z art. 5 ust. 4 ustawy z dnia 29.8.1997 r. – Prawo bankowe⁸ działalność banków w zakresie czynności określonych tą ustawą jest działalnością gospodarczą w rozumieniu art. 118 k.c. Zatem za związane z prowadzeniem działalności gospodarczej należy uważać każde roszczenie wynikłe ze zdarzenia mieszczącego się w zakresie działalności gospodarczej prowadzonej przez podmiot gospodarczy występujący z roszczeniem. Skoro więc do czynności wykonywanych przez banki należy m.in. udzielanie kredytów w formie określonej przez art. 69 ust. 1 ustawy, to tym samym zawarcie umowy kredytu, jak i wszelkie czynności związane z jej wykonaniem, należy uznać za mieszczące się w zakresie działalności gospodarczej banku.

W rezultacie więc zarówno roszczenia banku wywodzone z jego działań związanych z zawarciem i wykonaniem umowy kredytu, jak i roszczenie o zwrot świadczenia spełnionego w wykonaniu nieważnej umowy kredytu (*condictio sine causa*) są świadczeniami związanymi z prowadzeniem działalności gospodarczej w rozumieniu art. 118 k.c.⁹ i w związku z tym podlegają trzyletniemu okresowi przedawnienia.

Istotną kwestią łączącą się z przedawnieniem roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia jest zagadnienie początku biegu przedawnienia takiego roszczenia.

Brak jest przekonującej argumentacji prawnej, że w sprawach kredytów indeksowanych/denominowanych istnieją podstawy przemawiające za odejściem od określonych w art. 455 w zw. z art. 120 § 1 zd. 2 k.c. zasad ustalania początku biegu terminu przedawnienia dla zobowiązań bezterminowych. Zgodnie z powołanymi przepisami rozpoczęcie biegu terminu przedawnienia następuje w dniu, w którym świadczenie powinno być spełnione, gdyby wierzyciel wezwał dłużnika do wykonania zobowiązania w możliwie najwcześniejszym terminie. Takie stanowisko zostało zaprezentowane w wyroku Sądu Najwyższego z 24.4.2003 r.¹⁰, zgodnie z którym:

„1. Roszczenie banku o zwrot kwoty wypłaconej w wykonaniu nieważnej gwarancji bankowej (art. 410 k.c.), jako związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, przedawnia się z upływem trzyletniego terminu (art. 118 k.c.).

⁷ Zdarzeniem tym może być np. zawarcie umowy, wykonanie umowy, czyn niedozwolony.

⁸ Dz.U. z 2021 r., poz. 2439, 2447.

⁹ Por. wyr. SN z 22.3.2001 r., V CKN 769/00, Lex/el.

¹⁰ Wyr. SN z 24.4.2003 r., I CKN 316/01, Lex/el.

2. Bieg przedawnienia roszczenia wynikającego ze zobowiązania bezterminowego rozpoczyna się w dniu, w którym świadczenie powinno być spełnione, gdyby wierzyciel wezwał dłużnika do wykonania zobowiązania w najwcześniejszym możliwym terminie (art. 120 § 1 zdanie drugie w zw. z art. 455 k.c.), niezależnie od świadomości uprawnionego co do przysługiwania mu roszczenia”.

Zdaniem Sądu Najwyższego początek biegu przedawnienia roszczeń dochodzonych od przedsiębiorcy należy określić stosownie do art. 120 § 1 zd. 2 k.c., co pozostaje w zgodzie z dwoma szeroko akceptowanymi w piśmiennictwie i orzecznictwie założeniami:

- o zastosowaniu wymienionego przepisu do tzw. zobowiązań bezterminowych, tj. takich, w których termin spełnienia świadczenia – jak to ma miejsce w przypadku świadczeń banku z tytułu umowy kredytu indeksowanego/denominowanego – nie jest oznaczony ani nie wynika z właściwości zobowiązania (art. 455 k.c.)¹¹;
- o wchodzeniu w zakres zobowiązań bezterminowych stosunków, których przedmiotem jest zwrot nienależnego świadczenia¹².

Z brzmienia art. 120 § 1 k.c.¹³ wynika, że przepis zawarty w zdaniu drugim przewiduje wyjątek od wyrażonej w zdaniu pierwszym reguły, zgodnie z którą rozpoczęcie biegu przedawnienia łączy się z nadejściem dnia wymagalności roszczenia, a mianowicie bieg przedawnienia roszczeń, których wymagalność zależy od podjęcia określonej czynności przez uprawnionego, rozpoczyna się nie od dnia, w którym roszczenie stało się wymagalne, lecz od dnia, w którym roszczenie stałoby się wymagalne, gdyby uprawniony podjął czynność w najwcześniejszym możliwym terminie. Rozpoczęcie biegu terminu przedawnienia może więc tu wyprzedzić nadejście dnia wymagalności roszczenia. Celem takiego rozwiązania jest uwolnienie dłużnika od pozostawania w niepewności przez nieograniczony czas co do swej sytuacji prawnej, gdyż wymagalność roszczenia zależy wyłącznie od woli wierzyciela, a ten może przecież podjąć stosowne czynności nawet po upływie bardzo długiego czasu od powstania zobowiązania. Zgodnie z art. 455 *in fine* k.c. czynnością uprawnionego, od podjęcia której zależy wymagalność roszczeń wynikających ze zobowiązań bezterminowych, jest wezwanie dłużnika

¹¹ Art. 455 k.c.: „Jeżeli termin spełnienia świadczenia nie jest oznaczony ani nie wynika z właściwości zobowiązania, świadczenie powinno być spełnione niezwłocznie po wezwaniu dłużnika do wykonania”.

¹² Uchw. SN z 6.3.1991 r., III CZP 2/91, Lex/el; wyr. SN z 22.3.2001 r., V CKN 769/00, Lex/el.

¹³ Art. 120 § 1 k.c.: „Bieg przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym roszczenie stało się wymagalne. Jeżeli wymagalność roszczenia zależy od podjęcia określonej czynności przez uprawnionego, bieg terminu rozpoczyna się od dnia, w którym roszczenie stałoby się wymagalne, gdyby uprawniony podjął czynności w najwcześniejszym możliwym terminie”.

przez wierzyciela do wykonania zobowiązania. Biorąc pod uwagę, że najwcześniej możliwym terminem wezwania dłużnika jest chwila powstania zobowiązania, zaś dłużnik ma spełnić świadczenie niezwłocznie po wezwaniu, to dniem rozpoczęcia biegu terminu przedawnienia powinien być dzień odległy od daty powstania zobowiązania o okres niezbędny do spełnienia świadczenia. Wymagalność roszczenia należy łączyć z nadejściem ostatniego dnia pozwalającego dłużnikowi spełnić świadczenie zgodnie z treścią zobowiązania, zaś dzień tak rozumianej wymagalności może być utożsamiany z terminem spełnienia świadczenia także w zakresie zobowiązań bezterminowych. Wezwanie dłużnika do wykonania zobowiązania bezterminowego nie jest przejawem możliwości żądania od dłużnika świadczenia, lecz aktem, który taką możliwość otwiera, „stawiając to zobowiązanie w stan wymagalności”¹⁴.

Również w wyrokach z 29.4.2009 r. oraz 16.12.2014 r.¹⁵ Sąd Najwyższy trafnie przyjął, że bieg terminu przedawnienia roszczenia wynikającego z nienależnego świadczenia spełnionego w wykonaniu bezwzględnie nieważnej czynności prawnej rozpoczyna się w dniu, w którym uprawniony mógł w najwcześniejszym możliwym terminie wezwać zobowiązanego do zapłaty (art. 120 § 1 zd. 2 i art. 410 § 1 i 2 k.c.). Jeśli więc wymagalność roszczenia zależy od podjęcia określonej czynności przez uprawnionego, czyli od wezwania dłużnika do zwrotu świadczenia, bieg terminu przedawnienia rozpoczyna się niezwłocznie po powstaniu uprawnienia do zwrotu tego świadczenia, jest to zatem pierwszy dzień potencjalnej wymagalności, a nie chwila wezwania do spełnienia świadczenia. Określenie chwili początkowej dla biegu przedawnienia zależeć będzie od szeregu okoliczności, zwłaszcza od rodzaju świadczenia, a zatem nie może być dokonane *in abstracto*, a jedynie indywidualnie dla każdego konkretnego zobowiązania. Oznacza to w szczególności, że w okolicznościach, o których mowa w art. 120 § 1 zd. 2 k.c., datę początku biegu przedawnienia określa się przez dodanie do daty zawarcia umowy najkrótszego czasu, jaki w konkretnych okolicznościach był potrzebny wierzycielowi dla dokonania wezwania dłużnika do wykonania zobowiązania, oraz czasu, jaki jest potrzebny dłużnikowi, działającemu z należytą starannością, aby mógł spełnić świadczenie, wykonując to zobowiązanie. Jest to więc czas, który da się ocenić obiektywnie, jako właściwy dla wierzyciela i dłużnika, nie

¹⁴ Zob. wyr. SN z 24.4.2003 r., I CKN 316/01, Lex/el; wyr. SN z 29.11.1999 r., III CRN 474/98, Lex/el; wyr. SN z 17.5.2000 r., I CKN 302/00, Lex/el; wyr. SN z 21.2.2002 r., IV CKN 793/00, Lex/el.

¹⁵ Por. wyr. SN z 29.4.2009 r., II CSK 625/08, Lex/el oraz wyrok SN z 16.12.2014 r., III CSK 36/14, Lex/el.

wynika on z rzeczywistego zachowania wierzyciela, np. zbyt wczesnego lub zbyt późnego wezwania dłużnika do spełnienia świadczenia¹⁶.

Wymagalność roszczeń wynikających ze zobowiązań bezterminowych i początek biegu przedawnienia tych roszczeń powinny być zatem określone zgodnie z art. 120 § 1 zd. 2 k.c. przy uwzględnieniu art. 455 *in fine* k.c.

Podkreślić należy, że dla oceny najwcześniejszego możliwego terminu do podjęcia czynności, od której zależy wymagalność roszczenia, nie ma znaczenia, czy czynność uprawnionego w ogóle zostanie podjęta i czy uprawniony był w ogóle świadomy tego, że przysługuje mu roszczenie i powinien taką czynność podjąć w celu jego zrealizowania. Rozpoczęcie biegu terminu przedawnienia roszczenia wynikającego ze zobowiązania bezterminowego jest niezależne od świadomości uprawnionego co do przysługiwania mu roszczenia¹⁷. Nie ma zatem znaczenia, kiedy wierzyciel dowiedział się o tym, że świadczenie było nienależne ani czy i kiedy w związku z tym rzeczywiście wezwał dłużnika do zwrotu nienależnego świadczenia. Przyjęcie odmiennego założenia w tym zakresie prowadziłoby do sytuacji, w której całkowicie utraciłby sens pogląd mający oparcie w art. 120 § 1 zd. 2 k.c. i wprowadzenie w to miejsce poglądu dopuszczającego liczenie początku biegu terminu przedawnienia roszczeń dopiero od wezwania wystosowanego przez wierzyciela uświadomionego, że przysługuje mu roszczenie o zwrot nienależnego świadczenia. W przypadku, gdy stan braku świadomości przysługiwania roszczenia i braku woli wezwania o zwrot nienależnego świadczenia trwa kilkadziesiąt lat, uzależnienie dokonania czynności warunkującej wymagalność roszczenia wyłącznie od woli wierzyciela¹⁸ prowadzi do zniweczenia przewidzianej w art. 120 § 1 zd. 2 k.c. funkcji ochronnej względem dłużnika. Nie można bowiem zapominać, że przepisy o przedawnieniu mają charakter bezwzględnie obowiązujący.

Na marginesie należy wspomnieć, że dla ustalenia momentu, w którym powstają roszczenia banku i konsumenta jako stron umowy kredytu, oraz od którego należy liczyć termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych, istotne jest również ustalenie, jakiego rodzaju świadczenia nienależnego dotyczy, a więc która z kondycji nienależnego świadczenia służy do przeprowadzenia rozliczeń pomiędzy stronami nieważnej umowy: *condictio sine causa* (z powodu nieważności umowy) czy *condictio causa finita* (z powodu odpadnięcia podstawy prawnej świadczenia). Analiza zagadnienia związanego z rozliczeniem świadczeń w przypadku uznania

¹⁶ Por. wyr. SN z 29.4.2009 r., II CSK 625/08, Lex/el.

¹⁷ Por. art. 442¹ § 1 k.c.; zob. też art. 848 k.c.

¹⁸ Zgodnie z art. 276 k.z., gdy wymagalność zależy od woli wierzyciela, bieg przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym wierzyciel mógł tę wolę wyrazić.

umowy kredytu indeksowanego/denominowanego za nieważną nie pozostawia wątpliwości, że właśnie przesłanki kondykcji *sine causa* zostają spełnione w przypadku wykonania przez konsumenta na rzecz banku świadczenia na podstawie postanowienia, które okazało się nieważne (bez znaczenia jest przy tym, czy nieważność ta wynika z abuzywności postanowienia – art. 385¹ § 1 zd. 1 k.c. czy z jego bezwzględnej nieważności na podstawie art. 58 k.c.). Z art. 410 § 2 *in fine* k.c. wynika, że świadczenie jest nienależne, jeżeli czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia. Zatem kondykcja ta najbardziej odpowiada przypadkom świadczeń spełnionych na podstawie niedozwolonego postanowienia umownego w rozumieniu art. art. 385¹ § 1 zd. 1 k.c., co zresztą wprost potwierdził Sąd Najwyższy w uchwale z 7.5.2021 r., akcentując, że niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ § 1 k.c.) jest od początku, z mocy samego prawa, dotknięte bezskutecznością na korzyść konsumenta. Przepis art. 385¹ § 1 k.c. nie wyklucza zastosowania sankcji nieważności na podstawie art. 58 § 2 k.c.¹⁹, gdyż konsekwencja „braku mocy wiążącej” dotyczy zarówno sytuacji, gdy abuzywność dotyka tylko części umowy, jak i sytuacji, gdy po usunięciu postanowień nieuczciwych umowa nie nadaje się do wykonania. Kondykcja *sine causa* obejmuje więc przypadki, w których czynność prawna była od początku bezwzględnie nieważna i nie istniała możliwość jej konwalidacji, np. czynność sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 1 i 3 k.c.)²⁰, ale wystąpi również w sytuacji, w której nieważna okazała się część czynności prawnej, na podstawie której spełniono świadczenie²¹. Bezsporne jest więc, że art. 385¹ § 1 zd. 1 k.c. stanowi *lex specialis* wobec art. 58 k.c. i ma na celu ochronę konsumenta. Niezależnie od przyjęcia skutku czynności prawnej zarówno nieważność, jak i bezskuteczność z art. 385¹ § 1 zd. 1 k.c. występują z mocy samego prawa od chwili zawarcia umowy, a wyrok sądu ma jedynie charakter deklaratoryjny. Bezpodstawne wzbogacenie w postaci nienależnego świadczenia występuje od samego początku bezwzględnie nieważnej czynności prawnej, czyli działania bez podstawy prawnej, przewidzianego w art. 410 § 2 k.c. Zatem żądanie zwrotu przysporzenia wynika z nieważnej bezwzględnie czynności prawnej. W tej sytuacji roszczenie z tytułu nienależnego świadczenia (*sine causa*) staje się wymagalne od chwili spełnienia świadczenia²².

¹⁹ Zob. wyr. SN z 20.1.2011 r., I CSK 218/10, Lex/el, oraz uchwała SN z 13.1.2011 r., III CZP 119/10, Lex/el.

²⁰ Zob. R. Trzaskowski, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. III, cz. 1, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2013, s. 342.

²¹ Por. wyr. SN z 24.11.2011 r., I CSK 66/11, Lex/el.

²² Por. wyr. SN z 29.4.2009 r., II CSK 625/08, Lex/el.

3. PRZEDAWNIE W ŚWIETLE UCHWAŁY SĄDU NAJWYŻSZEGO Z 7 MAJA 2021

Problematyka przedawnienia roszczeń banku z umowy kredytu indeksowanego (denominowanego) w 2021 r. uległa niespodziewanej i nieoczekiwanej komplikacji za sprawą uchwały Sądu Najwyższego z 7.5.2021 r., której nadano moc zasady prawnej²³.

W uchwale tej Sąd Najwyższy zdecydował o kontynuacji rozważań poczynionych na marginesie uchwały podjętej w składzie 7 sędziów Sądu Najwyższego w dniu 16.2.2021 r.²⁴, stanowiącej długo oczekiwaną odpowiedź na pytanie, czy w przypadku nieważnej umowy kredytu indeksowanego/denominowanego kredytobiorca może domagać się od banku zwrotu rat kapitałowo-odsetkowych w sytuacji, gdy nie doszło do zwrotu kwoty kredytu w nominalnej wysokości. Krótko mówiąc, Sąd miał odpowiedzieć na nurtującą praktykę orzecniczą wątpliwość, czy nieważną umowę kredytu należy rozliczać na podstawie teorii salda czy teorii dwóch kondykcji. W odpowiedzi Sąd Najwyższy opowiedział się za teorią dwóch kondykcji, orzekając, że „stronie, która w wykonaniu umowy kredytu, dotkniętej nieważnością, spłacała kredyt, przysługuje roszczenie o zwrot spłaconych środków pieniężnych jako świadczenia nienależnego (art. 410 § 1 w związku z art. 405 k.c.) niezależnie od tego, czy i w jakim zakresie jest dłużnikiem banku z tytułu zwrotu nienależnie otrzymanej kwoty kredytu”.

W uzasadnieniu Sąd Najwyższy potwierdził, że rozliczenie nieważnej umowy kredytu indeksowanego/denominowanego powinno odbywać się w ten sposób, że każdej ze stron przysługuje odrębne roszczenie o zwrot świadczenia nienależnego. Sądy zaś, bez aktywnego działania drugiej strony, nie są uprawnione do rozliczania ewentualnych wzajemnych roszczeń banku²⁵. Na marginesie uzasadnienia uchwały z 16.2.2021 r. Sąd Najwyższy wskazał, że „co do zasady termin przedawnienia roszczeń o zwrot nienależnie spełnionych świadczeń może rozpocząć bieg dopiero po podjęciu przez kredytobiorcę-konsumenta wiążącej (świadomej, wyrażonej i swobodnej) decyzji w tym względzie. Dopiero bowiem wtedy można przyjąć, że brak podstawy prawnej świadczenia stał się definitywny

²³ Uchw. SN(7) z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, Lex/el. Zgodnie z art. 87–88 ustawy z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym uchwała ta wiąże poszczególne składy Sądu Najwyższego. Wiążący charakter ma sama uchwała, a nie jej uzasadnienie.

²⁴ Uchw. SN z 16.2.2021 r., III CZP 11/20, Lex/el.

²⁵ W ramach stosowania tzw. teorii salda sąd zasądzał na rzecz kredytobiorcy zwrot tej części rat kapitałowo-odsetkowych, która przewyższała kwotę udzielonego kredytu; zob. np. wyrok SO w Warszawie z 3.1.2020 r., XXV C 2514/19, Lex/el; wyr. SO w Warszawie z 22.5.2019 r., XXV C 2068/17, Lex/el.

(na pewne podobieństwo przypadku do *condictio causa finita*), a strony mogły zażądać skutecznie zwrotu nienależnego świadczenia (por. art. 120 § 1 zd. 1 k.c.). Oznacza to w szczególności, że kredytobiorca-konsument nie może zakładać, iż roszczenie banku uległo przedawnieniu w terminie liczonym tak, jakby wezwania do zwrotu udostępnionego kredytu było możliwe już w dniu jego udostępnienia (art. 120 § 1 zd. 2 k.c.)²⁶. Jednocześnie Sąd Najwyższy ogólnikowo wskazał, że jest to wynik zastrzeżonej dla kredytobiorcy-konsumenta możliwości „podjęcia ostatecznej decyzji co do sanowania niedozwolonej klauzuli (i uniknięcia w ten sposób skutków nieważności umowy) albo powołania się na całkowitą nieważność umowy także wtedy, gdy mogłaby zostać utrzymana w mocy przez zastąpienie klauzuli abuzywniej stosownym przepisem”²⁶.

Przychylenie się do stanowiska Sądu Najwyższego, zgodnie z którym bieg terminu przedawnienia roszczenia przedsiębiorcy względem konsumenta rozpoczyna się z chwilą „podjęcia przez kredytobiorcę-konsumenta wiążącej (świadomej, wyraźnej i swobodnej) decyzji w tym względzie” oznaczałoby w istocie, że roszczenia przysługujące przedsiębiorcy wobec konsumenta, który nie podjął żadnej „wiążącej decyzji” w tym względzie, nigdy się nie przedawnią. Mając przy tym na uwadze konieczność zapewnienia konsumentom odpowiedniego poziomu ochrony oraz osiągnięcia stabilności i pewności stosunków społecznych, co jest podstawowym celem instytucji przedawnienia, stanowisko Sądu Najwyższego zaprezentowane w uchwale nie zasługuje na aprobatę, gdyż stanowi odejście od ogólnych zasad ustalania biegu przedawnienia w k.c.

Jeszcze dalej idące koncepcje przedstawił Sąd Najwyższy w uchwale (a w szczególności w jej uzasadnieniu) z 7.5.2021 r., wydanej w sprawie z wniosku Rzecznika Finansowego, orzekając, że:

„1. Niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ § 1 k.c.) jest od początku, z mocy samego prawa, dotknięte bezskutecznością na korzyść konsumenta, który może udzielić następczo świadomej i wolnej zgody na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną.

2. Jeżeli bez bezskutecznego postanowienia umowa kredytu nie może wiązać, konsumentowi i kredytodawcy przysługują odrębne roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy (art. 410 § 1 w związku

²⁶ Należy zwrócić uwagę, że argumentacja przedstawiona przez SN odnosi się jedynie do sytuacji, w której umowa jest uznawana za nieważną na skutek eliminacji z niej klauzul niedozwolonych. Umowa może być jednak nieważna *in genere*, jako sprzeczna z naturą stosunku prawnego czy zasadami współżycia społecznego. W takim przypadku do uznania umowy za nieważną nie jest potrzebne niczyje działanie. Por. np. wyr. SO w Warszawie z 12.10.2020 r., sygn. akt XXV C 608/18, Lex/el; wyr. SA w Warszawie z 25.9.2020 r., sygn. akt VI ACa 332/19, Lex/el.

z art. 405 k.c.). Kredytodawca może żądać zwrotu świadczenia od chwili, w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna.

3. Nadaje uchwale moc zasady prawnej²⁷.

Treść uzasadnienia uchwały odbierana jest powszechnie jako świadomy zabieg, mający na celu udzielenie pomocy bankom uwikłanym w procesy sądowe z konsumentami i stosującym wyłącznie strategię zaprzeczania, że umowy zawarte na podstawie wcześniej sporządzonych wzorców umownych są nieważne. Strategia lekceważenia konsumenta i bierności w dbaniu o własne interesy na wypadek ustalenia przez sąd, że umowa kredytu indeksowanego czy denominowanego jest nieważna, doprowadziła do sytuacji, że w przypadku powództw wytoczonych w latach 2016–2018 widmo przedawnienia roszczeń banków o zwrot kapitału kredytu okazało się całkowicie realne. Ingerencja Sądu Najwyższego w postaci nieznaney polskiemu prawu instytucji udzielenia przez konsumenta „następczo świadomej i wolnej zgody” na postanowienie dotknięte nieważnością (bezskutecznością) oraz możliwości żądania przez kredytodawcę „zwrotu świadczenia od chwili, w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna” stanowi próbę zmiany zasad, które określają rozpoczęcie biegu terminu przedawnienia roszczeń banku. Próba ta jest wymierzona w konsumentów, mimo że obowiązujące przepisy nakazują chronić ich przed nieuczciwym działaniem przedsiębiorców.

Uchwała doczekała się w pełni zasłużonej krytyki²⁸ w zakresie teoretycznej konstrukcji „trwałej bezskuteczności” jako koncepcji na długotrwałe utrzymywanie stanu zawieszenia roszczeń z tytułu nienależnego świadczenia, skutkującej możliwością podnoszenia roszczeń w związku z abuzywnością klauzul umownych nawet po kilkudziesięciu latach. Koncepcja taka niewątpliwie pozostaje w sprzeczności z celem instytucji przedawnienia.

Art. 385¹ § 2 k.c.²⁹ nie przewiduje „trwałej bezskuteczności” umowy. Również co do postanowienia nieuczciwego przepis ten nie określa, czy jest ono bezskuteczne czy nieważne, a jedynie stanowi powtórzenie treści art. 6 ust. 1 dyrektywy

²⁷ Uchw. SN(7) z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, Lex/el.

²⁸ Zob. glosy krytyczne: *J. Czabański*, Glosa do uchwały SN z 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21), <https://pomocfrankowiczom.pl/?p=1369>; *B. Garlacz*, Sankcja trwałej bezskuteczności w świetle uchwały Sądu Najwyższego III CZP 6/21 z dnia 7 maja 2021, https://drive.google.com/file/d/1A-ZUyrfiy_gjaX-HE3pHwCFCvU-cY0Rw/view; glosy częściowo krytyczne: *Ł. Węgrzynowski*, Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el; *T. Czech*, Trwała bezskuteczność klauzuli abuzywnej. Glosa do uchwały (7) Sądu Najwyższego z 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21), Monitor Prawa Bankowego, nr 11 (132), listopad 2021.

²⁹ „Jeżeli postanowienie umowy zgodnie z § 1 nie wiąże konsumenta, strony są związane umową z pozostałym zakresem”.

93/13³⁰, implementowanej do polskiego porządku prawnego w szczególności w art. 385¹–385³ k.c. Przyjmując postulat racjonalności ustawodawcy, należy uznać, że wprowadzanie specyficznej, nowej sankcji penalizującej wadliwość umowy było zbędne. Sankcja nieważności bezwzględnej całości albo części umowy przewidziana w art. 58 k.c. zapewnia bowiem taki efekt, którego wymaga ustawodawca europejski w art. 6 ust. 1 powołanej dyrektywy. W związku z tym za nieprzemysłaną należy uznać koncepcję Sądu Najwyższego, że umowa kredytu jest uznawana za nieważną na skutek eliminacji z niej klauzul niedozwolonych, pomijając przy tym nieważność umowy *in genere*, w związku ze sprzecznością z naturą stosunku prawnego czy zasadami współżycia społecznego. W takiej sytuacji ustalenie nieważności umowy kredytu nie wymaga żadnej aktywności po stronie konsumenta, jako że umowa jest nieważna *ex lege* i *ex tunc* (*ab initio*)³¹. W takiej sytuacji konsument nie ma także prawnych narzędzi do żądania od sądu utrzymania umowy w mocy, bowiem przepisy o bezwzględnej nieważności umowy nie przewidują takiej możliwości. Bezwzględna nieważność umów kredytów/pożyczek indeksowanych/denominowanych wynikająca z ich sprzeczności z naturą stosunku prawnego nie jest przy tym zagadnieniem nowym, gdyż jest podnoszona w orzecznictwie³².

Zatem sankcja braku związania umową z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 (art. 385¹ § 2 k.c.) działa z mocą wsteczną (*ex tunc*) ze skutkiem od daty zawarcia umowy (*ab initio*) oraz z mocy prawa (*ex lege*), a nie z mocy wyroku sądu (czy to konstytutywnego, czy to deklaratoryjnego). Tymczasem Sąd Najwyższy wykreował sankcję „trwałej bezskuteczności” umowy, wskazując, że w razie, gdy konsument potwierdzi, iż chce utrzymania w umowie nieuczciwych postanowień, to umowa staje się skuteczna z mocą wsteczną (*ex tunc*) od daty jej zawarcia. Natomiast, gdy odmówi potwierdzenia związania postanowieniami nieuczciwymi, to umowa staje się definitywnie bezskuteczna, ale skutek ten następuje od momentu odmowy potwierdzenia związania postanowieniami nieuczciwymi przez konsumenta (*ex nunc*). Koncepcja ta nie znajduje jednak żadnego umocowania

³⁰ Art. 6 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. L 095, z 21 kwietnia 1993 r.): „Państwa Członkowskie stanowią, że na mocy prawa krajowego nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”.

³¹ W sprawozdaniu Komisji Europejskiej z 2000 r. na temat implementacji dyrektywy 93/13 wskazano, że każdy wyrok dotyczący postanowień nieuczciwych powinien wywierać skutki *ex tunc* od daty zawarcia umowy (sprawozdanie dostępne tylko w wersji elektronicznej w języku angielskim).

³² Zob. wyr. SO w Warszawie z 12.10.2020 r., XXV C 608/18, Lex/el; wyr. SA w Warszawie z 25.9.2020 r., VI ACa 332/19, Lex/el.

w obowiązującym prawie. Sąd Najwyższy, powołując się na przyjętą w orzecznictwie TSUE regułę, że konsument świadomy niedozwolonego (nieuczciwego) charakteru postanowienia może sprzeciwić się odmowie jego zastosowania, udzielając wolnej zgody na to postanowienie³³, zakwestionował w sposób sprzeczny z celem dyrektywy 93/13 swoje dotychczasowe stanowisko o braku związania konsumenta niedozwolonym postanowieniem umownym od początku i z mocy prawa. Po to więc przedstawił pogląd, że umowę kredytu zawierającą niedozwolone postanowienia należy uznać za „czynność kulejącą” i zastosować wobec niej tzw. sankcję bezskuteczności zawieszoną, polegającą na tym, że dotknięta nią umowa nie wywołuje zamierzonych skutków, w szczególności nie rodzi obowiązku spełnienia uzgodnionych świadczeń, lecz może skutki te następczo wywołać z mocą wsteczną w razie złożenia sanującego oświadczenia woli. Zdaniem Sądu Najwyższego niedozwolone postanowienie umowne staje się definitywnie bezskuteczne wskutek świadomej i wolnej odmowy potwierdzenia przez kredytobiorcę związania go tym postanowieniem albo upływu „rozsądnego” czasu do jej potwierdzenia. Wiąże się to z przesunięciem terminu biegu przedawnienia roszczeń banku o zwrot wypłaconego konsumentowi kapitału na moment wydania wyroku przez sąd I instancji. W celu zapewnienia bankowi przesunięcia terminu przedawnienia jego roszczeń Sąd Najwyższy uznał, że za należycie poinformowanego konsumenta, który może udzielić świadomej i wolnej zgody na obowiązywanie niedozwolonego postanowienia umownego, uważa się konsumenta poinformowanego przez sąd o skutkach upadku umowy (co w praktyce występuje tuż przed wydaniem wyroku w I instancji). Dopiero podtrzymanie żądania pozwu przez konsumenta, po uzyskaniu stosownej informacji od sądu, będzie oznaczało odmowę potwierdzenia klauzuli i sprzeciw co do udzielenia mu ochrony przed konsekwencjami „trwałej bezskuteczności” (nieważności) umowy. Z tym momentem umowa kredytu stanie się „trwale bezskuteczna”, a roszczenie banku o zwrot kapitału rozpocznie swój bieg.

Zaproponowane przez Sąd Najwyższy odejście od ogólnych zasad ustalania początku biegu terminu przedawnienia dla zobowiązań bezterminowych, zgodnie z którymi rozpoczęcie biegu następuje w dniu, w którym świadczenie powinno być spełnione, gdyby wierzyciel wezwał dłużnika do wykonania zobowiązania w najwcześniejszym możliwym terminie, niezależnie od świadomości uprawnionego co do przysługiwania mu roszczenia, nie znajduje żadnego uzasadnienia.

³³ Zob. np. wyr. TSUE z 3.10.2019 r. w sprawie C-260/18, motyw 53–55, Lex/el.

4. CO PO UCHWALE SĄDU NAJWYŻSZEGO?

Trudno przewidzieć praktyczne skutki przyjętych w uchwale z 7.5.2021 r. rozwiązań, zwłaszcza w orzecznictwie sądów powszechnych, ale wydaje się, że powszechne zaakceptowanie stanowiska, które wprost osłabia obowiązujący system ochrony praw konsumenta, nie jest możliwe. Pojęcie „trwałej bezskuteczności” nie jest znane polskiemu systemowi prawnemu, a rozważania Sądu Najwyższego w tym zakresie, przedstawione w treści uzasadnienia, są nieprzekonujące i słabe. Co więcej, koncepcja „trwałej bezskuteczności” nie znajduje umocowania w wykładni językowej ani systemowej obowiązujących przepisów, a tym samym stanowi wyraz prawotwórczych działań Sądu Najwyższego. Należy więc spodziewać się, że orzecznictwo sądów powszechnych, z uwagi na fakt, że moc zasady prawnej nie rozciąga się na uzasadnienie uchwały, doprowadzi do wypracowania praktycznej koncepcji „trwałej bezskuteczności”, opartej na obowiązujących przepisach art. 120 § 1 k.c. oraz art. 455 k.c.

Ciekawym zagadnieniem na tym tle jest materia dotycząca przedawnienia roszczeń konsumentów z tytułu zapłaconych rat kapitałowo-odsetkowych w sporach z bankami. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości nie pozostawia wątpliwości, że priorytetem w takich przypadkach jest konieczność zapewnienia konsumentowi skutecznej ochrony w wypadku, gdy zawarta przez niego umowa zawiera postanowienia nieuczciwe.

W wyroku z 10.6.2021 r.³⁴ przeciwko BNP Paribas Personal Finance Trybunał Sprawiedliwości dokonał wykładni przepisów dyrektywy 93/13 w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich między innymi w kontekście reguł przedawnienia roszczeń wynikających z umowy kredytu hipotecznego, powiązanego z walutą obcą. Zgodnie z jednolitym stanowiskiem Trybunału sądowe stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunku umowy powinno mieć co do zasady skutek w postaci przywrócenia sytuacji prawnej i faktycznej konsumenta, w jakiej znajdowałby się on w przypadku braku tego nieuczciwego warunku. W celu zapewnienia skutecznej ochrony praw, które konsument wywodzi z dyrektywy 93/13, Trybunał podkreślił, że musi on mieć możliwość podniesienia w każdej chwili nieuczciwego charakteru warunku umownego nie tylko jako środka obrony, ale również w celu stwierdzenia przez sąd nieuczciwego charakteru warunku umownego, w związku z czym powództwo wniesione przez konsumenta w celu stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku zawartego w umowie łączącej konsumenta z przedsiębiorcą nie może podlegać żadnemu terminowi przedawnienia.

³⁴ Wyr. TSUE z 10.6.2021 r. w sprawach połączonych C776/19 do C782/19, Lex/el.

W tym samym wyroku Trybunał rozważał również kwestię przedawnienia roszczeń konsumenta związanych z nienależnym świadczeniem na rzecz banku na podstawie postanowień uznanych za nieuczciwe, uznając, że termin przedawnienia roszczenia konsumenta o zwrot nienależnie wpłaconych kwot na podstawie nieuczciwych warunków umownych w rozumieniu dyrektywy 93/13 może być zgodny z zasadą skuteczności tylko wtedy, gdy konsument miał możliwość poznania swoich praw przed rozpoczęciem biegu lub upływem tego terminu³⁵.

Sprawą początku biegu terminu przedawnienia roszczeń konsumenta zajął się Trybunał Sprawiedliwości również w wyroku z 22.4.2021 r.³⁶, w którym wskazał, że o rozpoczęciu biegu terminu przedawnienia decyduje moment, od którego konsument miał realną możliwość kwestionowania umowy, a więc był świadom swoich roszczeń, chociaż ten moment nie został sprecyzowany. Trybunał uznał, że zasada skuteczności prawa UE stoi na przeszkodzie regulacjom krajowym, które wiążą rozpoczęcie biegu terminu przedawnienia z chwilą nienależytego uiszczenia środków przez konsumenta.

Analizując początek biegu terminu przedawnienia, Trybunał, powołując się na dotychczasowe orzecznictwo, wskazał, że konsumenci mogą nie wiedzieć o nieuczciwym charakterze warunku zawartego w umowie kredytu hipotecznego lub nie rozumieją zakresu swoich praw wynikających z dyrektywy 93/13. Ponadto termin przedawnienia może być zgodny z zasadą skuteczności tylko wtedy, gdy konsument miał możliwość poznania swoich praw przed rozpoczęciem biegu lub upływem tego terminu. Dlatego też początek biegu terminu przedawnienia roszczeń konsumenta o zwrot nienależnie wpłaconych kwot na podstawie nieuczciwych warunków umownych w rozumieniu dyrektywy 93/13 musi uwzględniać konieczność zapewnienia konsumentowi skutecznej ochrony w wypadku, gdy termin ten może upłynąć, zanim konsument poweźmie wiedzę o nieuczciwym charakterze warunku zawartego w przedmiotowej umowie. W przeciwnym wypadku wykonywanie praw przyznanych konsumentowi przez dyrektywę 93/13 byłoby nadmiernie utrudnione.

Na marginesie należy wspomnieć, że kwestia początku biegu terminu przedawnienia roszczeń konsumenta była przedmiotem rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego, który w podjętej 13.1.2022 r. uchwale³⁷ orzekł, iż początek biegu

³⁵ Wyr. TSUE z 10.6.2021 r. w sprawach połączonych C776/19 do C782/19, motyw 43–48, Lex/el.

³⁶ Wyr. TSUE z 22.4.2021 r., C-485/19, motyw 60–66, Lex/el.

³⁷ Uchw. SN z 13.1.2022 r., III CZP 61/22, Lex/el, w sprawie nienależnego pobrania od konsumenta opłat związanych z umową ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym.

terminu przedawnienia roszczenia konsumenta będącego ubezpieczonym lub ubezpieczającym z tytułu zwrotu świadczenia nienależnego, związanego z pobraniem przez ubezpieczyciela w trakcie trwania umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym opłat niestanowiących kosztów udzielonej ochrony ubezpieczeniowej, na podstawie niedozwolonych postanowień umownych (art. 385¹ k.c.), nie może rozpocząć się, zanim konsument dowiedział się lub, rozsądnie rzecz ujmując, powinien dowiedzieć się o niedozwolonym charakterze postanowienia.

Wydaje się, że orzecznictwo TSUE w zakresie sposobu liczenia początku biegu przedawnienia roszczeń konsumenta względem banku nie pozostaje bez wpływu na podejście sądów powszechnych do problemu „trwałej bezskuteczności” umów kredytu i powiązanego z nim momentu rozpoczęcia biegu przedawnienia roszczeń banku. Zauważyć można pewną tendencję do wyważenia interesów banków, polegającą na przyjmowaniu założenia, że nie może być skutkiem zastosowania przepisów chroniących konsumenta doprowadzenie do tego, że na bank zostanie nałożony obowiązek wystąpienia z roszczeniami o zwrot wypłaconej kwoty bezpośrednio po spełnieniu swoich świadczeń³⁸. Tym samym za niedopuszczalną uznaje się taką wykładnię art. 120 § 1 k.c., zgodnie z którą roszczenia przedsiębiorcy przedawniłyby się, zanim uzyskałby on prawną możliwość postawienia swych roszczeń w stan wymagalności. Konsument, opóźniając przekazanie bankowi stanowiska o nieważności umowy kredytu, wpływałby swoim zachowaniem na wywołanie stanu przedawnienia roszczeń banku, który byłby zobowiązany realizować umowę tak, jakby pozostawała w pełni skuteczna. Taka wykładnia pozostawałaby w sprzeczności z odstrasżającym celem art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13, gdyż ten realizowany jest dostatecznie przez utratę umownego wynagrodzenia banku³⁹.

W rezultacie więc przyjmuje się, że do rozpoczęcia biegu terminu przedawnienia roszczeń banku nie dochodzi do momentu, w którym kredytobiorca nie zakwestionuje skuteczności bądź ważności postanowień uprzednio wykonywanej przez siebie umowy, bądź też nie dojdzie do takiego zakwestionowania z urzędu przez sąd. Dopiero wówczas powstaje stan „trwałej bezskuteczności”, w którym bank jako wierzyciel, któremu przysługuje roszczenie o zwrot nienależnych świadczeń, może podjąć czynności zmierzające do postawienia ich w stan wymagalności w rozumieniu art. 120 § 1 k.c. Takim momentem,

³⁸ Zob. np. wyr. SO w Warszawie z 7.6.2021 r., XXV C 4291/20, Lex/el; wyr. SO w Warszawie z 17.6.2021 r., XXIV 897/17, Lex/el.

³⁹ Por. wyr. SA w Warszawie z 20.10.2021 r., I ACa 155/21, Lex/el.

w którym dochodzi do zakwestionowania skuteczności postanowień umowy odnoszących się do mechanizmu indeksacji, jest złożenie reklamacji z wezwaniem do zapłaty uiszczonych rat bądź wytoczenie powództwa sądowego. Od tej chwili bank ma możliwość podjęcia działań zmierzających do postawienia przysługującej mu wierzytelności w stan wymagalności w rozumieniu art. 120 k.c. Brak jest w związku z tym przekonujących argumentów, że do skutecznego zajęcia przez konsumenta stanowiska kwestionującego nieuczciwe postanowienia umowy może dojść tylko po dokonaniu przez sąd stosownych pouczeń w ramach toczącego się postępowania. Przyjęcie takiej koncepcji stanowiłoby nadmierne ograniczenie praw konsumenta, pozbawiając go w istocie części uprawnień wynikających z dyrektywy 93/13, przede wszystkim z tego względu, że skorzystanie z przysługujących uprawnień wymagałoby wejścia przez kredytobiorcę na drogę sporu sądowego.

5. PODSUMOWANIE

Ostateczne rozstrzygnięcie zagadnienia rozpoczęcia biegu terminu przedawnienia z całą pewnością wymaga pilnej interwencji Sądu Najwyższego, aby doprowadzić do zakończenia obecnie panującego chaosu prawnego. Uwzględniając doniosłość praktyczną rozważanej materii⁴⁰, wskazane jest, aby Sąd Najwyższy uczynił to, odpowiadając na pytanie piąte w sprawie III CZP 11/21, a mianowicie, czy w przypadku nieważności lub bezskuteczności umowy kredytowej z powodu niedozwolonego charakteru niektórych jej postanowień bieg przedawnienia roszczenia banku o zwrot kwot wypłaconych z tytułu kredytu rozpoczyna się od chwili ich wypłaty.

Wyjaśnienie przedstawionego zagadnienia przez Sąd Najwyższy wydaje się konieczne również z tego względu, aby postawić tamę kolejnej fali pozwów, tym razem ze strony banków, które pozywają konsumentów o zwrot kapitału kredytu (oraz „wynagrodzenie” za korzystanie z tego kapitału) mimo trwających jeszcze procesów o ustalenie nieważności umowy kredytu. Sytuacja taka może doprowadzić nie tylko do przewleczenia postępowania w trwających procesach (już

⁴⁰ SN 13.5.2022 r. w sprawie o sygn. III CZP 46/22, Lex/el, podjął uchwałę dotyczącą zakończenia okresu przedawnienia roszczeń przedsiębiorcy wobec klienta: „Trzyletni termin przedawnienia roszczenia przedsiębiorcy przeciwko konsumentowi, który rozpoczął bieg i nie upłynął przed dniem wejścia w życie ustawy z dnia 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1104), kończy się ostatniego dnia roku kalendarzowego (art. 118 zdanie drugie k.c. w związku z art. 5 ust. 1 powołanej ustawy)”.

obecnie trwają one bardzo długo, nawet 5–7 lat), ale wręcz do zapaści wymiaru sprawiedliwości, dla którego masowy wpływ nowych spraw może być zbyt dużym wyzwaniem.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Czabański J.*, Glosa do uchwały SN z 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21), <https://pomocfrankowiczom.pl/?p=1369>.
- Czech T.*, Trwała bezskuteczność klauzuli abuzywnej. Glosa do uchwały (7) Sądu Najwyższego z 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21), *Monitor Prawa Bankowego* 2021, Nr 11 (132).
- Garlacz B.*, Sankcja trwałej bezskuteczności w świetle uchwały Sądu Najwyższego III CZP 6/21 z dnia 7 maja 2021, https://drive.google.com/file/d/1AZUyrfiy_gjaX-HE3pHwCFCvU-cY0Rw/view.
- Trzaskowski R.*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, cz. 1, pod red. *J. Gudowskiego*, Warszawa 2013.
- Węgrzynowski Ł.*, Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el.2021.

AKTY PRAWNE

- Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.UE.L.1993.95.29).
- Ustawa z 14.2.2003 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408).
- Ustawa z 29.8.1997 r. Prawo bankowe (Dz.U. z 2021 r., poz. 2439, 2447).

ORZECZNICTWO

- Uchw. SN(7) z 16.2.2021 r., III CZP 11/20, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Uchw. SN(7) z 7.5.2021 r., III CZP 6/21, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Uchw. SN(7) z 18.6.1991 r., III CZP 40/91, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Uchw. SN z 26.4.2002 r., III CZP 21/02, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Uchw. SN z 6.3.1991 r., III CZP 2/91, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Uchw. SN z 13.1.2011 r., III CZP 119/10, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Uchw. SN z 13.1.2022 r., III CZP 61/22, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Uchw. SN z 13.5.2022 r., III CZP 46/22, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Wyr. SA w Warszawie z 25.9.2020 r., VI ACa 332/19, Baza Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Warszawie.
- Wyr. SA w Warszawie z 25.9.2020 r., VI ACa 332/19, Baza Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Warszawie.
- Wyr. SA w Warszawie z 20.10.2021 r., I ACa 155/21, Baza Orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Warszawie.
- Wyr. SN z 22.3.2001 r., V CKN 769/00, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.

Wyr. SN z 24.4.2003 r., I CKN 316/01, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 22.3.2001 r., V CKN 769/00, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 24.04.2003 r., I CKN 316/01, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 29.11.1999 r., III CRN 474/98, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 17.05.2000 r., I CKN 302/00, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 21.02.2002 r., IV CKN 793/00, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 29.04.2009 r., II CSK 625/08, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 16.12.2014 r., III CSK 36/14, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 29.04.2009 r., II CSK 625/08, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 20.01.2011 r., I CSK 218/10, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 24.11.2011 r., I CSK 66/11, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SN z 29.04.2009 r., II CSK 625/08, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
Wyr. SO w Warszawie z 3.01.2020 r., XXV C 2514/19, Baza Orzeczeń Sądu Okręgowego w Warszawie.
Wyr. SO w Warszawie z 22.05.2019 r., XXV C 2068/17, Baza Orzeczeń Sądu Okręgowego w Warszawie.
Wyr. SO w Warszawie z 12.10.2020 r., XXV C 608/18, Baza Orzeczeń Sądu Okręgowego w Warszawie.
Wyr. SO w Warszawie z 12.10.2020 r., XXV C 608/18, Baza Orzeczeń Sądu Okręgowego w Warszawie.
Wyr. SO w Warszawie z 7.06.2021 r., XXV C 4291/20, Baza Orzeczeń Sądu Okręgowego w Warszawie.
Wyr. SO w Warszawie z 17.06.2021 r., XXIV 897/17, Baza Orzeczeń Sądu Okręgowego w Warszawie.
Wyr. TSUE z 3.10.2019 r., C-260/18, InfoCuria.
Wyr. TSUE z 10.06.2021 r., C776/19 do C782/19, InfoCuria.
Wyr. TSUE z 22.04.2021 r., C-485/19, InfoCuria.

Problematyka indywidualnych cech konsumenta w sporach „frankowych”

1. WPROWADZENIE

W obecnie ukształtowanym orzecznictwie zarówno krajowym, jak i unijnym dotyczącym umów kredytu indeksowanego i denominowanego do franka szwajcarskiego wydawać by się mogło, że w przypadku, gdy mamy do czynienia ze standardowymi umowami kredytu, zawierającymi dobrze już znane postanowienia abuzywne, rozstrzygnięcie powinno zapaść na korzyść konsumenta.

Niestety, niektóre sądy nadal dokonują oceny świadomości konsumenta w trakcie zawierania umowy i stoją przy tym na stanowisku, że im wyższą miał konsument świadomość w momencie zawarcia umowy, tym skutki jego wyboru są większym usprawiedliwieniem dla abuzywności postanowień umownych. Stanowi to tak naprawdę próbę przeniesienia części odpowiedzialności za te postanowienia na konsumenta, który podpisując umowę kredytu, w ocenie sądu oraz banku, zgodził się na zawarte w umowie abuzywne klauzule¹.

Zarówno ocena świadomości konsumenta, jak i indywidualne cechy danego konsumenta, w żaden sposób nie powinny wpływać na decyzję sądu co do ustalenia istnienia bądź nieistnienia klauzul abuzywnych w umowie kredytu. Takie działanie jest pozbawione podstawy prawnej, gdyż wadliwość klauzul niedozwolonych ma charakter bezwzględny i obiektywny. Dla oceny abuzywności danej klauzuli nie ma znaczenia, czy konsument wiedział o jej wadliwości lub czy przy zachowaniu należytej rozważliwości i ostrożności mógł się o jej wadliwości dowiedzieć².

¹ J. Zandecki, Status prawny konsumenta jako strony umowy o kredyt indeksowany/denominowany do franka szwajcarskiego, SPP 2018, Nr 2 (22), s. 128.

² J. Zandecki, Status prawny konsumenta, s. 130.

2. STATUS KONSUMENTA

Pojęcie konsumenta zostało unormowane w art. 22¹ k.c.³, zgodnie z którym za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Z przedstawionej definicji wynika, że: konsumentem może być wyłącznie osoba fizyczna⁴. Kwalifikacja konsumenta nie może przysługiwać ani osobom prawnym (art. 33 k.c.), ani jednostkom organizacyjnym niebędącym osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (art. 33¹ § 1 k.c.); uznana za konsumenta może być wyłącznie osoba fizyczna dokonująca czynności prawnej z przedsiębiorcą (art. 43¹ k.c.)⁵; dokonywana przez konsumenta czynność prawna wiąże się z zakresem rzeczywistej działalności gospodarczej przedsiębiorcy, który jest drugą stroną tej czynności⁶; dokonywana przez konsumenta czynność prawna nie jest bezpośrednio związana z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą lub zawodową. Za konsumenta można zatem uznać osobę fizyczną dokonującą czynności prawnej zarówno niezwiązanej z prowadzoną przez nią działalnością, jak i czynność związaną z tą działalnością, ale pośrednio⁷.

W prawie unijnym definicja konsumenta została uregulowana w art. 2 lit. b) dyrektywy 93/13/EWG⁸, zgodnie z którą pojęcie konsumenta oznacza każdą osobę fizyczną, która w umowach objętych przedmiotową dyrektywą działa w celach niezwiązanych z handlem, przedsiębiorstwem lub zawodem. Pojęcie to zostało wyjaśnione w motywie 17 preambuły dyrektywy 2011/83/UE: „definicja konsumenta powinna obejmować osoby fizyczne działające w celach niezwiązanych z ich działalnością handlową, gospodarczą, rzemieślniczą lub wykonywaniem wolnego zawodu. Jednakże w przypadku umów o podwójnym charakterze, gdy umowa zawierana jest w celach, które częściowo są związane z działalnością handlową danej osoby, a częściowo nie są z nią związane, a cel handlowy jest do tego stopnia ograniczony, że nie jest dominujący w ogólnym kontekście umowy, taka osoba również powinna być uznawana za konsumenta”⁹.

³ K.c. z 23.4.1964 r. (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.).

⁴ Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2009, s. 201.

⁵ R. Strugała, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, 2021, art. 22¹, Nb 7.

⁶ R. Strugała, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, Nb 8.

⁷ M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, t. I, 2020, art. 22¹, Nb 8.

⁸ Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. UE L. z 1993 r., Nr 95, s. 29 z późn. zm.).

⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z 25.10.2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu

Z powyższych definicji wynika, że osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą będzie uznawana za konsumenta w przypadku, gdy: podjęta przez nią czynność nie jest bezpośrednio związana z prowadzoną przez nią działalnością gospodarczą lub zawodową, np. radca prawny zawierający umowę kredytu hipotecznego indeksowanego kursem franka szwajcarskiego w celu zaspokojenia własnych potrzeb mieszkaniowych jest konsumentem; zawiera umowę o podwójnym, mieszanym celu (prywatnym i związanym z prowadzoną działalnością), przy czym cel prywatny jest wyraźnie dominujący¹⁰.

Wobec powyższego jedynym czynnikiem wpływającym na nieprzyznanie danej osobie fizycznej statusu konsumenta jest powiązanie zawieranej umowy kredytu bezpośrednio z prowadzoną przez taką osobę działalnością gospodarczą. Jednakże takie powiązanie powinno wynikać jednoznacznie z dokumentacji kredytowej – cel zawarcia umowy musi być odpowiednio uzewnętrzniony przez strony w umowie¹¹. Skoro powiązanie z działalnością gospodarczą ma być bezpośrednie, nie może ono stanowić domysłu, że tak w istocie było, choć ani z umowy, ani z celu jednej ze stron to nie wynika. Warto podkreślić, że na etapie przedstawienia oferty i zawierania umowy kredytu to bank jako profesjonalista decyduje, czy ma w danym przypadku do czynienia z konsumentem czy też z przedsiębiorcą – inne są bowiem oferty dla klienta detalicznego, a inne dla klienta korporacyjnego.

Z powyższym stanowiskiem nie zgadzają się jednak banki, dla których niewystarczający jest wskazany w umowie kredytu cel kredytowania w postaci zakupu domu jednorodzinnego czy mieszkania. Banki podważają w ten sposób status konsumenta kredytobiorców, wskazując, że podany w umowie cel powiązany był z prowadzoną przez kredytobiorców działalnością gospodarczą, nawet jeżeli została ona założona już po zawarciu przedmiotowej umowy.

Kolejną próbą podważenia statusu konsumenta przez banki jest kwestia udowodnienia, że kredytowana nieruchomości stanowiła już po zawarciu umowy przedmiot najmu, co jednoznacznie ma oznaczać brak statusu konsumenta po stronie kredytobiorcy w chwili zawierania umowy. Badanie statusu konsumenta, tak jak badanie nieuczciwego charakteru warunków umownych, następuje według stanu na moment zawarcia umowy¹². Wynajęcie po kilku latach od zawarcia

Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. UE L. z 2011 r., Nr 304, s. 64 z późn. zm.).

¹⁰ R. Strugała, [w:] Komentarz KC, Nb 10.

¹¹ M. Korpalski, [w:] J. Czabański, T. Konieczny, M. Korpalski, Przewodnik frankowicza, Warszawa 2020, s. 16.

¹² Art. 4 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG; uchw. SN z 20.6.2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019, Nr 1, poz. 2.

umowy kredytowanej nieruchomości w żaden sposób nie dyskwalifikuje danej osoby jako konsumenta w momencie zawierania umowy kredytu.

Odrębną kwestią jest zawarcie umowy kredytu z góry powziętym zamiarem wynajęcia kredytowanej nieruchomości. Jednakże nawet i w takiej sytuacji nie można odmówić kredytobiorcy statusu konsumenta, gdy taki cel nie jest związany bezpośrednio z działalnością gospodarczą kredytobiorcy, skoro nie jest on w tym zakresie profesjonalistą na rynku finansowym¹³.

3. OCHRONA KONSUMENCKA WYNIKAJĄCA Z DYREKTYWY 93/13/EWG – KOMU PRZYSŁUGUJE?

Po ustaleniu, czy dany kredytobiorca zawierał umowę kredytu indeksowanego lub denominowanego do franka szwajcarskiego jako konsument czy też jako przedsiębiorca, należy się zastanowić nad pytaniem, czy każdemu kredytobiorcy posiadającemu status konsumenta przysługuje automatycznie ochrona konsumentka wynikająca z przepisów dyrektywy 93/13/EWG?

Z postanowień dyrektywy 93/13/EWG nie wynika, żeby ochrona przysługująca konsumentowi była w jakikolwiek sposób indywidualizowana w zależności od okoliczności danej sprawy. Nie zostało też nigdzie wprowadzone jakiegokolwiek dodatkowe kryterium dla ustalenia statusu konsumenta, np. kryterium wiedzy, wykształcenia, doświadczenia czy zaangażowania konsumenta. Wręcz przeciwnie, analiza dotychczasowego orzecznictwa TSUE prowadzi do wniosku, że pojęcie konsumenta w rozumieniu art. 2 lit. b) dyrektywy 93/13/EWG ma charakter obiektywny i jest niezależne od konkretnego zasobu wiedzy, jaki może mieć dana osoba, czy też od posiadanych przez nią w rzeczywistości informacji¹⁴.

Dlatego zatem, zdaniem banków, samo posiadanie statusu konsumenta nie powoduje automatycznej możliwości korzystania z przepisów ochrony konsumentkiej? Według nich sąd rozpoznający daną sprawę powinien każdorazowo wziąć pod uwagę okoliczności indywidualizujące kredytobiorcę i przeprowadzić tzw. test przeciętnego konsumenta.

¹³ P. Artymionek, A. Citko, Postępowanie w sprawach kredytów frankowych. Poradnik dla frankowiczów, Warszawa 2021, s. 2.

¹⁴ Wyr. TSUE z 3.9.2015 r., C-110/14, Horațiu Ovidiu Costea przeciwko SC Volksbank România SA, EU:C:2015:538, pkt 21; wyr. TSUE z 21.3.2019 r., C-590/17, Henri Pouvin i Marie Dijoux przeciwko Electricité de France (EDF), EU:C:2019:232, pkt 25.

3.1. MODEL PRZECIĘTNEGO KONSUMENTA

Zarówno w polskim, jak i unijnym systemie prawnym możemy się spotkać z pojęciem „przeciętnego konsumenta”, które oznacza osobę dostatecznie dobrze poinformowaną oraz dostatecznie uważną i ostrożną, z uwzględnieniem czynników społecznych, kulturowych i językowych¹⁵. Przeciętny konsument jest sceptyczny wobec kierowanych do niego praktyk rynkowych i umiejętnie korzysta ze stworzonych możliwości wyboru¹⁶.

Banki stoją na stanowisku, że mając na uwadze model przeciętnego konsumenta, sam fakt posiadania statusu konsumenta nie powinien go zwalniać od kierowania się w swoim działaniu odpowiednią ostrożnością i starannością – konsument podczas zawierania tak ważnej i długoterminowej umowy, jaką jest umowa kredytu, powinien podejmować decyzje rozważnie i świadomie¹⁷: „Art. 22¹ k.c. nie wyznacza cech osobowych podmiotu uważanego za konsumenta, takich jak wymagany zakres wiedzy i doświadczenia w obrocie, stopień rozsądku i krytycyzmu wobec otrzymywanych informacji handlowych. Określenie tych przymiotów następuje w toku stosowania przepisów o ochronie konsumentów. Na ogół przyjmowany jest wzorzec konsumenta rozważnego, świadomego i krytycznego, który jest w stanie prawidłowo rozumieć kierowane do niego informacje. Nie ma podstaw do przyznania konsumentowi tak uprzywilejowanej pozycji, w której byłby zwolniony z obowiązku przejawiania jakiegokolwiek staranności przy dokonywaniu oceny treści umowy, którą musi zawrzeć”¹⁸.

W swojej argumentacji banki często powołują się ponadto na wyrok TSUE, wydany w sprawie C-26/13, zgodnie z którym „do sądu odsyłającego należy ustalenie, czy w świetle całokształtu istotnych okoliczności faktycznych, w tym form zachęty, stosowanych przez kredytodawcę w procesie negocjacji umowy i dostarczonych na tym etapie informacji, właściwie poinformowany oraz dostatecznie uważny i rozsądny przeciętny konsument mógł nie tylko dowiedzieć się o istnieniu różnicy, ogólnie obserwowanej na rynku papierów wartościowych, między

¹⁵ Pkt 18 preambuły dyrektywy 2005/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11.5.2005 r. dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na rynku wewnętrznym oraz zmieniająca dyrektywę Rady 84/450/EWG, dyrektywy 97/7/WE, 98/27/WE i 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. UE. L. z 2005 r. Nr 149, s. 22 z późn. zm.).

¹⁶ *M. Sieradzka*, Wzorzec „przeciętnego konsumenta” w dyrektywie 2005/29/WE o nieuczciwych praktykach handlowych i jego implikacje dla prawa polskiego, *EPS* 2008, Nr 6, s. 19–23.

¹⁷ Wyr. SN z 30.5.2014 r., III CSK 204/13, *Legalis* 1048707; wyr. SN z 13.6.2012 r., II CSK 515/11, *Legalis* 537774.

¹⁸ Wyr. SN z 13.6.2012 r., II CSK 515/11.

kursem sprzedaży a kursem kupna waluty obcej, ale również oszacować – potencjalnie istotne – konsekwencje ekonomiczne, jakie niesło dla niego zastosowanie kursu sprzedaży przy obliczaniu rat kredytu, którymi zostanie ostatecznie obciążony, a w rezultacie także całkowity koszt zaciągniętego przez siebie kredytu¹⁹.

Powyższa argumentacja jest nieprawidłowa. Wskazany wzorzec przeciętnego konsumenta powinien być wykorzystywany wyłącznie do badania stopnia możliwości zrozumienia norm prawnych wynikających z treści danej umowy czy też ogólnych warunków umowy przedstawionych konsumentowi. Innymi słowy, dokumenty kredytowe powinny być sporządzone w taki sposób, aby przeciętny konsument je zrozumiał na tyle, by podjąć świadomą decyzję o zawarciu danej umowy²⁰.

Z uwagi na powyższe rozbieżności, w ostatnim czasie, na konieczność indywidualnej analizy okoliczności danej sprawy w ramach badania statusu konsumenta zwrócił uwagę Sąd Rejonowy dla Warszawy-Woli w Warszawie, kierując do TSUE pytania prejudycjalne na podstawie postanowienia z 11.5.2020 r. w sprawie o sygnaturze II C 2797/18²¹.

W rozpoznawanej przez Sąd Rejonowy sprawie umowa kredytu indeksowanego do waluty franka szwajcarskiego została zawarta przez czterech kredytobiorców, z czego tylko jeden z nich podpisał się pod umowę – pozostali kredytobiorcy udzielili mu pełnomocnictwa do zawarcia w ich imieniu umowy kredytu. Kredytobiorca, który podpisał się pod umowę, nie zapoznał się z jej treścią przed jej podpisaniem. Drugi z kredytobiorców przeczytał umowę dopiero po jej zawarciu i nie zrozumiał jej treści, a pozostałych dwóch kredytobiorców nigdy jej nie przeczytało. W tak przedstawionym stanie faktycznym Sąd powziął wątpliwości, czy kredytobiorcom można przyznać ochronę przewidzianą w dyrektywie 93/13/EWG. Jego zdaniem należałoby uznać, iż tacy kredytobiorcy nie stanowią „właściwie poinformowanych oraz dostatecznie uważnych i rozsądnych przeciętnych konsumentów”.

Wobec powyższego Sąd zwrócił się do TSUE z pytaniem, czy ochrona konsumencka przyznana przez dyrektywę 93/13/EWG przysługuje każdemu konsumentowi, czy tylko właściwie poinformowanemu, dostatecznie uważnemu i rozsądnemu przeciętnemu konsumentowi? Innymi słowy, czy sąd krajowy może stwierdzić abuzywność postanowień umowy zawieranej przez każdego konsumenta, czy też może stwierdzić tylko abuzywność postanowień umowy, którą

¹⁹ Wyr. TSUE z 30.4.2014 r., C-26/13, Árpád Kásler i Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt, EU:C:2014:282, pkt 74.

²⁰ Wyr. TSUE z 20.9.2017 r., C-186/16, Ruxandra Paula Andriuciu i in. przeciwko Banca Românească SA, EU:C:2017:703.

²¹ Post. SR dla Warszawy-Woli w Warszawie z 11.5.2020 r., II C 2797/18.

zawierał konsument, którego można uznać za właściwie poinformowanego, dostatecznie uważnego i rozsądnego przeciętnego konsumenta?

W odpowiedzi na zadane pytania prejudycjalne TSUE wskazał, że:

- po pierwsze, w takich sprawach podkreślenia wymaga, że konsument znajduje się w słabszej pozycji niż przedsiębiorca zarówno pod względem możliwości negocjacyjnych, jak i ze względu na stopień poinformowania, i w związku z tym godzi się on na postanowienia umowne sporządzone uprzednio przez przedsiębiorcę, nie mając wpływu na ich treść²²;
- po drugie, zakwalifikowanie danej osoby jako „konsumenta” w rozumieniu postanowień dyrektywy 93/13/EWG nie zależy od jej zachowania, choćby było ono niedbałe, przy zawieraniu umowy kredytu²³;
- po trzecie, spoczywający na sądzie krajowym obowiązek dokonania oceny nieuczciwego charakteru warunku umownego również nie zależy od zachowania danego konsumenta, choćby było ono niedbałe²⁴;
- po czwarte, nie jest prawdą, że w cytowanym wyżej wyroku C-26/13 Trybunał ograniczył zakres stosowania systemu ochrony konsumentkiej przewidzianej przez dyrektywę 93/13/EWG jedynie do właściwie poinformowanych oraz dostatecznie uważnych i rozsądnych przeciętnych konsumentów. Trybunał wskazał tam jedynie, że w celu ustalenia, czy dany warunek umowny został wyrażony prostym i zrozumiałym językiem w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13/EWG, sąd powinien przyjąć jako kryterium oceny właściwie poinformowanego oraz dostatecznie uważnego i rozsądnego przeciętnego konsumenta. Innymi słowy, jedynie w ramach dokonywanej przez sąd krajowy oceny przejrzystego charakteru warunku umownego odnosi się on do właściwie poinformowanego oraz dostatecznie uważnego i rozsądnego przeciętnego konsumenta²⁵;
- po piąte, jak wskazał TSUE, ochrona przewidziana w dyrektywie 93/13 przysługuje każdemu konsumentowi, a nie tylko temu, którego można uznać za „właściwie poinformowanego oraz dostatecznie uważnego i rozsądnego przeciętnego konsumenta”²⁶.

Z powyższego postanowienia TSUE jednoznacznie wynika, że ochrona konsumenta przyznawana przez dyrektywę 93/13/EWG przysługuje każdemu

²² Post. TSUE z 10.6.2021 r., C-198/20, MN i in. przeciwko X Bank S.A., EU:C:2021:481, pkt 26.

²³ Post. TSUE z 10.6.2021 r., C-198/20, pkt 27.

²⁴ Post. TSUE z 10.6.2021 r., C-198/20, pkt 30.

²⁵ Post. TSUE z 10.6.2021 r., C-198/20, pkt 30–32.

²⁶ Post. TSUE z 10.6.2021 r., C-198/20, pkt 33.

konsumentowi bez względu na to, czy podczas zawierania umowy kredytu kierował się uważnością i rozsądkiem, czy też wręcz jego zachowanie było niedbałe.

3.2. INDYWIDUALNE CECHY KONSUMENTA

Obok kwestii przeprowadzenia testu przeciętnego konsumenta banki wskazują na konieczność zbadania przez Sąd okoliczności indywidualizujących kredytobiorcę, tj. wykształcenie, wykonywany zawód czy doświadczenie w zawieraniu umów kredytu indeksowanego bądź denominowanego do waluty obcej. To właśnie te indywidualne cechy danego konsumenta mają, zdaniem banków, wykazać, że kredytobiorca, zawierając z bankiem umowę kredytu, był w pełni świadomy treści oraz skutków zawieranej umowy.

Przede wszystkim należy podkreślić, że klauzula uznana za abuzywną w świetle przesłanek wskazanych w art. 385¹ § 1 k.c. będzie zawsze niedozwolonym postanowieniem umownym, niezależnie od tego, czy w roli konsumenta występować będzie prawnik, ekonomista czy mechanik samochodowy. Na taką ocenę standardu ochrony konsumenta, ustalaną w sposób obiektywny, w oderwaniu od indywidualnych cech danego konsumenta, wskazuje wyrok TSUE C-110/14, zgodnie z którym: „Pojęcie konsumenta w rozumieniu art. 2 lit. b) dyrektywy 93/13 ma [...] charakter obiektywny i jest niezależne od konkretnego zasobu wiedzy, jaki może mieć dana osoba, czy też od posiadanych przez nią w rzeczywistości informacji”²⁷.

W przytoczonym wyżej wyroku przyjęto, że adwokat zawierający z bankiem umowę kredytu, w której to nie zostało określone przeznaczenie kredytu, może zostać jak najbardziej uznany za konsumenta w rozumieniu art. 2 lit. b) dyrektywy 93/13/EWG, jeżeli wspomniana umowa kredytu nie jest związana z działalnością zawodową tego adwokata. Nie ma przy tym znaczenia, czy dana osoba reprezentuje wysoki poziom wiedzy fachowej – należy takową osobę traktować jako słabszą stronę w stosunku zawierającym z przedsiębiorcą: „[...] słabsza pozycja konsumenta wobec przedsiębiorcy, której zaradzić ma wprowadzony przez dyrektywę 93/13 reżim ochronny, dotyczy bowiem zarówno stopnia poinformowania konsumenta, jak i jego siły przetargowej w obliczu sformułowanych z góry przez przedsiębiorcę warunków, na których treść tenże konsument nie może mieć wpływu”²⁸.

²⁷ Wyr. TSUE z 3.9.2015 r., C-110/14, pkt 21.

²⁸ Wyr. TSUE z 3.9.2015 r., C-110/14, pkt 25–27.

Podobne stanowisko zajął SN w wyroku z 1.3.2017 r., sygn. IV CSK 285/16, w którym wskazał, że w procesie kształtowania treści umowy powódka, wykonująca zawód radcy prawnego, była konsumentem, a więc powinna być traktowana tak, jak przeciętny konsument. Wykonywany przez powódkę zawód nie miał żadnego znaczenia dla jednoznaczności określania głównych świadczeń stron umowy²⁹.

Wskazany obiektywny standard ochrony konsumenta jest uzasadniony nie tylko występowaniem znacznej dysproporcji siły przetargowej między konsumentem a przedsiębiorcą, niezależnie od posiadanych przez stronę informacji, ale również potrzebą zapobiegania kierowaniu procesów sądowych w stronę badania indywidualnych cech słabszej strony umowy i „karania” konsumenta bardziej zorientowanego i rozważnego³⁰.

Ponadto banki stoją na stanowisku, że wcześniejsze zaciągnięcie przez kredytobiorcę zobowiązania związanego z mechanizmem indeksacji bądź denominacji do waluty obcej CHF jest istotne z punktu widzenia wcześniej omówionego wzorca przeciętnego konsumenta. Po pierwsze, kredytobiorcy, podejmując decyzję o zaciągnięciu kolejnego długoterminowego zobowiązania związanego z ryzykiem kursowym, powinni być bardziej ostrożni i rozważni. Po drugie, banki wywodzą z tego fakt posiadania przez kredytobiorcę ponadprzeciętnej wiedzy na temat mechanizmów działania indeksacji bądź denominacji kredytu. Tak jak zostało to już wyżej wskazane, działania kredytobiorcy podjęte zarówno przed, jak i po zawarciu umowy kredytu nie mają znaczenia dla nadania mu statusu konsumenta w momencie zawierania umowy kredytu.

Wobec powyższego wprowadzenie jakichkolwiek dodatkowych wymogów kwalifikujących daną osobę jako konsumenta byłoby sprzeczne z założeniami dyrektywy 93/13/EWG, jakimi jest ochrona konsumenta przed stosowaniem nieuczciwych warunków umownych przy zachowaniu skuteczności ustanowionych tą dyrektywą mechanizmów ochrony.

„Powodem ochrony konsumenta jest na ogół jego słabsza pozycja wobec przedsiębiorcy, jednakże bez znaczenia dla objęcia tym pojęciem osoby fizycznej jest to, czy w istocie charakteryzuje się ona brakiem wiedzy w przedmiocie przysługujących jej praw jako kontrahentowi przedsiębiorcy lub co do zagadnień dotyczących przedmiotu umowy z przedsiębiorcą. Nawet osoba, która ma wysoką wiedzę o przedmiotach lub usługach świadczonych jej przez przedsiębiorcę, jest konsumentem, jeżeli tylko dokonuje transakcji mieszczących się poza zakresem

²⁹ Wyr. SN z 1.3.2017, IV CSK 285/16, Legalis 1618112.

³⁰ M. Korpalski, Przewodnik frankowicza, s. 17.

jej działalności gospodarczej czy zawodowej, to jest w rozumieniu tego przepisu konsumentem i korzysta z odpowiedniej ochrony³¹.

4. DOWÓD Z PRZESŁUCHANIA KREDYTOBIORCY – KONSUMENTA

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, należy się zastanowić, czemu tak naprawdę ma służyć przeprowadzenie dowodu z przesłuchania kredytobiorcy i czy jest on w ogóle potrzebny do rozstrzygnięcia danej sprawy. W dobie obecnej ilości spraw „frankowych” rozstrzyganych przez sądy należałoby skrócić postępowanie dowodowe do niezbędnego minimum, pomijając przeprowadzenie dowodów służących tak naprawdę jedynie przedłużeniu postępowania.

Dowód z przesłuchania stron ma charakter subsydiarny, tj. pomocniczy w stosunku do innych środków dowodowych. Zgodnie z art. 299 k.p.c. powołanie tego dowodu następuje jedynie w sytuacji, w której po wyczerpaniu środków dowodowych lub w ich braku pozostały niewyjaśnione fakty istotne dla rozstrzygnięcia sprawy. W sytuacji, gdy wszystkie istotne dla sprawy okoliczności zostały wyjaśnione, np. za pomocą zgromadzonych dokumentów, przeprowadzenie przez sąd dowodu z zeznań stron należy uznać za zbędne, a nawet niedopuszczalne³².

Po pierwsze, w świetle przedstawionego wyżej orzecznictwa, w szczególności postanowienia TSUE C-198/20, nie ma żadnego znaczenia, czy kredytobiorca, zawierając przedmiotową umowę kredytu, był rozważny i ostrożny, czy też nie dbały i nieorientowany w sprawie. Co więcej, nie ma znaczenia, czy w ogóle zapoznał się z treścią umowy kredytu przed jej podpisaniem.

Po drugie, dla rozstrzygnięcia sprawy nie mają znaczenia indywidualne cechy konsumenta, tj. jego wykształcenie, wykonywany zawód, doświadczenie w zawieraniu podobnych umów kredytu indeksowanego lub denominowanego do waluty obcej. Nawet udowodnienie faktu, że konsument mający nieprzeciętną wiedzę na temat kredytów waloryzowanych walutą obcą wiedział o wadliwości postanowień umowy, w żaden sposób nie wyłącza ich abuzywności.

Po trzecie, jeżeli z umowy nie wynika wyraźnie, że została zawarta z podmiotem gospodarczym, nie ma podstaw do przesłuchiwania kredytobiorcy na okoliczności posiadanego przez niego statusu konsumenta w momencie zawierania

³¹ S. Kalus, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. I, pod red. M. Frasa, M. Habdas, Warszawa 2018, s. 100.

³² Wyrok SN z 18.8.1982 r., I CR 258/82, Legalis 23281.

umowy kredytu. Powinno to wynikać jednoznacznie z treści podpisanych przez niego dokumentów.

Po czwarte, bez znaczenia dla sprawy pozostaje kwestia późniejszego wynajmowania kredytowanej nieruchomości. Jak zostało to już wyżej wskazane, wydarzenia, które zaistniały po dacie zawarcia umowy kredytu, w trakcie jej wykonywania, nie wpływają w żaden sposób na przysługujący kredytobiorcy w momencie zawierania umowy status konsumenta.

Po piąte, kwestia poinformowania kredytobiorców o ryzyku walutowym również powinna wynikać z przedłożonych w sprawie dokumentów, a nie z zeznań stron czy świadków. Jeżeli w treści pisemnej umowy nie zostały zawarte symulacje zobowiązań konsumenta na wypadek drastycznej zmiany kursu walutowego, to bank naruszył tym samym obowiązki informacyjne w zakresie ryzyka walutowego³³.

Pozostałe okoliczności, na które jest powoływany dowód z zeznań kredytobiorców, dotyczące wyboru oferty, przebiegu procesu zawierania umowy kredytu, jak i jej dalszego wykonywania, są tak naprawdę zbędne dla ustalenia okoliczności faktycznych i rozstrzygnięcia sprawy.

Praktyka wskazuje, że niektórzy sędziowie zaczynają podzielać powyższe stanowisko co do bezzasadności przeprowadzania dowodu z przesłuchania kredytobiorców, wskazując przy tym, że sprawy kredytów indeksowanych i denominowanych do franka szwajcarskiego można rozstrzygnąć wyłącznie na podstawie zgromadzonych w sprawie dowodów z dokumentów. Takie stanowisko jest podzielane chociażby przez niektórych sędziów z nowo utworzonego XXVIII Wydziału Cywilnego Sądu Okręgowego w Warszawie, tzw. wydziału frankowego, gdzie tuż po doręczeniu odpowiedzi na pozew wydawane są postanowienia o pominięciu wniosku stron o dopuszczenie dowodu z przesłuchania kredytobiorców na podstawie art. 235² § 1 pkt 2, 3 i 5 k.p.c., tj. z uwagi na to, że jedynie mają wskazać fakty bezsporne, nieistotne dla rozstrzygnięcia sprawy lub udowodnione zgodnie z twierdzeniem wnioskodawcy, z uwagi na ich nieprzydatność do wykazania danego faktu oraz z uwagi na to, że zmierzają one jedynie do przedłużenia danego postępowania.

³³ Wyr. TSUE z 20.9.2017 r., C-186/16; wyr. SA w Warszawie z 5.11.2019, VI ACa 542/19, Legalis 2352739.

5. PODSUMOWANIE

Reasumując, zarówno świadomość konsumenta, jak i indywidualne cechy danego konsumenta nie powinny w żaden sposób wpływać na zakres ochrony przyznany dyrektywą 93/13/EWG. Zgodnie z orzecznictwem unijnym ochrona ta przysługuje każdemu konsumentowi, bez względu na jego wykształcenie, wykonywany zawód czy doświadczenie życiowe. Wobec tego, skoro każdy konsument objęty jest przedmiotową ochroną, bezcelowe jest badanie przez sądy, czy w danej sprawie nie zachodzą jednak okoliczności uzasadniające wyłączenie danego konsumenta spod takiej ochrony. Indywidualne cechy konsumenta nie powinny stanowić przeszkody w ustaleniu istnienia bądź nieistnienia klauzul abuzywnych w umowie kredytu. Co więcej, indywidualne cechy konsumenta w ogóle nie powinny być przedmiotem danego postępowania sądowego, gdyż nie miały one wpływu na umieszczenie w umowie kredytu niedozwolonego postanowienia przez bank.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Artymionek P., Citko A.*, Postępowanie w sprawach kredytów frankowych. Poradnik dla frankowiczów, Warszawa 2021.
- Kalus S.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, pod red. *M. Frasa, M. Habdas*, t. 1, Warszawa 2018.
- Korpalski M.*, [w:] *J. Czabański, T. Konieczny, M. Korpalski*, Przewodnik frankowicza, Warszawa 2020.
- Pazdan M.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, t. I, pod red. *K. Pietrzykowskiego*, Warszawa 2020.
- Radwański Z.*, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2009.
- Sieradzka M.*, Wzorzec „przeciętnego konsumenta” w dyrektywie 2005/29/WE o nieuczciwych praktykach handlowych i jego implikacje dla prawa polskiego, EPS 2008, Nr 6.
- Strugała R.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, pod red. *E. Gniewka, P. Machnikowskiego*, Warszawa 2021.
- Zandecki J.*, Status prawny konsumenta jako strony umowy o kredyt indeksowany/denominowany do franka szwajcarskiego, SPP 2018, Nr 2 (22).

AKTY PRAWNE

- Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U. UE L. z 1993 r., Nr 95, s. 29 z późn. zm.).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2005/29/WE z dnia 11.5.2005 r. dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na

rynku wewnętrznym oraz zmieniająca dyrektywę Rady 84/450/EWG, dyrektywy 97/7/WE, 98/27/WE i 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. UE. L. z 2005 r. Nr 149, s. 22 z późn. zm.). Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z dnia 25.10.2011 r. w sprawie praw konsumentów zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. UE L. z 2011 r., Nr 304, s. 64 z późn. zm.). Kodeks cywilny z 23.4.1964 r. (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.).

ORZECZNICTWO

Post. SR dla Warszawy-Woli w Warszawie z 11.5.2020 r., II C 2797/18.
Post. TSUE z 10.6.2021 r., C-198/20, MN i in. przeciwko X Bank S.A., EU:C:2021:481.
Uchw. SN z 20.6.2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019, Nr 1, poz. 2.
Wyr. SA w Warszawie z 5.11.2019 r., VI ACa 542/19, Legalis 2352739.
Wyr. SN z 18.8.1982 r., I CR 258/82, Legalis 23281.
Wyr. SN z 13.6.2012 r., II CSK 515/11, Legalis 537774.
Wyr. SN z 30.5.2014 r., III CSK 204/13, Legalis 1048707.
Wyr. SN z 1.3.2017 r., IV CSK 285/16, Legalis 1618112.
Wyr. TSUE z 30.4.2014 r., C-26/13, Árpád Kásler i Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt, EU:C:2014:282.
Wyr. TSUE z 3.9.2015 r., C-110/14, Horațiu Ovidiu Costea przeciwko SC Volksbank România SA, EU:C:2015:538.
Wyr. TSUE z 20.9.2017 r., C-186/16, Ruxandra Paula Andriciu i in. przeciwko Banca Românească SA, EU:C:2017:703.
Wyr. TSUE z 21.3.2019 r., C-590/17, Henri Pouvin i Marie Dijoux przeciwko Electricité de France (EDF), EU:C:2019:232.

Wybrane problemy związane z brakiem konsumenckiego charakteru umowy o kredyt powiązany z kursem waluty obcej

1. WSTĘP

Spory na tle kredytów powiązanych z kursem waluty obcej (głównie franka szwajcarskiego) dotyczą najczęściej umów zawieranych z osobami fizycznymi na zaspokojenie ich potrzeb mieszkaniowych. W praktyce występowali jednak nie tylko tacy kredytobiorcy. Kredyty powiązane z kursem waluty obcej były zaciągane także przez przedsiębiorców oraz w celach niestanowiących zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych, co wywołuje pytania o odmienną ich ocenę prawną. Przepisy o ochronie konsumentów mają wyraźny cel w postaci ochrony słabszej ekonomicznie, organizacyjnie i negocjacyjnie strony stosunku prawnego, wobec czego brak konsumenckiego charakteru umowy może rzutować na ocenę takich zagadnień, jak: należytej staranności stron przy jej zawieraniu, zakresu wymaganych obowiązków informacyjnych banku względem kredytobiorcy, nadużycia silniejszej pozycji.

W niniejszym opracowaniu przedstawione zostały wybrane problemy związane z wyżej zarysowanymi zagadnieniami. Punkt ciężkości położony został na interpretację przepisów kodeksu cywilnego, ale z uwagi na rozmiar opracowania niemożliwe było ani przedstawienie całości problemu w tym zakresie, ani tym bardziej na gruncie prawa publicznego – z prawem konkurencji na czele. Zaproponowany podział na umowy „pierwotnie” i „wtórnie” niekonsumenckie ma charakter roboczy, porządkujący. Pozwala na rozróżnienie sytuacji, w której brak konsumenckiego charakteru umowy był od początku wiadomy, od sytuacji, w której konsumencki charakter umowy jest nieoczywisty, wątpliwy czy sporny. W tekście szeroko wykorzystany został dorobek orzecznicy sądów powszechnych (w mniejszym stopniu – SN, NSA, TSUE), który znalazł pierwszeństwo przed stanowiskami doktryny.

2. KONSUMENCKI CHARAKTER UMOWY W ŚWIETLE ART. 22¹ K.C.

Zawierający definicję konsumenta art. 22¹ k.c., wprowadzony do kodeksu 25.9.2003 r.¹, przewidywał w swym pierwotnym brzmieniu, że za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. Przepis ten został wprowadzony ustawą z dnia 2.3.2000 r. implementującą dyrektywę nr 93/13/EWG², która w art. 2 lit. b stanowi, że do celów niniejszej dyrektywy „konsument” oznacza każdą osobę fizyczną, która w umowach objętych niniejszą dyrektywą działa w celach niezwiązanych z handlem, przedsiębiorstwem lub zawodem. Dla porządku należy wskazać, że brzmienie tego przepisu zostało zmienione i od 25.12.2014 r.³ doprecyzowano jego treść poprzez wskazanie, że konsumentem jest osoba fizyczna dokonująca czynności „z przedsiębiorcą”. Z punktu widzenia toczonych rozważań zmiana ta nie ma istotnego znaczenia, bowiem w art. 52 ustawy zmieniającej przewidziano, że do umów zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy stosuje się dotychczasowe przepisy.

Bank udzielający kredytobiorcy kredytu powiązanej z kursem waluty obcej zawsze będzie miał status przedsiębiorcy – wynika to już z definicji legalnej banku, zawartej w art. 2 ustawy – Prawo bankowe, której konsekwencją jest, że bank „jest osobą prawną i równocześnie przedsiębiorcą prowadzącym działalność zarobkową”⁴.

Z kolei, jak co do zasady trafnie wskazał Sąd Apelacyjny w Poznaniu w wyroku z dnia 30.12.2019 r.: „Jeśli dana osoba fizyczna w ogóle nie prowadzi działalności gospodarczej lub zawodowej (jest pracownikiem, emerytem, rencistą), to w umowie zawartej z przedsiębiorcą zawsze będzie traktowana jako konsument”⁵.

Orzecznictwo TSUE, dokonujące wykładni pojęcia konsumenta na gruncie art. 2 lit. b dyrektywy nr 93/13/EWG, podkreśla obiektywną ocenę statusu konsumenta, dokonywaną w świetle kryterium funkcjonalnego, polegającego na ocenie wpisywania się stosunku w ramy działalności niezwiązanej z wykonywaniem zawodu. Ścisła wykładnia prowadziła by więc do uznania za konsumenta każdego, kto nie działa w celach związanych z handlem, przedsiębiorstwem lub

¹ Ustawa z 14.2.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408).

² Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.UE.L.1993.95.29).

³ Ustawa z 13.4.2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. poz. 827).

⁴ B. Paxford, [w:] Prawo bankowe. Komentarz, pod red. H. Gronkiewicz-Waltz, Warszawa 2013, Legalis.

⁵ Wyr. SA w Poznaniu z 30.12.2019 r., I ACa 1025/18, Legalis 2388920.

zawodem. Oceny takiej należy dokonywać z perspektywy realnych ustaleń faktycznych, a nie tylko kwestii formalnych, jak sam fakt prowadzenia działalności bądź literalne brzmienie umowy. W motywie XXX dyrektywy nr 93/13/EWG wskazano, że „przy dokonywaniu oceny działania w dobrej wierze będzie brana pod uwagę zwłaszcza siła pozycji przetargowej stron umowy, a w szczególności, czy konsument był zachęcany do wyrażenia zgody na warunki umowy i czy towary lub usługi były sprzedane lub dostarczone na specjalne zamówienie konsumenta; sprzedawca lub dostawca spełnia wymóg działania w dobrej wierze, jeżeli traktuje on drugą stronę umowy w sposób sprawiedliwy i słuszny, należycie uwzględniając jej prawnie uzasadnione roszczenia”⁶. Dyrektywa nie pozostawia więc w milczeniu sytuacji, w których równorzędność stron jest tylko formalna, a w praktyce – iluzoryczna, co również powinno być brane pod uwagę, zwłaszcza w sytuacjach granicznych.

Dla potrzeb dalszych rozważań należy wskazać, że k.c. nie zawiera definicji legalnej działalności gospodarczej, ale wielokrotnie się do niego odwołuje. Definicja taka jest formułowana w przepisach prawa publicznego, w pierwszej kolejności w art. 3 ustawy – Prawo przedsiębiorców, zgodnie z którym działalnością gospodarczą jest zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły. Jednakże w judykaturze Sądu Najwyższego przyjmuje się konsekwentnie, że pojęcie działalności gospodarczej na gruncie prawa prywatnego ma charakter autonomiczny i jego treść ustala się w drodze wykładni doktrynalnej i sądowej. Definicje zawarte w prawie publicznym nie mają charakteru uniwersalnego i nie mogą być rozstrzygające dla wykładni prawa cywilnego⁷. W związku z tym pojęcie działalności gospodarczej w orzecznictwie sądów cywilnych określa się przez wskazanie cech rodzajowych, do których zaliczane są profesjonalizm, osobistość (działanie na własny rachunek), powtarzalność (ciągłość), racjonalność gospodarowania, i to w warunkach charakterystycznych dla gospodarki rynkowej, uczestnictwo w obrocie gospodarczym, nastawienie na zysk⁸.

W praktyce interesującym zagadnieniem może stać się sytuacja w której niektórzy kredytobiorcy w ramach jednej umowy będą wpisywali się w definicję

⁶ Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.UE.L.1993.95.29).

⁷ Por. uchw. SN(7) z 6.12.1991 r., III CZP 117/91, OSNC 1992, Nr 5, poz. 65; uchw. SN z 25.6.1991 r., III CZP 53/91, Biul. SN 1991, Nr 6, s. 5; uchw. SN z 26.4.2002 r., III CZP 21/02, OSNC 2002, Nr 12, poz. 149; wyr. SN z 3.10.2014 r., V CSK 630/13, OSNC 2015, Nr 78, poz. 56.

⁸ Por. uchw. SN z 27.6.2013 r., III CZP 31/13, OSNC 2014, Nr 2, poz. 11; uchw. SN(7) z 9.3.2017 r., III CZP 69/16, OSNC 2017, Nr 11, poz. 121, s. 1.

konsumenta, a niektórzy nie. Należy przy tym zauważyć, że różnicowanie pozycji podmiotów powinno mieć w takiej sytuacji raczej charakter ostateczny, tj. być dokonywane w sytuacji, w której bardziej podstawowe kryteria nie pozwalają na jednoznaczne rozstrzygnięcie o konsumenckim charakterze umowy kredytu. Jak przekonująco wskazał SA w Poznaniu, „W piśmiennictwie zwrócono także uwagę na jeszcze inne komplikacje związane z sytuacją, w której kontrahentem przedsiębiorcy jest w danej czynności kilka podmiotów. Należy wówczas rozważyć kwestię związku wobec każdego podmiotu z osobna, nawet jeśli łączy je węzeł solidarności. W konsekwencji oceny mogą okazać się różne i ta sama czynność może okazać się raz związana, a raz niezwiązana z profesjonalną działalnością poszczególnych podmiotów”⁹.

W zasadzie jedynie dla porządku należy podkreślić, że ocena konsumeneckiego charakteru czynności prawnej zależy od jej obiektywnej oceny¹⁰. O ile więc przeświadczenie strony o zaistnieniu lub braku takiego charakteru może wpływać na ogólną ocenę stanu faktycznego, to jedynie jako jedna ze składowych. Sąd w żadnej mierze nie będzie związany subiektywnym odczuciem czy przekonaniem którejkolwiek ze stron o takiej okoliczności.

3. „PIERWOTNY” NIEKONSUMENCKI CHARAKTER UMOWY

Z „pierwotnym” niekonsumenckim charakterem umowy będziemy mieć do czynienia, gdy kredytobiorcą będzie osoba prawna, jednostka organizacyjna, której ustawa przyznaje zdolność prawną, lub osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą. Udzielenie takiego kredytu może wynikać z komparcji umowy, jej treści, odwołania do specjalnego regulaminu (czy szerzej – wzorca umownego, o którym mowa w art. 384 § 1 k.c.) lub procedury postępowania dedykowanej przedsiębiorcom.

W przypadku kredytu „pierwotnie” niekonsumenckiego dochodzi do pewnego zbilansowania pozycji obu stron stosunku. Czy jednak będzie to pozycja idealnie równorzędna, wymagało będzie oceny *ad casu*¹¹. Zakres wymaganych obowiązków informacyjnych po stronie banku będzie więc znacznie węższy, co

⁹ Wyr. SA w Poznaniu z 30.12.2019 r., I ACa 1025/18, Legalis 2388920.

¹⁰ Wyr. SN z 18.9.2019 r., IV CSK 334/18, OSNC 2020, Nr 6, poz. 52.

¹¹ Por. D. Dąbrowski, Konsumencka ochrona przedsiębiorcy – przyczynek do dyskusji o nowelizacji Kodeksu cywilnego i ustawy o prawach konsumenta dokonanej ustawą z 31.7.2019 r., [w:] O pojmowaniu prawa i prawoznawstwa. Profesorowi Stanisławowi Czepicie in memoriam, pod red. E. Calej-Wacinkiewicz, Z. Kuniewicz, B. Kanarek, Warszawa 2021, Legalis.

nie oznacza jednak, by w każdym przypadku dało się mówić o równorzędnym stopniu poinformowania, świadomości ryzyk, sprowadzającej się do faktycznej równości stron. Oczywiście nie jest obowiązkiem banku, by w stosunkach z profesjonalistami dbał o to, by unikali oni podejmowania działań obciążonych ryzykiem, nawet gdy jest ono nieoczywiste, wieloaspektowe, ponadprzeciętne. Nie może także ująć uwadze, że skoro w stosunku „pierwotnie” niekonsumenckim uczestniczą dwaj przedsiębiorcy, to z definicji działalności gospodarczej wynikać będzie nastawienie na osiągnięcie zysku¹², a nie zaspokajanie potrzeb mieszkaniowych. Przedsiębiorca więc, inaczej niż konsument, nie może powoływać się na działanie w zaufaniu do banku, nie powinien bowiem mieć wątpliwości co do tego, że działalność bankowa ma charakter zarobkowy.

Nie ulega wątpliwości, że w przypadku umów „pierwotnie” niekonsumenckich istotne znaczenie ma przepis art. 355 § 2 k.c., zgodnie z którym należyta staranność dłużnika w zakresie prowadzonej przez niego działalności gospodarczej określa się przy uwzględnieniu charakteru tej działalności. Na tej podstawie Sąd Okręgowy w Warszawie wskazał, że skoro przedsiębiorca przy zawieraniu umowy kredytu powiązanego z kursem waluty obcej nie domagał się otrzymania jej ogólnych warunków (bank przy tym nie kwestionował, że nie zostały mu wręczone, ale były dostępne na jego stronie internetowej), to nie zabezpieczał należyście swoich interesów¹³. Podpisanie przez profesjonalistę umowy bez zapoznania się z jej wszystkimi warunkami, zwłaszcza w odniesieniu do kredytu o znacznej wartości lub długoterminowym okresie spłaty, nie odpowiada standardowi należytej staranności od niego oczekiwanemu. Trafnie wyraził się w tym kontekście Sąd Okręgowy w Warszawie, uznając że kredytobiorca-przedsiębiorca „nie może szukać usprawiedliwienia dla swoich działań w pochopnym podejmowaniu decyzji, to jest podpisywaniu umowy kredytowej na niemal 10 milionów złotych bez wnikliwej i profesjonalnej analizy, w szczególności bez skorzystania z koniecznej w takim przypadku pomocy prawnej”¹⁴.

Reasumując, przedsiębiorca-kredytobiorca musiałby wykazać, że podjął kroki zmierzające do rzetelnej i adekwatnej do rozmiaru zobowiązania oceny związanego z nim ryzyka, by móc powołać się na asymetrię informacji na swoją niekorzyść lub wykorzystanie swojej pozycji przez bank.

W przypadku umowy „pierwotnie” niekonsumenckiej nie jest możliwe powoływanie się przez kredytobiorcę na art. 385¹ k.c. W praktyce alternatywnych

¹² Ustawa z 6.3.2018 r. Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 162).

¹³ Wyr. SO w Warszawie z 30.10.2018 r., XXIII Ga 986/18, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.

¹⁴ Wyr. SO w Warszawie z 19.11.2021 r., XVI GC 1309/20, System Analizy Orzeczeń Sądowych.

podstaw do podważenia umowy kredytu powiązanego z kursem waluty obcej upatruje się przede wszystkim w art. 58 § 1 i 2 k.c. w zw. z art. 69 ust. 1 i 2 ustawy – Prawo bankowe lub art. 353¹ k.c.

Ugruntowane w orzecznictwie jest stanowisko, zgodnie z którym w stanie prawnym obowiązującym w okresie największej popularności kredytów powiązanych z kursem waluty obcej dopuszczalne było konstruowanie zarówno umów kredytu indeksowanego (w których wysokość kwoty kredytu wyrażonej w złotych jest określana według kursu danej waluty obcej w dniu wydania), jak i kredytu denominowanego (w których wartość kwoty kredytu jest wyrażona w walucie obcej, ale jest uruchamiana w złotych po przyjętym kursie przeliczeniowym). Również Sąd Najwyższy, kilkakrotnie rozpoznając spory na tle różnych aspektów umów o kredyt denominowany lub indeksowany, nie podważył samej konstrukcji takich umów¹⁵.

Zgodnie z art. 69 § 1 i 2 Prawa bankowego, w brzmieniu sprzed 26.8.2011 r.¹⁶, przez umowę kredytu bank zobowiązywał się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązywał się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu. Umowa kredytu powinna być zawarta na piśmie i określać w szczególności: 1) strony umowy, 2) kwotę i walutę kredytu, 3) cel, na który kredyt został udzielony, 4) zasady i termin spłaty kredytu, 5) wysokość oprocentowania kredytu i warunki jego zmiany, 6) sposób zabezpieczenia spłaty kredytu, 7) zakres uprawnień banku związanych z kontrolą wykorzystania i spłaty kredytu, 8) terminy i sposób postawienia do dyspozycji kredytobiorcy środków pieniężnych, 9) wysokość prowizji, jeżeli umowa ją przewiduje, 10) warunki dokonywania zmian i rozwiązania umowy. Zwłaszcza w kontekście umów kredytu indeksowanego (ale również denominowanego) możliwe jest uznanie sprzeczności ich konstrukcji z ustawą wobec braku jednoznacznego określenia kwoty i waluty kredytu, w szczególności w sytuacji, gdy kursy przeliczeniowe określane były jednostronnie przez bank.

Natomiast zgodnie z art. 353¹ k.c. strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiał

¹⁵ Por. wyr. SN z 25.3.2011 r., IV CSK 377/10; wyr. SN z 22.1.2016 r., I CSK 1049/14; wyr. SN z 19.3.2015 r., IV CSK 362/14; wyr. SN z 8.9.2016 r., II CSK 750/15; wyr. SN z 1.3.2017 r., IV CSK 285/16; wyr. SN z 4.4.2019 r., III CSK 159/17, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.

¹⁶ Tj. do wejścia tzw. ustawy antyspreadowej – ustawy z 29.7.2011 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 165, poz. 984).

się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego. Ustanowiona powyższym przepisem zasada swobody umów jest niejako domyślnie uznana przez państwo. Jej obowiązywanie może zostać wyłączone jedynie wobec oczywistego stwierdzenia okoliczności takich, jak: naruszenie bezwzględnie obowiązujących przepisów prawa, naruszenie właściwości stosunku prawnego, naruszenie zasad współżycia społecznego. Co istotne, Sąd Najwyższy jednoznacznie podkreślił, że nadużycie prawa może zachodzić także pomiędzy przedsiębiorcami¹⁷, bowiem „każdy, a nie tylko nieprofesjonalny uczestnik obrotu prawnego, może dopuścić się nadużycia prawa lub bronić przed jego nadużyciem”¹⁸. Stąd pozostaje już w zasadzie krok do uznania sprzeczności z naturą umowy gospodarczej, pozostawienia jednej tylko stronie dowolnej zmiany warunków umownych¹⁹, a tak właśnie może być interpretowane posługiwanie się przez bank samodzielnie ustalonymi kursami czy jednostronnym określaniem momentu dokonywania przeliczeń kursowych.

Słuszność kwestionowania „pierwotnie” niekonsumenckich umów kredytowych z wykorzystaniem art. 58 § 1 i 2 k.c. w zw. z art. 69 ust. 1 i 2 ustawy – Prawo bankowe lub art. 353¹ k.c. w każdym możliwym przypadku, każdej konfiguracji podmiotowej lub faktycznej dalece wykracza poza ramy niniejszego opracowania. Jedno nie ulega wątpliwości – status przedsiębiorcy po stronie kredytobiorcy nie udaremnia *ab initio* zarzutów opartych na tych podstawach prawnych, w przeciwieństwie do zarzutów opartych na art. 385¹ k.c. Kodeks cywilny nie ma co do zasady innego brzmienia dla konsumentów, a innego dla przedsiębiorców, sprzeczność z ustawą pozostaje sprzecznością z ustawą o tożsamym brzmieniu dla konsumenta i przedsiębiorcy.

4. „WTÓRNY” NIEKONSUMENCKI CHARAKTER UMOWY

Z „wtórnym” niekonsumenckim charakterem umowy będziemy mieć do czynienia w przypadku, w którym w umowie formalnie nie występują przedsiębiorcy (co wynikać może zarówno z samej komparacji umowy, jak i jej treści, procedury udzielenia kredytu, wzorców umownych lub regulaminów). Dopiero na etapie sporu pomiędzy bankiem a kredytobiorcą ten pierwszy zakwestionował posiadanie statusu konsumenta przez tego drugiego.

¹⁷ Wyr. SN z 27.6.2001 r., II CKN 604/00, OSNC 2002, Nr 3, poz. 32.

¹⁸ Wyr. SN z 12.2.2010 r., I CSK 357/09, Legalis 350634.

¹⁹ Uchw. SN(7) z 22.5.1991 r., III CZP 15/91, OSNCP 1992, z. 1, poz. 1.

4.1. ŁĄCZNIK FUNKCJONALNY

Za łącznik funkcjonalny należałoby w definicji konsumenta uznać „związek z działalnością gospodarczą lub zawodową”. Ów związek będzie bowiem przesądzał, czy konkretna osoba fizyczna wpisująca się będzie w definicję konsumenta, czy też nie. Co istotne, definicja konsumenta zawarta w art. 22¹ k.c. wyraźnie przewiduje przesłankę „bezpośredniości”, który to fakt musi być uwzględniany przy ocenie konsumenckiego charakteru umowy, co potwierdza choćby Sąd Apelacyjny w Poznaniu, stwierdzając, że „Związek między czynnością a działalnością gospodarczą lub zawodową musi być bezpośredni, co oznacza, że istnienie związku jedynie pośredniego nie wyłącza uznania osoby dokonującej czynności za konsumenta”²⁰.

Istnienie bezpośredniego związku między czynnością prawną a działalnością gospodarczą lub zawodową podmiotu dokonującego czynności oznacza, że podmiot ten występuje w istocie w roli przedsiębiorcy, a zatem nie może być jednocześnie uważany za konsumenta²¹.

TSUE uznał, że „osoba, która zawiera umowę dotyczącą towaru przeznaczanego do użytku po części gospodarczego, a po części niezwiązanego z jej działalnością gospodarczą, nie ma prawa powoływania się na dobrodziejstwo przepisów art. 13 do 15 tej konwencji (brukselskiej), z wyjątkiem sytuacji, gdy użytek gospodarczy jest na tyle marginalny, iż odgrywa jedynie nikłą rolę w ogólnym kontekście danej transakcji, przy czym bez znaczenia pozostaje fakt, iż pozagospodarczy aspekt ma charakter dominujący”^{22,23}. W tym duchu podszedł do zagadnienia częściowego przeznaczenia środków Sąd Apelacyjny w Warszawie, stwierdzając, że skoro umowa została zawarta w celu zaspokojenia potrzeb działalności gospodarczej, i to w istotnym zakresie (w sprawie w 30 %), to nie można tej okoliczności pominąć, nawet wówczas, gdy pozagospodarczy (mieszkalny) aspekt transakcji ma charakter dominujący²⁴.

Jako logiczne i spójne należy ocenić uznanie braku konsumenckiego charakteru umowy w sytuacji, w której z jednej strony kredyt udzielany był w procedurze dla klienta detalicznego, który wykonywał tzw. wolny zawód, z przeznaczeniem na zakup nieruchomości, do której następnie działalność zawodowa

²⁰ Wyr. SA w Poznaniu z 30.12.2019 r., I ACa 1025/18, Legalis 2388920.

²¹ Por. Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej, pod red. Z. Radwańskiego, Warszawa 2006, s. 39.

²² Wyr. TSUE z 20.1.2005 r., C-464/01, Legalis 69200.

²³ Por. E. Skibińska, Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej dotyczące ochrony klientów rynku bankowego i kapitałowego w 2020 r., MoP 2021, Nr 9.

²⁴ Wyr. SA w Warszawie z 19.11.2019 r., I ACa 216/19, Legalis 2271515.

została przeniesiona (co potwierdzały wpisy we właściwym rejestrze), a koszty związane z eksploatacją lokalu były rozliczane podatkowo jako koszty prowadzonej działalności (czynsz, opłaty na rzecz wspólnoty, media, konserwacja, monitoring)²⁵. Niewykazanie przez powołującego się na konsumencki charakter umowy okoliczności mogących świadczyć o przeznaczeniu lokalu przede wszystkim na zaspokojenie własnych potrzeb mieszkaniowych, przy czym z punktu widzenia oceny dowodów oświadczenia strony nie powinny być już wówczas wystarczające, przy uwzględnieniu wcześniej określonych okoliczności sprawy, prowadzić powinno do uznania jej za zawartą w obrocie profesjonalnym, a nie konsumenckim.

Konkludując, związek czynności z rzeczywiście prowadzoną działalnością gospodarczą musi być zarówno niebezpośredni, jak i marginalny w świetle skali transakcji, by przyznać kredytobiorcy ochronę konsumencką.

4.2. PRZEZNACZENIE ŚRODKÓW

Jak już wyżej wskazano, art. 69 ust. 2 pkt 3 Prawa bankowego nakładał wymóg określenia w umowie kredytu celu, na który kredyt został udzielony. Istotnie odróżnia to umowę kredytu od kodeksowej umowy pożyczki, kredytobiorca nie nabywa bowiem własności określonej sumy środków pieniężnych, a jedynie uprawnienie do korzystania z niej. Prawdliwość wykorzystania środków zgodnie z celem określonym w umowie jest zabezpieczona zarówno na gruncie art. 471 k.c., jak i 75 Prawa bankowego²⁶. Na potrzeby niniejszego opracowania można wyróżnić trzy, typowe cele umowy kredytowej – nabycie nieruchomości (lub ograniczonego prawa rzeczowego na nieruchomości), refinansowanie poniesionych wydatków i dowolny cel. Na marginesie wypada zauważyć w tym kontekście, że kredyty powiązane z kursem waluty obcej, nawet hipoteczne, nie zawsze udzielane były na „nabycie” nieruchomości, ale pod postacią dowolnego celu mogły się kryć rozmaite cele, na które miały zostać wykorzystane środki.

W orzecznictwie wskazuje się, że „umowa konsumencka ma zmierzać do zaspokojenia potrzeb własnych, osobistych, prywatnych podmiotu, jego rodziny, domowników, a także przyjaciół lub ma zapewnić funkcjonowanie gospodarstwa domowego”²⁷.

²⁵ Wyr. SO w Warszawie z 8.11.2019 r., XXV C 762/19, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.

²⁶ G. Sikorski, Prawo bankowe. Komentarz, wyd. 1, Warszawa 2015, Legalis.

²⁷ Wyr. SO w Warszawie z 9.3.2020 r., XXVII Ca 2396/17, Legalis 2602533.

Wskazanie jako celu umowy nabycia nieruchomości (lub ograniczonego prawa rzeczowego na nieruchomości) w zasadzie upraszcza rozważania. Jeżeli bowiem nieruchomość nabyta za środki pochodzące z kredytu będzie zaspokajała potrzeby mieszkaniowe gospodarstwa domowego, to będzie umową konsumencką²⁸. Jeżeli jednak okaże się, że w ustalonym przez sąd stanie faktycznym nie dojdzie do spełnienia się takiej okoliczności, to rozważyć będzie należało konsekwencje, jakie będą płynęły z całościowego lub częściowego wykorzystania nieruchomości na takie inne cele²⁹, o czym w dalszej części.

Wskazywane jako cel w umowach kredytu refinansowanie – czy to innych kredytów czy już poczynionych wydatków – jest w zasadzie przeniesieniem punktu ciężkości w zakresie pożądaných ustaleń faktycznych. Należałoby ustalić cel refinansowanych kredytów lub wcześniej poczynionych wydatków zgodnie z typowymi w danej sytuacji kryteriami.

Podobnie rzecz się ma w sytuacji, w której w umowie wpisany został „dowolny cel”. Przesądzające wtedy będzie ustalenie rzeczywistego przeznaczenia, wykorzystania środków – na cele konsumenckie (w tym na zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych gospodarstwa domowego), gospodarczo-zawodowe (ze szczególnym uwzględnieniem „dowolnego celu gospodarczego”) bądź mieszane. Natomiast rozważań powyższych nie powinno się przenosić na sytuację, w której „dowolny cel” jest jednym z celów kredytu i w rzeczywistości odpowiadał rozmaitym kredytowanym kosztom kredytu lub usług dodatkowych – ich związek z umową jest na tyle silny, że nie uprawnia do odrębnego traktowania takich środków w kontekście celu kredytu.

Orzecznictwo w zasadzie zaakceptowało, że zawarcie przez osobę fizyczną umowy pożyczki (która w odróżnieniu od kredytu nie ma *ex definitione* charakteru celowego) lub kredytu, ale z przeznaczeniem na dowolny cel niezwiązany bezpośrednio z działalnością gospodarczą lub zawodową, powoduje, że kredytobiorca spełnia przesłanki kodeksowej definicji konsumenta³⁰. Podejście takie jest słuszne, gdyż nie naruszając zasad rozkładu ciężaru dowodu, pozwala na dokonanie pogłębionej, zgodnej z całokształtem ustalonych okoliczności, subsumpcji. Brak ściśle wskazanego w umowie celu, przeznaczenia środków, nie powinien prowadzić do pogorszenia procesowej sytuacji podmiotu, którego ochrona jest celem regulacji poprzez nałożenie na niego wymogu udowodnienia przeznaczenia środków na cele konsumenckie. Dopiero skuteczne wykazanie przez bank

²⁸ Por. wyr. SO w Warszawie z 25.8.2021 r., IV C 2289/20, Legalis 2612186.

²⁹ Por. wyr. SO w Warszawie z 26.10.2020 r., XXV C 157/18, Legalis 2502606.

³⁰ Wyr. SN z 1.3.2017 r., IV CSK 285/16, Legalis 1618112.

rzeczywistego przeznaczenia środków na cele bezpośrednio związane z działalnością gospodarczą lub zawodową mogłoby prowadzić do podważenia konsumenckiego charakteru umowy.

4.3. WYKORZYSTANIE NIERUCHOMOŚCI

Kwestionowanie konsumenckiego charakteru umowy może mieć także miejsce w sytuacji, w której co prawda umowa była zawierana w celu zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych, ale w praktyce doszło do wykorzystania zakupionej nieruchomości na cele związane z działalnością gospodarczą lub zawodową. Chodzi tu więc o taką sytuację, w której umowa zawierana jest przez osobę fizyczną bez formalnego związku z działalnością gospodarczą lub zawodową (a więc nie ma charakteru „pierwotnie” niekonsumenckiego), ale nieruchomość mieszkalna była, co najmniej w części, wykorzystana na potrzeby takiej działalności (i w ten sposób różni się od sytuacji opisanej w części „Przeznaczenie środków”).

Należy przy tym pamiętać, że oceny konsumenckiego charakteru umowy dokonuje się na moment jej zawarcia³¹. Bez znaczenia dla rozstrzygnięcia sporu powinny więc pozostawać podnoszone przez banki argumenty dotyczące późniejszego ujawnienia we właściwym rejestrze adresu sfinansowanej z kredytu nieruchomości mieszkalnej, wskazujące na prowadzenie działalności pod tym adresem. Powyższe ma jednak jedno ograniczenie w postaci założonego przez kredytobiorcę, już w momencie zawierania umowy, wykonywania działalności pod tym adresem. Możliwość wykazania takiego faktu przez bank wydaje się jednak co najmniej utrudnione. Podobnie dyskwalifikujące zarzuty braku konsumenckiego charakteru umowy powinny być okoliczności późniejszego wykorzystywania części nieruchomości na cele bezpośrednio związane z działalnością gospodarczą lub zawodową, na przykład przez wybudowanie na nieruchomości zabudowanej budynkiem mieszkalnym (co było przedmiotem finansowania z kredytu) budynku przeznaczonego na cele prowadzonej działalności gospodarczej.

Niezależnie od powyższego, należy podkreślić dość oczywistą kwestię, że samo ujawnienie w rejestrze adresu nieruchomości finansowanej z kredytu nie oznacza, że działalność gospodarcza lub zawodowa jest tam wykonywana i to w stopniu uzasadniającym niezakwalifikowanie stosunku wykreowanego umową kredytu

³¹ T. Tomczak, Klauzule abuzywne w umowach kredytów frankowych – analiza orzecznictwa Sądu Najwyższego, MoP 2020, Nr 20, s. 1074–1075.

jako konsumenckiego. Minimum, jakiego należałoby oczekiwać przed podjęciem rozstrzygnięcia, byłoby zestawienie charakteru, wielkości i innych typowych parametrów nieruchomości z przedmiotem działalności gospodarczej lub zawodowej.

Za trafne należy uznać spostrzeżenia Sądu Okręgowego w Warszawie, zgodnie z którymi „w przypadku jednoosobowej działalności gospodarczej nawet jeśli okaże się, że kredytobiorca prowadzi na co dzień działalność w nieruchomości, której zakup został sfinansowany z kredytu hipotecznego, to sama ta okoliczność nie przesądza jeszcze o braku statusu konsumenta po stronie kredytobiorcy, bowiem ważny jest główny cel zawarcia umowy, którym jednak najczęściej pozostaje zaspokojenie własnych potrzeb mieszkaniowych. Z zeznań powodów wynika, że taki cel im przyświecał, a zatem ich status jako konsumentów w niniejszym postępowaniu jest niewątpliwy. Rozwijając przedmiotową kwestię doprecyzować wypada, iż wobec jednoznacznie określonego celu umowy, brak było podstaw do zakwestionowania wiarygodności wyjaśnień powodów, którzy wskazali, iż kwota uzyskana z tytułu kredytu przeznaczona została na budowę domu. Brak jest podstaw do kwestionowania konsumenckiego charakteru działania powodów”³².

Warto, zdaje się, zwrócić uwagę na specyficzny przypadek, w którym wprowadzenie mechanizmu wiążącego kredyt z walutą obcą odbyło się w drodze aneksowania już zawartej umowy. W takiej sytuacji zarzuty z art. 385¹ k.c. dotyczą nie umowy pierwotnej, ale dopiero umowy zmienionej. Zasada, w myśl której oceny statusu konsumenta dokonuje się na moment zawarcia umowy, prowadzi w konsekwencji do dokonania takiej oceny na moment zawarcia aneksu, albowiem to postanowieniom wprowadzonym jego mocą zarzucana jest abuzywność. W takiej sytuacji, jeżeli doszło do zmiany przeznaczenia nieruchomości finansowanej z kredytu, wzięty pod uwagę powinien zostać stan faktyczny z chwili zawarcia aneksu, a nie umowy pierwotnej³³.

4.4. INWESTYCYJNY CHARAKTER TRANSAKCJI

O ile w poprzednich sytuacjach dość oczywistym punktem odniesienia dla rozpatrywania okoliczności faktycznych było zawieranie umowy kredytu w celu zaspokojenia własnych potrzeb mieszkaniowych, to inwestycyjny charakter transakcji taki cel wyklucza już od początku. Ocena konsumenckiego bądź

³² Wyr. SO w Warszawie z 11.6.2021 r., IV C 2361/20, Legalis 2601650.

³³ Por. wyr. SO w Warszawie z 9.3.2020 r., XXVII Ca 2396/17, Legalis 2602533.

niekonsumenckiego charakteru umowy będzie w takim wypadku wymagała szczególnie wnikliwej analizy. Należy mieć bowiem na względzie refleksję poczynioną przez Sąd Najwyższy, że istnieje „niebezpieczeństwo manipulowania przez kontrahentów banków będących osobami fizycznymi, twierdzeniami o przysługującym i statusie konsumenta i związaną z nim ochroną prawną, w zależności od powodzenia lub niepowodzenia finansowego określonych transakcji”³⁴. Z drugiej jednak strony SN wskazał, że „znajomość zagadnień związanych z obrotem instrumentami finansowymi, dążenie do odniesienia korzyści finansowych z takich transakcji, świadome podejmowanie ryzyka inwestycyjnego nie świadczy *per se* o tym, że czynności te nie zmierzają do zaspokojenia osobistych potrzeb konsumpcyjnych”³⁵.

Ogólnie rzecz biorąc, działalność inwestycyjna osób fizycznych doczekała się kilku „drogowskazów” wypracowanych przez orzecznictwo. SN przyznał status konsumenta osobie samodzielnie zarządzającej swoim majątkiem poprzez inwestowanie oszczędności w instrumenty finansowe. Za nieistotne uznał okoliczności takie, jak: cel podjętej czynności, skalę inwestycji i związanego z nią ryzyka, doświadczenie inwestycyjne i merytoryczne przygotowanie. „Przeciwnie stanowisko prowadziłyby do nieakceptowalnych rezultatów, skoro inwestowanie określonych środków finansowych na giełdzie papierów wartościowych stanowi alternatywę dla lokowania ich na rachunkach bankowych lub lokatach długoterminowych w instytucjach bankowych, a w jego świetle osobę lokującą środki finansowe w różnych bankach trzeba by uznawać nie za konsumenta lecz za przedsiębiorcę, co logicznie, funkcjonalnie i aksjologicznie jest nie do przyjęcia”³⁶. Jednakże skuteczne wykazanie, że inwestycje prowadzone były w sposób zawodowy (w szczególności według założonej strategii, z wykorzystaniem profesjonalnych instrumentów) może prowadzić do uznania braku konsumenckiego charakteru umowy. SN wskazał także, że uznanie wynajmowania lokali na działalność gospodarczą zależy od skali przedsięwzięcia, aktywności i kontekstu okoliczności prawnych, stwierdzając, że wynajmowanie przez właściciela trzech lokali mieszkalnych i zapowiedziany zamiar wydzierżawienia innych lokali w celu ich wynajęcia stanowi przedsięwzięcie o skali wystarczającej do uznania najmu lokali za działalność gospodarczą³⁷. Jedynie posiłkowo można natomiast wskazać na orzecznictwo NSA, w którym główny akcent stanowią publiczno-prawne aspekty najmu lokali, dla przykładu stanowisko, zgodnie z którym najem

³⁴ Wyr. SN z 18.9.2019 r., IV CSK 334/18, Legalis 2256684.

³⁵ Post. SN z 18.6.2020 r., II CSK 623/19, Legalis 2480087.

³⁶ Wyr. SN z 18.7.2019 r., I CSK 587/17, Legalis 2235948.

³⁷ Wyr. SN z 14.2.2013 r., II CSK 351/12, Legalis 719214.

na szeroką skalę stanowi działalność gospodarczą w sytuacji, gdy właściciel lokali podejmuje czynności związane z zagospodarowaniem tego mienia i jego rozporządzaniem, które istotnie odbiegają od normalnego wykonywania prawa własności, a nadto z operacji tych uczyni sobie lub ma zamiar uczynienia stałego (nie okazjonalnego) źródła zarobkowania³⁸. Skala inwestycji połączona z jej istotnością w strukturze dochodów, jako kryterium różnicujące, znalazły wyraz w rozróżnieniu, zgodnie z którym „osoba, która inwestuje oszczędzone, czy np. odziedziczone pieniądze w kupno mieszkania pod wynajem w celach zarobkowych, konsumentem jest, mimo że podejmuje ową działalność dla zysku. Jeżeli jednak określona osoba, nawet wykonując inny zawód, inwestuje w fundusze inwestycyjne, czy akcje, lub np. kupuje pod wynajem szereg lokali i dochód z tych inwestycji zaczyna stanowić główne jej źródło dochodu, to już tego typu osobę jako konsumenta traktować nie można”³⁹. Podobne kryterium zostało prawidłowo zastosowane przez Sąd Okręgowy w Warszawie w wyroku z 3.2.2021 r. sygn. akt IV C 1420/19, w którym dochód z najmu szeregu lokali został odniesiony nie tylko do innych dochodów kredytobiorców, ale również do przeciętnego wynagrodzenia⁴⁰.

Wskazane wyżej okoliczności mają jedną istotną odmienną, rzutującą na specyfikę spraw „frankowych”. Mianowicie dotyczyły inwestowania oszczędności, a nie pozyskiwania kapitału od banku na zakup mieszkania. W zasadzie więc trudno będzie mówić o prywatnej inwestycji o rozmiarach konsumenckich, gdy środki z kredytu nie będą jedynie rozwinięciem pewnego ekonomicznego potencjału posiadanych już oszczędności (w postaci finansowego wkładu własnego lub nieruchomości gruntowej). Innymi słowy, inwestycja w nieruchomość finansowana niemal wyłącznie ze środków pochodzących z kredytu nie mieści się już w pojęciu lokowania oszczędności przez konsumenta. Powyższe zachowuje aktualność w przypadku nabywania nieruchomości jako zabezpieczenia przyszłości potomstwa. Przy tego typu transakcjach irrelevantne jest jednak położenie nieruchomości – skoro inwestycja ma na celu „ułatwienie startu” w dorosłe życie, to nieistotne jest, czy zostanie w przyszłości zamieszkała przez dzieci, wnuki itp. kredytobiorcy, czy będzie tylko ulokowaniem kapitału z myślą o najmie czy późniejszej odsprzedaży.

Ubocznie należy wskazać, że jeżeli kredytobiorca prowadzi działalność gospodarczą polegającą na zarządzaniu nieruchomościami, wynajmie nieruchomości itp., to wystarczające do odmówienia mu statusu konsumenta będzie

³⁸ Wyr. NSA z 8.5.2018 r., II FSK 887/16, Legalis 1773980.

³⁹ Wyr. SN z 18.7.2019 r., I CSK 587/17, Legalis 2235948.

⁴⁰ Wyr. SO w Warszawie z 3.2.2021 r., IV C 1420/19, Legalis 2634305.

niewykazanie przez niego, że skonkretyzowana nieruchomości finansowana z konkretnego kredytu służyła zaspokojeniu własnych potrzeb mieszkaniowych. To bowiem kredytobiorca, zgodnie z art. 6 k.c., czerpałby korzyści z uznania go za konsumenta. Choć sądy zwracają uwagę na przedmiot działalności ujawniany w rejestrach za pomocą kodów PKD, to opieranie się wyłącznie na takiej przesłance należy uznać za niewystarczające⁴¹. Dopiero potwierdzenie realnie wykonywanego, rzeczywistego przedmiotu działalności, ewentualnie przedmiotu zakładanego (ale nie tylko hipotetycznie, lecz rzeczywiście, tj. poprzez podejmowanie kroków ukierunkowanych na rozpoczęcie danego rodzaju działalności) może prowadzić do odmówienia statusu konsumenta osobie fizycznej. Jeżeli jednak kredytobiorca jest przedsiębiorcą, przedmiot działalności jest związany z rynkiem nieruchomości, a nabyty lokal nie zaspokaja jego potrzeb mieszkaniowych ani nie stanowi prywatnej inwestycji o charakterze lokaty kapitału, to uznanie go za konsumenta powinno być wykluczone. Powyższy tok rozumowania znajduje potwierdzenie w stanowisku SA w Warszawie, zgodnie z którym „Jednorazowe nabycie lokalu, nawet z zamiarem jego wynajęcia dla zysku, nie może być ocenione jako przejaw działalności gospodarczej powódki, tym bardziej jeśli prowadzi ona działalność gospodarczą w zupełnie innej dziedzinie, niezwiązanej z zarządzaniem nieruchomościami czy czerpaniem zysku z ich wynajmu”⁴².

5. PODSUMOWANIE

Celem niniejszego tekstu było wstępne ukazanie problematyki związanej z brakiem konsumenckiego charakteru umowy o kredyt powiązany z kursem waluty obcej. Zaproponowany podział wskazywał na dwie podstawowe sytuacje kredytobiorcy, a mianowicie „pierwotnego” i „wtórnego” niekonsumenckiego charakteru umowy.

W przypadku kredytu „pierwotnie” niekonsumenckiego nie może być mowy o stosowaniu przepisów dotyczących ochrony konsumentów, z roszczeniami opartymi na art. 385¹ k.c. włącznie. Niewątpliwie jednak otwarta pozostaje droga badania umów kredytowych pod kątem sankcji z art. 58 1 i 2 k.c. – czy to na podstawie zgodności z normatywnym kształtem umowy kredytu i właściwością tego stosunku prawnego (art. 69 ust. 1 i 2 Prawa bankowego), czy to na podstawie zgodności z zasadą swobody umów (art. 353¹ k.c.).

⁴¹ Wyr. SO w Warszawie z 24.1.2020 r., II C 233/19, Legalis 2480565.

⁴² Wyr. SA w Warszawie z 24.3.2021 r., I ACa 548/20, Legalis 2624829.

Z kolei w przypadku kredytów „wtórnie” niekonsumenckich szczególną uwagę sądów powinna zwracać kwestia „bezpośredniości” związku czynności prawnej z działalnością gospodarczą i zawodową. Istotne znaczenie dla oceny konsumenckiego charakteru umowy mogą mieć okoliczności celu samego kredytu, jak i wykorzystania finansowanej nim nieruchomości. Przedmiotem sporu, niejednolicie ujmowanym w doktrynie i orzecznictwie, pozostaje rozmiar inwestycji w nieruchomości (jako prostej lokaty kapitału lub z przeznaczeniem na czerpanie dochodów z najmu), od którego kredytobiorca pozbawiony będzie ochrony konsumenckiej.

Niezależnie od charakteru umowy, pojawiająca się w sporze pomiędzy kredytobiorcą a bankiem kwestia braku konsumenckiego charakteru umowy wywołuje potrzebę prowadzenia pogłębionych ustaleń faktycznych w toku sprawy sądowej.

Spyry niekonsumenckie w zasadzie nadal stosunkowo nielicznie pojawiają się na wokandach, co czyni z tego zagadnienia interesujące pole do dalszych badań orzecznictwa, jak i polemiki z przyjmowanymi przez sądy poglądami.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Dąbrowski D.*, Konsumencka ochrona przedsiębiorcy – przyczynek do dyskusji o nowelizacji Kodeksu cywilnego i ustawy o prawach konsumenta dokonanej ustawą z 31.7.2019 r., [w:] O pojmowaniu prawa i prawoznawstwa. Profesorowi Stanisławowi Czepicie in memoriam, pod red. *E. Całej-Wacinkiewicz, Z. Kuniewiczza, B. Kanarek*, Warszawa 2021, Legalis.
- Paxford B.*, [w:] Prawo bankowe. Komentarz, pod red. *H. Gronkiewicz-Waltz*, Warszawa 2013, Legalis.
- Radwański Z.*, (red.), Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2006.
- Sikorski G.*, Prawo Bankowe. Komentarz, wyd. 1, Warszawa 2015, Legalis.
- Skibińska E.*, Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej dotyczące ochrony klientów rynku bankowego i kapitałowego w 2020 r., MoP 2021, nr 9.
- Tomczak T.*, Klauzule abuzywne w umowach kredytów frankowych – analiza orzecznictwa Sądu Najwyższego, MoP 2020, nr 20.

AKTY PRAWNE

- Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.UE.L.1993.95.29).
- Ustawa z 14.2.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408).

Ustawa z 13.4.2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. poz. 827).

Ustawa z 6.3.2018 r. Prawo przedsiębiorców (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 162).

ORZECZNICTWO

- Post. SN z 18.6.2020 r., II CSK 623/19, Legalis 2480087.
- Uchw. SN z 25.6.1991 r., III CZP 53/91, Biul. SN 1991, nr 6, s. 5.
- Uchw. SN z 26.4.2002 r., III CZP 21/02, OSNC 2002, nr 12, poz. 149.
- Uchw. SN z 27.6.2013 r., III CZP 31/13, OSNC 2014, nr 2, poz. 11.
- Uchw. SN(7) z 22.5.1991 r., III CZP 15/91 OSNCP 1992, z. 1, poz. 1.
- Uchw. SN(7) z 6.12.1991 r., III CZP 117/91, OSNC 1992, nr 5, poz. 65.
- Uchw. SN(7) z 9.3.2017 r. III CZP 69/16, OSNC 2017 nr 11, poz. 121, s. 1.
- Wyr. NSA z 8.5.2018 r., II FSK 887/16, Legalis 1773980.
- Wyr. SA w Poznaniu z 30.12.2019 r., I ACa 1025/18, Legalis 2388920.
- Wyr. SA w Warszawie z 19.11.2019 r., I ACa 216/19, Legalis 2271515.
- Wyr. SA w Warszawie z 24.3.2021 r., I ACa 548/20, Legalis 2624829.
- Wyr. SN z 1.3.2017 r., IV CSK 285/16, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Wyr. SN z 1.3.2017 r., IV CSK 285/16, Legalis 1618112.
- Wyr. SN z 12.2.2010 r., I CSK 357/09, Legalis 350634.
- Wyr. SN z 14.2.2013 r., II CSK 351/12, Legalis 719214.
- Wyr. SN z 18.7.2019 r., I CSK 587/17, Legalis 2235948.
- Wyr. SN z 18.7.2019 r., I CSK 587/17, Legalis 2235948.
- Wyr. SN z 18.9.2019 r., IV CSK 334/18, Legalis 2256684.
- Wyr. SN z 18.9.2019 r., IV CSK 334/18, OSNC 2020 nr 6 poz. 52.
- Wyr. SN z 19.3.2015 r., IV CSK 362/14, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Wyr. SN z 22.1.2016 r., I CSK 1049/14, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Wyr. SN z 25.3.2011 r., IV CSK 377/10, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Wyr. SN z 27.6.2001 r., II CKN 604/00, OSNC 2002, nr 3, poz. 32.
- Wyr. SN z 3.10.2014 r., V CSK 630/13, OSNC 2015, nr 78, poz. 56.
- Wyr. SN z 4.4.2019 r., III CSK 159/17, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Wyr. SN z 8.9.2016 r., II CSK 750/15, Baza Orzeczeń Sądu Najwyższego.
- Wyr. SO w Warszawie z 3.2.2021 r., IV C 1420/19, Legalis 2634305.
- Wyr. SO w Warszawie z 11.6.2021 r., IV C 2361/20, Legalis 2601650.
- Wyr. SO w Warszawie z 19.11.2021 r., XVI GC 1309/20, System Analizy Orzeczeń Sądowych.
- Wyr. SO w Warszawie z 24.1.2020 r., II C 233/19, Legalis 2480565.
- Wyr. SO w Warszawie z 25.8.2021 r., IV C 2289/20, Legalis 2612186.
- Wyr. SO w Warszawie z 26.10.2020 r., XXV C 157/18, Legalis 2502606.
- Wyr. SO w Warszawie z 30.10.2018 r., XXIII Ga 986/18, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.
- Wyr. SO w Warszawie z 8.11.2019 r., XXV C 762/19, Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych.
- Wyr. SO w Warszawie z 9.3.2020 r., XXVII Ca 2396/17, Legalis 2602533.
- Wyr. SO w Warszawie z 9.3.2020 r., XXVII Ca 2396/17, Legalis 2602533.
- Wyr. TSUE z 20.1.2005 r., C-464/01, Legalis 69200.

Orzeczenia sądów w sprawach „frankowych”

1. WSTĘP. CEL OPRACOWANIA

Orzecznictwo w zakresie kredytów indeksowanych i denominowanych – mimo iż pierwsze wyroki zapadły w 2017 r. – wciąż pozostaje niejednolite. Pomocna w tym zakresie miała być uchwała pełnej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego, jednakże w związku z wątpliwościami ustrojowymi Sąd Najwyższy uchylił się na razie od merytorycznej odpowiedzi na pytania zadane mu w zakresie kredytów walutowych.

Chociaż wydanie uchwały przez Sąd Najwyższy zostało odroczone bez terminu, to sądy powszechne cały czas na to czekają. Świadczą o tym formalne zawieszenia postępowań do czasu jej wydania. Dodatkowo, obserwując zachowania składów orzekających, które do tej pory nie orzekały jeszcze w sprawach „frankowych”, widać niechęć do wyrokowania i poszukiwanie sposobów na przesunięcie w czasie rozstrzygnięcia sprawy.

W dniu 2.9.2021 r. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wydał wyrok w sprawie C-932/19¹, nie dotyczący co prawda bezpośrednio polskich kredytobiorców, a kredytobiorców węgierskich, ale zwrócił uwagę na kilka kwestii rozważanych przez polskie sądy w sprawach frankowych:

- sąd krajowy powinien dążyć do utrzymania umowy w mocy, mając na względzie konieczność przywrócenia równowagi pomiędzy stronami (o ile dojdzie do przekonania, że faktycznie ma ona miejsce) oraz stosując

¹ Wyr. TSUE z 2.9.2021 r., C-932/19, w sprawie mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Győri Ítéltábla (regionalny sąd apelacyjny w Győr, Węgry) postanowieniem z 10.12.2019 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 20.12.2019 r., w postępowaniu: JZ przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt., OTP Bank Nyrt., OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt.

obiektywne podejście, a ustalenie nieważności umowy winno stanowić ostateczne rozwiązanie,

- o nieważności umowy kredytu nie może decydować wyłączna wola konsumenta,
- w celu realizacji umowy możliwe jest stosowanie przepisów dyspozytywnych (także wbrew woli konsumenta),
- możliwe jest zastosowanie przepisów dyspozytywnych, które nie obowiązywały w momencie zawarcia umowy kredytu, jak również takich przepisów, które zostały uchwalone po zawarciu umowy kredytu.

Mimo iż pełnomocnicy banków wskazują na możliwość przeniesienia powyższego na grunt orzecznictwa krajowego, a samo orzeczenie wzbudza zainteresowanie nielicznych sędziów, jednak dotychczas nie zapadły orzeczenia sądów powszechnych zawierające bezpośrednie odwołania do wspomnianego wyroku TSUE.

Niniejsze opracowanie ma na celu przedstawienie charakterystyki dotychczasowego orzecznictwa sądów krajowych sprawach „frankowych” w zakresie, w jakim wydawane wyroki wskazują na nieważność umów kredytów frankowych z mocy samego prawa, ich nieważność z uwagi na abuzywność zawartych w umowie postanowień oraz przewidują utrzymanie umowy w mocy poprzez zastosowanie konstrukcji oprocentowania opartego na LIBOR + PLN lub poprzez ustalenie nieważności aneksu przewalutowującego umowę kredytu (w konsekwencji prowadzą do powrotu postanowień umowy kredytu złotowego).

Szczególny nacisk podczas dokonywania analizy orzecznictwa autor kładzie na możliwość utrzymania umowy kredytu frankowego w mocy i zastosowania konstrukcji oprocentowania opartego na LIBOR + PLN.

2. NIEWAŻNOŚĆ UMOWY KREDYTU

2.1. NIEWAŻNOŚĆ UMOWY KREDYTU Z MOCY PRAWA

Obecnie zarówno w odniesieniu do kredytów indeksowanych, jak i denominowanych do franka szwajcarskiego, mając na względzie prounijną wykładnię art. 385¹ § 1 k.c.² oraz dyrektywę Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych

² Ustawa z 23.4.1964 r. k.c. (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740).

warunków w umowach konsumenckich³ (dalej jako: dyrektywa 93/13), sądy powszechne w wydawanych wyrokach niemal jednomyślnie wskazują, że brak jest podstaw do przyjęcia, aby przedmiotowa umowa kredytu była nieważna z uwagi na jej sprzeczność z bezwzględnie obowiązującymi przepisami prawa. Zgodnie z art. 69 ust. 1 ustawy z 29.8.1997 r. Prawo bankowe⁴ przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu. Postanowienia umów o kredyt indeksowany, denominowany czy dewizowy pozwalały na ustalenie wysokości świadczenia banku przy pomocy konkretnego elementu koniecznego do ustalenia wysokości świadczenia, tj. kursu walut – w chwili zawierania umowy nie zaistniał zatem przypadek, w którym nie jest możliwe ustalenie wysokości świadczenia. W związku z tym zgodnie z ugruntowaną linią orzeczniczą żadna z klauzul przeliczeniowych zawartych w umowach kredytów frankowych nie jest sprzeczna z istotą umowy kredytu, a mechanizm indeksacji czy denominacji kredytu do kursów walut sam przez się nie prowadzi do nieważności umowy.

2.2. NIEWAŻNOŚĆ UMOWY KREDYTU Z UWAGI NA ABUZYWNOŚĆ ZAWARTYCH W NIEJ POSTANOWIEŃ UMOWNYCH

Zgodnie z art. 385¹ § 1 k.c. niedozwolone postanowienie umowne nie wiąże konsumenta. Sankcja działa *ex tunc* i *ex lege*, ale zgodnie z art. 385¹ § 2 k.c. nie skutkuje automatyczną nieważnością całej umowy, gdyż strony są związane umową w pozostałym zakresie. Przepis ten nawiązuje do art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, zgodnie z którym na mocy prawa krajowego nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków.

Obecnie zdecydowana większość sądów – po dokonaniu oceny przedstawionej im umowy kredytu frankowego – dochodzi do przekonania, iż po wyłączeniu uznanych za abuzywne postanowień umowy zawierających klauzulę

³ Dyrektywa 93/13/EWG w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.UE.L.1993.95.29 z 24.4.1993).

⁴ Ustawa z 29.8.1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2439).

przeliczeniową umowa nie może dalej obowiązywać, gdyż nigdy w takim kształcie umowa ta nie mogłaby być zawarta. W pierwszej kolejności wskazuje się, iż nie ma żadnego przepisu dyspozytywnego, którym można by było uzupełnić umowę, oraz, że nie jest nim przepis art. 358 § 2 k.c. Po drugie, do umów kredytu denominowanych/indeksowanych do franka szwajcarskiego stosowano stopę oprocentowania opartą o stawkę LIBOR⁵, która była niższa od stosowanej przy kredytach złotówkowych stawki WIBOR⁶, a nadto której zmiany są ściśle powiązane z sytuacją walutową i ekonomiczną Szwajcarii. Mimo iż przepisy nie wykluczają stosowania stóp procentowych charakterystycznych dla innej waluty do wierzytelności wyrażonych w złotych, to eliminacja klauzuli abuzywnej z umowy byłaby nierównym traktowaniem tych kredytobiorców, którzy zaciągnęli w tym samym okresie kredyty złotówkowe i płacą oprocentowanie WIBOR, wyższe od stawek LIBOR⁷.

3. ODFRANKOWIENIE KREDYTU

Sądy orzekające w sprawach frankowych powołują się na argumentację zawartą w uzasadnieniu wyroku Trybunału Sprawiedliwości w sprawie C-260/18, zgodnie z którą art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należało interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie wypełnieniu luk w umowie, spowodowanych usunięciem z niej nieuczciwych warunków, które się w niej znajdowały, wyłącznie na podstawie przepisów krajowych o charakterze ogólnym, przewidujących, że skutki wyrażone w treści czynności prawnej są uzupełniane w szczególności przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów, które nie stanowią przepisów dyspozytywnych lub przepisów mających zastosowanie, jeżeli strony umowy wyrażą na to zgodę.

W uzasadnieniach wyroków utrzymujących umowy kredytów frankowych w mocy i ustalających ich oprocentowanie na podstawie stawki LIBOR (SARON) odnaleźć można nawiązanie do wyroków Sądu Najwyższego, wydanych w sprawach

⁵ Stawka LIBOR (*London Interbank Offered Rate*) – referencyjna wysokość oprocentowania depozytów i kredytów na rynku międzybankowym w Londynie. Stawki LIBOR wyznaczone są osobno dla następujących walut: USD, EUR, CHF, GBP, JPY.

⁶ Stawka WIBOR (*Warsaw Interbank Offered Rate*) – referencyjna wysokość oprocentowania kredytów w PLN na polskim rynku międzybankowym. Wyznaczana jest jako średnia arytmetyczna wielkości oprocentowania podawanych przez największe banki działające w Polsce, które są uczestnikami panelu WIBOR, po odrzuceniu wielkości skrajnych.

⁷ Por. post. SN z 18.9.2019 r., V CSK 152/19.

III CSK 159/17⁸, IV CSK 309/18⁹ i I CSK 242/18¹⁰, w których SN wyraził pogląd, zgodnie z którym „eliminacja abuzywnej klauzuli waloryzacyjnej nie prowadzi do zmiany wysokości i zasad ustalania oprocentowania. W praktyce oznacza to, że kredyt oprocentowany jest w dalszym ciągu według stosowanych na ogół dla CHF stawek LIBOR, mimo że z umowy wyeliminowane zostaje wszelkie powiązanie wysokości świadczeń z walutą inną niż polska”.

Stanowisko, zgodnie z którym pozostawienie w zasadach oprocentowania kredytu wskaźnika LIBOR jest zwykłą konsekwencją zastosowania w sprawie art. 385¹ k.c. i wyeliminowania tylko klauzul abuzywnych, jest obecnie coraz rzadziej spotykane w orzecznictwie sądów powszechnych. Dotychczas popularne w apelacji wrocławskiej, aktualnie znajduje odzwierciedlenie w wyrokach wydawanych w takich ośrodkach, jak: Łódź, Olsztyn, Białystok czy z rzadka Warszawa.

Zarówno kredyt indeksowany, jak i denominowany do waluty obcej – nawet w przypadku stwierdzenia abuzywności klauzuli przeliczeniowej – nie może być uznany za kredyt PLN z oprocentowaniem opartym na LIBOR. Stanowisko to wpisuje się w linię orzeczniczą SN, zarysowaną na tle umów kredytu waloryzowanych do waluty obcej (głównie CHF).

Autor stoi na stanowisku, iż zastosowanie konstrukcji kredytu udzielonego w złotych procentowanego według stawki referencyjnej LIBOR nie jest możliwe z przyczyn prawnych i ekonomicznych. Przyjęcie wadliwej konstrukcji, że walutą przedmiotowego kredytu jest złoty polski oprocentowany według stopy referencyjnej właściwej dla waluty obcej, godziłoby w podstawowe zasady ekonomii, co podkreśla się w literaturze: „Stworzyłyby tym samym nową walutę, wprowadzie pod względem nazwy i wartości tożsamą z polskim złotym, ale oprocentowaną stopą LIBOR CHF. Nie byłby to już ani złoty polski, ani frank szwajcarski. Byłby to »szwajcarski złoty«, funkcjonujący na terenie Polski, ale podlegający decyzjom monetarnym szwajcarskiego banku centralnego”¹¹.

Wskazuje się na to, że przyjęcie dopuszczalności takiej konstrukcji miałyby groźne skutki dla całego rynku unijnego. Zwraca się przy tym uwagę na to, że: „Prowadziłyby to bowiem do niezgodności z prawem unijnym. Po pierwsze,

⁸ Wyr. SN z 4.4.2019 r., III CSK 159/17.

⁹ Wyr. SN z 29.10. 2019 r., IV CSK 309/18.

¹⁰ Wyr. SN z 9.5.2019 r., I CSK 242/18.

¹¹ A. Reich, [w:] Ekonomiczne konsekwencje wykładni TSUE ws. kredytów indeksowanych do franka szwajcarskiego zgodnej z opinią rzecznika generalnego, Instytut Jagielloński, Warszawa, sierpień 2019, s. 14, http://jagiellonski.pl/files/other/Kredyty_w_CHF_a_TSUE_-_Rynek_Opinii.pdf.

naruszone zostałyby unijne Rozporządzenie BMR¹², które podkreśla konieczność stosowania stóp procentowych zgodnych z przypisaną walutą. Po drugie, wyrok TSUE pozostawałby w sprzeczności z decyzją Europejskiego Urzędu Nadzoru Giełd i Papierów Wartościowych (ESMA) zezwalającą na administrowanie wskaźnikiem LIBOR, zgodnie z którą indeks (stopa procentowa) nie powinien być stosowany dla waluty innej niż ta, dla której był wydany. Tymczasem gdyby Trybunał podtrzymał opinię Rzecznika, orzekłby tym samym, że możliwe jest stosowanie dowolnego indeksu do dowolnej waluty, a to stworzyłoby niebezpieczny precedens. W szczególności banki unijne zyskałyby możliwość udzielania kredytów oprocentowanych według innych, wyższych stóp¹³.

Sprzeczność „odfrankowania” kredytu z powołanym wyżej Rozporządzeniem BMR wynika w szczególności z motywu 5 preambuły rozporządzenia wykonawczego Komisji (UE) 2017/2446 z 19.12.2017 r., zmieniającego rozporządzenie wykonawcze (UE) 2016/1368 ustanawiające wykaz kluczowych wskaźników referencyjnych stosowanych na rynkach finansowych (wydanego na podstawie ww. Rozporządzenia BMR). Z omawianej regulacji wynika, iż wskaźnik LIBOR był obliczany jedynie dla pięciu walut, w tym euro (obecnie od 1.1.2022 r. LIBOR CHF został zastąpiony przez SARON¹⁴). Oświadczenie administratora złożone zgodnie z art. 27 Rozporządzenia BMR przewiduje, że LIBOR jest obliczany dla euro, dolara amerykańskiego (USD), franka szwajcarskiego (CHF), funta brytyjskiego (GBP) oraz jena japońskiego (JPY)¹⁵. Powyższe potwierdza brak jakiegokolwiek związku wskaźnika LIBOR z walutą PLN. Biorąc pod uwagę, że od 1.1.2020 r. stosowanie wskaźnika niewpisanego do rejestru prowadzonego na podstawie art. 36 Rozporządzenia BMR jest zabronione, tym samym brak jest możliwości stosowania wskaźnika LIBOR do obliczania oprocentowania kredytów udzielonych w PLN.

Pogląd o sprzeczności z prawem odfrankowania kredytu został wyrażony w kilku orzeczeniach Sądu Najwyższego. Na uwagę w tym względzie zasługuje m.in. następujące stanowisko: wyrok SN z 1.3.2017 r. (IV CSK 285/16): „W razie stwierdzenia, że doszło do zastosowania niedozwolonego postanowienia, powódka nie byłaby nim związana. Nie mogłoby jednak dojść do wyeliminowania z umowy

¹² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego oraz Rady UE 2016/1011 z 8.6.2016 r. ws. indeksów stosowanych jako wskaźniki referencyjne (BMR), OJ L 171, 29.6.2016, p. 1–65.

¹³ A. Reich, [w:] Ekonomiczne konsekwencje wykładni TSUE, s. 17–8.

¹⁴ Patrz: Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) 2021/1847 z 14.10.2021 r. w sprawie wyznaczenia ustawowego zamiennika dla niektórych terminów zapadalności stopy LIBOR dla franka szwajcarskiego (CHF LIBOR).

¹⁵ https://www.theice.com/publicdocs/LIBOR_Benchmark_statement.pdf.

indeksacji sumy kredytu według kursu franka szwajcarskiego. Nie stanowiłoby to także podstawy do ustalenia zobowiązania powódki z pominięciem indeksacji, ponieważ prowadziłyby do zmiany prawnego charakteru umowy”; postanowienie SN z 21.2.2018 r. (I CSK 628/17), którym odmówiono przyjęcia do rozpoznania skargi kasacyjnej z powołaniem się na argumentację, że: „kwestia spread’u walutowego została już wyjaśniona w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16.”; wyrok SN z 13.12.2018 r. (V CSK 559/17): Abuzywność niektórych postanowień umownych zawieranych z udziałem konsumentów nie oznacza, że cała umowa jest nieważna. Umowa taka może istnieć i wywierać skutki prawne bez spornego postanowienia. Powstaje jednak problem, według jakiego kursu waluty obcej (w tym wypadku euro) należy dokonać przeliczenia ogólnej kwoty zadłużenia pozwanego. W czasie zawierania przez pozwanego spornej umowy kredytu obowiązywał już art. 358 § 2 k.c. w wersji znowelizowanej ustawą z 23.10.2008 r. (Dz.U. Nr 228, poz. 1506), który stanowi, że wartość waluty obcej określa się według kursu średniego ogłaszanego przez NBP z dnia wymagalności roszczenia, chyba że ustawa, orzeczenie sądowe lub czynność prawna zastrzega inaczej. W związku z czym, przepis ten może stanowić jedną, aczkolwiek nie jedyną ze wskazówek pomocnych w rozwiązaniu tej spornej między stronami kwestii prawnej.

Podobne stanowisko zajął Sąd Okręgowy w Warszawie w uzasadnieniu wyroku z dnia 20.12. 2019 r. w sprawie XXV C 1597/17, wskazując, że rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1011 z dnia 8.6.2016 r. w sprawie indeksów stosowanych jako wskaźniki referencyjne w instrumentach finansowych i umowach finansowych lub do pomiaru wyników funduszy inwestycyjnych¹⁶ sprzeciwia się ustalaniu oprocentowania kredytu złotówkowego przy użyciu stawki LIBOR: „Rozporządzenie zabrania również zastosowania stawki LIBOR jako wskaźnika referencyjnego dla wierzytelności wyrażonych w złocie polskim. Dla sprawy niniejszej oznacza to, że umowa kredytu hipotecznego w PLN oprocentowana według wskaźnika LIBOR jest sprzeczna z powołanym rozporządzeniem, a zatem nieważna z mocy art. 58 § 1 k.c.”.

Zbieżne z poglądami SN pozostają także poglądy sądów powszechnych¹⁷.

¹⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1011 z 8.6.2016 r. w sprawie indeksów stosowanych jako wskaźniki referencyjne w instrumentach finansowych i umowach finansowych lub do pomiaru wyników funduszy inwestycyjnych i zmieniające dyrektywy 2008/48/WE i 2014/17/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 596/2014.

¹⁷ Por. wyr. SA w Łodzi z 5.9.2018 r., I ACa 672/19, oraz z 29.11.2018 r., I ACa 242/1819; wyr. SA we Wrocławiu z 17.1.2018 r., I ACa 1439/17, niepubl. i wyr. z 17.1.2018 r., I ACa 953/16, niepubl.; wyr. SA w Szczecinie z 21.2.2018 r., I ACa 857/1711, oraz wyr. SA w Szczecinie z 1.2.2017 r., I ACa 387/16, niepubl.; wyr. SA w Warszawie z 12.6.2017 r., I ACa 456/16; wyr. SA w Warszawie z 9.11.2017 r., I ACa 1388/16; wyr. SA w Warszawie z 28.9.2018 r., I ACa 444/17, niepubl.; wyr. SA

Przeciwko dopuszczalności przekształcenia kredytu indeksowanego w kredyt w złotych z oprocentowaniem opartym na stopie LIBOR zdaje się opowiadać również TSUE w wyroku w sprawie C-260/18 Dziubak¹⁸. Co istotne, TSUE zajął przeciwne stanowisko do Rzecznika Generalnego, który w opinii dotyczącej tej sprawy uznał, że w przypadku usunięcia Klauzuli ryzyka walutowego umowa kredytu może dalej obowiązywać jako umowa kredytu nieindeksowanego do waluty obcej, oprocentowanej według wskaźnika LIBOR dla franka szwajcarskiego, bez ryzyka kursowego¹⁹.

4. NIEWAŻNOŚĆ ANEKSU PRZEVALUTOWUJĄCEGO KREDYT ZŁOTOWY NA KREDYT POWIĄZANY Z CHF

Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 7.11.2019 r. w sprawie IV CSK 13/19 uchylił niekorzystny dla kredytobiorców wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 2.8.2018 r. V ACa 585/17. Sprawa dotyczyła dwóch umów kredytu, które pierwotnie zostały zawarte w złotych, a w trakcie spłaty zostały przewalutowane na franki szwajcarskie. W wyroku tym SN wskazał, że w sytuacji, gdy na wniosek kredytobiorcy doszło do przewalutowania kwoty kredytu z PLN na CHF, a następnie kredytobiorca wystąpi z powództwem o zasądzenie z tytułu zapłaty rat kredytu, sąd orzekający ma w zasadzie dwie możliwości rozstrzygnięcia sporu. Po pierwsze, możliwe jest uznanie, że aneksy są ważne w pozostałej części (po wyeliminowaniu z nich tylko postanowień abuzywnych), co oznaczałoby, że mamy do czynienia z kredytem złotowym z oprocentowaniem LIBOR. Po drugie, możliwe jest uznanie aneksów za nieważne w całości, co prowadziłoby do powrotu do stanu sprzed zawarcia tychże aneksów, czyli kredytu złotowego z oprocentowaniem WIBOR.

Sądy powszechne w wydawanych wyrokach przedstawiają stanowisko zgodne z Sądem Najwyższym, ustalając nieważność aneksów konwertujących kredyt oraz w konsekwencji powrót stron do umowy kredytu w jej pierwotnym brzmieniu, tj. kredytu złotowego z oprocentowaniem o stawkę referencyjną WIBOR²⁰.

w Warszawie z 24.10.2018 r., I ACa 424/18, niepubl., oraz wyr. SA w Warszawie z 18.12.2018 r., I ACa 953/16, niepubl. i wyr. SA w Krakowie z 3.10. 2016 r., I ACa 645/16.

¹⁸ Wyr. TSUE z 3.10.2019 r., C-260/18, Kamil Dziubak i Justyna Dziubak przeciwko Raiffeisen Bank International AG.

¹⁹ Opinia Rzecznika Generalnego Giovanniego Pitruzzelliego z 14.5.2019 r. w sprawie C-260/18 Dziubak, pkt 52.

²⁰ Takie stanowisko zostało wyrażone m.in. w wyr. SO w Toruniu z 20.12.2021 r., I C 974/20, niepubl., oraz w wyr. SO w Gdańsku z 29.9.2021 r., I C 268/21, niepubl.

Podkreślenia wymaga, że choć zdaniem Sądu Najwyższego aneksy konwertujące umowę kredytu złotowego w kredyt denominowany lub indeksowany do waluty obcej mogą co do zasady podlegać badaniu w świetle art. 58 § 2 k.c., to jednak należy mieć na uwadze, iż przepis ten ma generalnie stosunkowo rzadkie zastosowanie, albowiem dotyczy nieważności czynności prawnej z powodu sprzeczności z generalną klauzulą. W sytuacji, gdy powodowie świadomie zawarli konkretne aneksy, zabiegali o ich zawarcie, jak również byli świadomi ryzyka w odniesieniu do kredytów frankowych i ich kursów, nie sposób uznać, aby doszło do naruszenia zasad współżycia społecznego, a w konsekwencji brak jest podstaw do zastosowania art. 58 § 2 k.c. Stanowisko to zdaje się jednak nie znajdować odzwierciedlenia w orzecznictwie sądów powszechnych, gdzie dominuje pogląd, iż fakt, że inicjatywa konwersji wyszła od kredytobiorcy, nie oznacza, że postanowienia aneksu zostały indywidualnie uzgodnione przez strony, a w konsekwencji trudno uznać, że ta okoliczność miałaby świadczyć o świadomym i swobodnym zawarciu aneksu.

Wśród nielicznych wyroków sądów prezentujących stanowiska odmienne od przedstawionego w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 7.11.2019 r.²¹ odnaleźć można zarówno argumenty przeciwko ustaleniu nieważności aneksu konwertującego umowę kredytu z uwagi na fakt dokonania wypłaty kredytu w złotych przed zawarciem aneksu, ustaleniu przez strony wysokości salda kredytu we frankach szwajcarskich na dzień przewalutowania umowy, a zatem podstaw do zwrotu jakichkolwiek świadczeń na podstawie art. 410 § 2 k.c. w zw. z art. 405 k.c. na rzecz powodów, skoro strony uzgodniły wysokość kredytu w walucie obcej²², jak i za ustaleniem nieważności całej umowy kredytu od początku jej trwania – drugie z prezentowanych stanowisk nie wytrzymuje jednak krytyki, bowiem brak jest jakichkolwiek przesłanek ku stwierdzeniu nieważności umowy kredytu złotowego wyłącznie ze względu na zawarcie przez strony umowy aneksu zmieniającego walutę kredytu.

5. PODSUMOWANIE

Orzecznictwo w zakresie kredytów indeksowanych i denominowanych – mimo iż pierwsze wyroki zapadły w 2017 r. – wciąż pozostaje niejednolite.

²¹ Patrz: wyr. SN z 7.11.2019 r., IV CSK 13/19.

²² Patrz: wyr. SO w Warszawie z 25.5.2018 r., III C 1366/14.

Znakomita większość wyroków sądów powszechnych uwzględnia roszczenia kredytobiorców o ustalenie nieważności umowy kredytu. Obecnie takie rozstrzygnięcie, oparte na ustaleniu abuzywności postanowień umownych, nie zaś wskazujące na nieważność umowy z mocy prawa, zdaje się być niewzruszalne z uwagi na utrwaloną linię orzeczniczą.

Odmienna sytuacja jawi się w przypadku rozstrzygnięć sądów ustalających, iż umowa kredytu frankowego pozostaje w mocy, przy jednoczesnym wyeliminowaniu z niej postanowień abuzywnych i pozostawieniu oprocentowania opartego na stawce referencyjnej LIBOR – w tym zakresie orzecznictwo i doktryna pozostają niejednolite, a pomocna może być uchwała pełnej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

Reich A., [w:] Ekonomiczne konsekwencje wykładni TSUE ws. kredytów indeksowanych do franka szwajcarskiego zgodnej z opinią rzecznika generalnego, Warszawa 2019.
LIBOR Benchmark Statement, https://www.theice.com/publicdocs/LIBOR_Benchmark_statement.pdf.

AKTY PRAWNE

Dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.4.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.UE.L.1993.95.29).
Ustawa z 14.2.2003 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408).
Ustawa z 29.8.1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 2439).
Rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) 2021/1847 z dnia 14 października 2021 r. w sprawie wyznaczenia ustawowego zamiennika dla niektórych terminów zapadalności stopy LIBOR dla franka szwajcarskiego (CHF LI-BOR).
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego oraz Rady UE 2016/1011 z dnia 8 czerwca 2016 roku ws. indeksów stosowanych jako wskaźniki referencyjne (BMR), OJ L 171, 29.6.2016, s. 1–65.

ORZECZNICTWO

Wyr. TSUE z 2.9.2021 r., C-932/19, Legalis.
Post. SN z 18.9.2019 r., V CSK 152/19, Legalis.
Wyr. SN z 4.4.2019 r., III CSK 159/17, Legalis.

Wyr. SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, Legalis.

Wyr. SN z 9.5.2019 r., I CSK 242/18, Legalis.

Wyr. SA w Łodzi z 5.9.2018 r., I ACa 672/19, Legalis.

Wyr. SA w Łodzi z 29.11.2018 r., I ACa 242/1819, Legalis.

Wyr. SA we Wrocławiu z 17.1.2018 r., I ACa 1439/17, Legalis.

Wyr. SA we Wrocławiu z 17.1.2018 r., I ACa 953/16, Legalis.

Wyr. SA w Szczecinie z 21.2.2018 r., I ACa 857/1711, Legalis.

Wyr. SA w Szczecinie z 1.2.2017 r., I ACa 387/16, Legalis.

Wyr. SA w Warszawie z 12.6.2017 r., I ACa 456/16, Legalis.

Wyr. SA w Warszawie z 9.11.2017 r., I ACa 1388/16, Legalis.

Wyr. SA w Warszawie z 28.9.2018 r., I ACa 444/17, Legalis.

Wyr. SA w Warszawie z 24.10.2018 r., I ACa 424/18, Legalis.

Wyr. SA w Warszawie z 18.12.2018 r., I ACa 953/16, Legalis.

Wyr. SA w Krakowie z 3.10.2016 r., I ACa 645/16, Legalis.

Wyr. SO w Toruniu z 20.12.2021 r., I C 974/20, Legalis.

Wyr. SO w Gdańsku z 29.9.2021 r., I C 268/21, Legalis.

Wyr. SO w Warszawie z 25.5.2018 r., III C 1366/14, Legalis.

